

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

A felkészültség dicsérete

Lengyelország 1795-ös harmadik felosztásakor megszűnt állam lenni, de nemzetként továbbélt. A XIX. században a legkülönfélébb módon – a napóleoni háborúkban való részvétellel, szabadságharcokkal, felkelésekkel, összeesküvésekkel, az európai kultúrában játszott kiemelkedő szereppel (Chopin, Mickiewicz) – küzdött állami létének helyreállításáért. A kudarcok nyomán a lengyelekben apránként alakult ki az a meggyőződés, hogy hazájuk feltámasztására akkor van igazán esély, ha a felosztó hatalmakat: Oroszországot, Németországot, Ausztriát „kívülről” egyszerre győzik le, miközben „belülről” forradalmak bomlasztják szét. Egy ilyen helyzet előállása épeszű ember számára képtelenségnek tetszhetett...

Ettől függetlenül a lengyelek a lehető legkomolyabban készültek rá, s várták a „nagy háború” kitörését, amelyért Adam Mickiewicz még „program-imát” is írt. Egy Józef Piłsudski nevű diáknak, aki különösen lelkesedett a lengyel romantika költőjéért, Lengyelországról szőtt álmait szibériai száműzetése hitelesítette. A lengyel álom a cselekvés révén át-tetszett a valóságon. Az ezek fénytörésében kirajzolódó Lengyelország-kép reális tervek kialakítására és megvalósítására sarkallt. Az 1914 nyarán kitört „nagy háború” első hónapjaiban mind a központi hatalmak, mind az antant oldalán önálló lengyel seregek (légiók) alakultak annak tudatában, hogy kellő időben a különféle hadseregekben szolgáló katonákra is számíthatnak. A világhírű zongoraművész, Ignacy Paderewski előtt az antant-hatalmak és az USA vezetőinek irodaajtaja mindig nyitva állt. Neki is része volt abban, hogy Wilson amerikai elnök béketerve kiemelten foglalkozott Lengyelország jövőjével.

1916-ban a cári Oroszország döntő vereséget szenvedett a központi hatalmaktól, s a következő év forradalmi nyomán megszűnt létezni. A központi hatalmakat 1918 őszén érte ugyanez a sors. Józef Piłsudski, aki Oroszország összeomlásáig a központi hatalmak oldalán küzdő lengyel haderők élén játszott meghatározó szerepet, 1917 nyarán kiprovokálta, hogy a németek bebörtönözzék, s ezzel szalonképessé vált Párizsban, Londonban, Rómában és Washingtonban. 1918 őszén Berlin benne látta annak garanciáját, hogy a baltikumi és ukrainai német haderők épségben hazatérhetnek a lengyel területeken át. Piłsudski kikötötte: ennek ára a hadfelszerelések átadása a lengyeleknek. November 10-én érkezett meg Varsóba. Másnap kikiáltották Lengyelország függetlenségét. Hatezer katona állt a rendelkezésére ekkor. Egy év múlva kilencszázezer lengyel állt fegyverben a törekeny haza megvédésére. Megvédte és kitágította államának határait.

A CÖF és CÖKA szervezésében idén novemberben is több mint százötven magyar kel történelmi zárandókútra s látogat el Krakkóba, amelynek főterén 1918 októberében elsőként tettek hitet Lengyelország feltámasztása mellett.

Kovács István

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Munkatársak:

Berta Zsolt
(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
magyarnaplo@magyarnaplo.hu

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Csontos János (Nyitott Műhely)

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)
E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu

Nemes Attila (marketing)
E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Parragi Zoltán (ügyintéző)
E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)
E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Mátyas László**
*
A címlapon: **Cseke Péter**
(Fotó: **Rohonyi D. Iván**)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Kovács István: *A felkészültség dicsérete* 1

SZEMHATÁR

Vasadi Péter: <i>A „többnyire”</i>	3
Iresik Vilmos: <i>Szökevények</i>	5
Oláh András: <i>üresjárat; hétköznapi kudarcaink; hiány</i>	10
Ferdinandy György: <i>Lábjegyzetek XIV.</i>	11
Szentmártoni János: <i>A kispróza nagymestere</i>	13
Oláh János: <i>Haza mindenütt</i>	13
Csender Levente: <i>A globetrottert utolérte a 80</i>	14
Loschitz Ferenc: <i>Időhatár; Mozaik</i>	16
Csender Levente: <i>Villa Nirvana</i>	17
Varró Annamária: <i>Emlékezés, trauma és személyes narratíva</i> <i>Csender Levente prózájában</i>	19
Doncsev Toso: <i>Sydney–Budapest 1958</i>	23
Bíró József: <i>Más-más; Semmire jó</i>	24
Voigt Vilmos: <i>Nemzeti kultúra és mítosz a globális átalakulás korszakában</i>	25
Nyilas Atilla: <i>Hazafelé</i>	28
Falusi Márton: <i>Polisz és média – a tekintély a mediatizált világban</i>	29
Turcsány Péter: <i>A pünkösdi úton</i>	39
Várnagy Márta: <i>Mellkép; Mozdulat</i>	40
Kovács István: <i>Egy „barátság” pártkulisszatitkai</i>	41
Arató György: <i>„Isten, becsület, haza”. Történelmi kirándulás</i> <i>Mieczysław Woroniecki honvéd alezredes emlékére</i>	45
Konrad Sutarski: <i>Lengyel írónok Magyarországon</i>	47
Anna Piwowska: <i>Nagyszerű sielés sötétkék ablakok;</i> <i>Magányos repülőterek</i>	47
Anna Nasłowska: <i>A kezdet könyve</i>	48
Małgorzata Karolina Piekarska: <i>Csóka néni osztálya</i>	50

NYITOTT MŰHELY

Józsa István: *Az egyetemes magyar irodalom értékrendszerében*
Beszélgetés Cseke Péterrel 53 |

KÖNYVSZEMLE

Alföldy Jenő: <i>Az életszeretet költészete</i> <i>Kiss Benedek: Lombjukat a fák elejtik – új versek;</i> <i>Isten csavargója – válogatott versek</i>	60
Hegedüs Imre János: <i>„Több, mint dal: varázslás”</i> <i>Sinka István: És elfelejtették...</i>	62
Sájer Laura: <i>Transzcendencia Dsida Jenő költészetében</i> <i>Kabán Annamária – Mózes Huba: Reflexió és önreflexió</i> <i>Dsida Jenő költészetében. Esszék, szövegtani megközelítések</i>	64
Tóth Gábor: <i>Egy polihisztor szellemi hagyatéka</i> <i>Várkonyi Péter: Várkonyi Nándor öröksége</i>	65
Gy. Szabó András: <i>Angyali valóság, titok-valóság</i> <i>Tóth Sándor: Följegyzések a hegyen</i>	66

SZERZŐINK 68

Számunkat Molnár István festőművész képeivel illusztráltuk.

VASADI PÉTER

A „többnyire”

*Mikor még nyelvecskéje
volt, de nyelve nem, csak
gőgicsélt, már hitt neki.
Szemét kinyitva fogta föl,
hogyan él. S ha él, hall is.
Ezután nem akart beszélni.
Minek? Amit meghallott leg-
belül, zsongott is, szólt is,
gyönyörűsége volt. S maradt.
A többi mozgón észrevette,
erről nem tudtak semmit.
Hagyta őket derengő nem-
tudásban. Közben figyelt,
mint egy rövidre sikerült
méregtelen, ám lusta kígyó.*

*...Egy este vendégek jöttek.
A kisleány megbámulta őket.
Aranygallér fényeskedett
egy bácsi nyakán.
Sokat és jól beszélt.
Mégsem tudta őt szeretni.
Hát azt. Őt sem. A másik
oldalán ült egy sovány,
szótlán, merev, komor...
Látta rajta a kisleány, súlyos
teher alatt él, de elhordja.
Néha majdnem mosolygott.
Ő volt a generális. „Te, genero!
Van egy hírem!”, szólt át neki
a százados, s hosszasan adta
elő. A generális hallgatta.
„Ezt nem lehet. Hogy képzeled.
Lecsapnának azonnal!”
A kisleány most megszerette őt.*

*Belelátott valamibe, mi nem
való gyerekek. Megértette,
többé már nem lehet gyerek.
Többnyire mégis az leszek,
ha föl is nőök.
Elcsodálkozott magán a szón.
Szép az, hogy többnyire?
Igen, szép. Igenszép.
Ismételgette csöndesen.*

*Az estét hirtelen elunta.
Nagyon rosszkedvű lett.
A támlásszékek árnyékában
az udvarra osont. Levegőbe
szimatolt, pár lépést futott,
s egy kőpadra leült. Élesen
sütött a hold. Fémes fény
lepte be a fákat, bokrokat.
Csillogott a fű. Fenyőlombok
árnyéka mozgott a kerti úton,
bútoron. Megrázkódott. Mi van
most? Mért vagyok én itt?
Rátört hevesen a sírás.
Csak meg ne hallják
a csilláros nagyebédlőben.*

*Odabent énekeltek.
Fekete foltos cicája ült
a lába előtt. Erősen nézte
gazdiját. Gyere ide, súgta
neki. Samu hozzátörleszkedett,
s keze alá simult... Hol vagy,
kicsim, lefekszünk!, szólt ki
mama a verandáról... A kisleány
ölében Samuval befelé indult.
...Többnyire, Samu, érted?
Többnyire... El ne feledd.*

IRCSIK VILMOS
Szökevények

Forró júniusi nap. Az udvart beárnyékoló hársfák szárnyas virágain édes zsongással zümmögnek a méhek. Az utcai oldalon, a bejárat felül magas drótkerítés, jobbról és balról, a fehérbe borult fagyalsövények mögött házfalak, hátul téglabástya, amely azonban nincs teljesen egybeépítve az udvart végképp lezáró épülettel, hanem kis léckapuval csatlakozik hozzá. A léckapun keresztül egy pincegrádicszerű meredek lépcsőn a Papkertbe lehet kijutni.

A lépcső legalján négy gyerek kuporog. Összel mind a négyen iskolába mennek, az óvodát már kinőtték, de szüleik, akik kora hajnal óta valahol kint a határban hajlonganak, örülnek, hogy az egész napos ellátás mellett itt még mindig biztonságban tudhatják őket. Nem is beszélve Kari anyjáról, aki már hetedik éve egymaga van, és miután kitették a kultúrház könyvtárából, jobb híján gyárba jár dolgozni, három műszakban, ráadásul, ha délutános, csak este tízkor jön haza. A négy gyerek közül Kari csaknem egy évvel idősebb a többinél, ami ilyen korban komoly rangot jelent. Október elején született, és jóformán hétévesen kezdi majd az iskolát. Alig múlt hat hónapos, amikor apját társaival együtt életfogytiglani fogházbüntetésre ítélték a demokratikus államrend megdöntésére irányuló összeesküvés büntette miatt. A számára önmagukban is ismeretlen szavakból álló szóhalmazt anyja sokszor felolvasta neki egy újságkivágásból, és ő úgy megjegyezte magának, mint az óvodában tanult verseket. Újabban gyakran előkeresi a konyhaszékreány fiókjából, és próbálja elolvasni. A télen megtanulta a betűket, akkoriban az anyja nagyon jókedvű volt, és azt ígérte, hogy hamarosan a valóságban is láthatja apját, nemcsak fényképen. Abban az újságkivágásban is van róla egy kép, amint összebilincselte kézzel éppen az ítélet kihirdetését hallgatja, de ezen egészen más, mint azokon, ahol kettesben vannak lefényképezve, meg az egyikén, ahol éppen őt tartja a karjában a karácsonyfa előtt. Két társa időközben tényleg kiszabadult, őt azonban nem engedték el, őt tartják a főkolomposnak. Anyja fel is kereste őket, de nem akartak vele beszélni. Azóta hiába kérdezi Kari egyre türelmetlenebbül, hogy mikor jön már végre haza, és mi az a főkolompos, csak ked-

vetlenül, ímmel-ámmal válaszol, a fejét ingatja, néha elsírja magát, vagy rá is ripakodik.

Most ott ülnek négyen a lépcső alján, és várnak. Az egymást követő években, hónapokban, hetekben, napokban, órákban, percekben és másodpercekben mért felnőtt időszámítással szemben ők egészen más-hogy tájékozódnak a világban. Nem az órához igazítják a dolgaikat, hanem a dolgaikhoz az órát. Amikor reggel egyedül eljönnek otthonról, az a nyolc óra, amikor reggelire megkapják a kakaót és a kalácsot, az a kilenc. Ezért a kakaóért és kalácsért hajlandók még minden különösebb ellenállás és makacskodás nélkül eljönni a dedósok közé, ahogy egymás között megvetően nevezik a kisebbeket. A kakaó meg a foszlós kalács itt nagyon finom, olyant otthon nemigen kapnak. Simonéknak ugyan van egy tehenük, amelyet néha ő legeltet, ha a bátyja nem ér rá. Akkor nem is kell eljönnie ide, de igazából tehenet őrizni sem szeret, és önmagában a tejet is csak hidegen tudja meginni, ha nagyon szomjas vagy éhes. Mert a tejnek megvan az a csodás hatása, hogy mind a kettőt oltja. Ha mégis hideg tejjre fanyalodik, mindig megérinti kézfejjével a köcsög oldalát, hogy anyja tényleg a pincéből hozta-e fel. Bezzeg a kakaóban nem válogat! Azt különben sem adják hidegen, forrón a legjobb, és olyan az íze, mintha tüzes cukrot vagy csokoládét forgatnának a szájukban. Kalácsot otthon leginkább csak húsvét és karácsony táján, meg búcsúkor látnak az asztalukon. A reggeli után az udvaron szabadjára engedve játszanak, ilyenkor nincs mihez állítani az órát, aztán amikor megkapják az ebédet, az a déli tizenkettő. A dolgok kezdetének és végének parancsait követve így érkeznek el menthetlenül a délutáni alváshoz. Az az egy óra. Az alvás alatt aztán a dolgok lefolyásának hosszát tapasztalják meg. Ez a hossz két kerek óra. Két kínkeserves, kerek óra. Ennyit kell aludniuk, pedig nem is álmosak, le se hunyják a szemüket, csak forgolódnak az ágyon, amelyet különben is rég kinőttek már. Amikor uzsonnáznak, az a fél négy, és amikor hazamehetnek, az az öt óra.

A déli tizenkettőt persze nemcsak az ebédhez igazítják, hanem a harangszóhoz is. Most éppen arra várnak. Hogy végre megkonduljon a messziről ide-látzó fehér toronyban. Mert ma valami nagyra készülnek. Meg akarnak szökni a Papkerten át. Leginkább az alvás elől. És a szökéshez a harangszó lesz a jel. A tervet Kari eszelte ki, de megvalósításához szüksége volt a másik háromra is. Az ő megnyerésük-re kezdte egyre gyakrabban ócsárolni a sok unalmas

játékot, ami csak a dedósoknak való, kezdte utálkozva becsmérelni az ebédet meg az uzsonnát, ami mindig csak főzelék meg leves meg zsíros kenyér, amivel otthon is torkig vannak, és kezdett lázítani mindekelőtt a délutáni alvás ellen, amivel a világból is ki lehetett volna kergetni őket, és ami miatt végül is kötélnék álltak. A közös meggyőzés után azonban még külön-külön is a lelkükre beszélt: Simonnak azzal, hogy alkalomadtán megosztja vele a tehénörzés unalmát, Vitéznek, aki a nevével ellentétben gyáva nyúl, azzal, hogy most aztán bebizonyíthatja az ellenkezőjét, a hasát mindennél jobban szerető Gömböcnek pedig annyi is elég volt, hogy nem fog lemaradni az ebédről.

Maga mellett Simont és Vitézt nevezte ki szökevénynek, és hogy színesebb legyen a játék, Gömböc, akit minden ígélet és könnyítés ellenére a legnehezebben és csak bizonyos feltételekkel tudott levenni a lábáról, az ő szerepét osztotta. A lépcső alján éppen neki magyarázza a teendőit:

– Most lelövünk, de csak játékból. Utána igaziból visszamehetsz ebédelni, és kész.

– És ha megkérdezik, hogy hol vagytok?

– Mondtam, hogy igaziból visszamehetsz ebédelni. Te itt se voltál. Az őrt pedig játékból lelőjük.

A teljes szerepzavarba esett Gömböc nem kérdez tovább. Simon és Vitéz hátracsavarják a karját, Kari egy gyors mozdulattal elveszi a pisztolyát, jobb kezét felemelve lövést utánoz, miközben még élesen csetint is hozzá a nyelvével, Gömböc leroskad a lépcsőre, majd elterül, de rögtön fel is ugrik, és megkönnyebbülve felszalad a lépcsőn. A kétes kimenetelű játékból vissza a biztos valóságba.

– Egy kicsit tovább is fekve maradhattál volna!
– szól utána elégedetlenül Kari, és a másik kettőhöz fordul.

A téglabástya lépcső felőli meredek oldalfalán piros-fekete hátú suszterbogarak igyekeznek felfelé. Azokat figyelik. Amelyik már jó magasra felért, azt lepöckölik a mélybe, hogy újra nekivágjon a reménytelen útnak. Egy darabig ő is elnézi a bogarak küszködését, aztán odamegy a kiskapuzhoz, ügyes mozdulattal kicsúsztatja tenyerét a lécek közötti szűk hézagon, kitapogatja a túloldalra a reteszt, és amikor megtalálja, elhúzza. Régen használhatták már, mert nehezen megy, de a végén mégiscsak sikerül, és a rugóra járó kiskapu hirtelen felpattan, mint valami varázsajtó. A percek múlásának ütemét még nem igazán ismeri, de a jelekből ítélve alighanem mindjárt

dél lesz, mindjárt itt az idő. Odafent elült a zsvaj, ebédre készülnek, és már csak a méhek rendületlen zsongása hallatszik a hársfák felől. Végre mély zengéssel megkondul a harang.

– Indulás! – adja ki késlekedés nélkül a parancsot. A másik kettő még odasandít az egyik felfelé igyekvő suszterbogárra, majd engedelmesen a kertkapuzhoz mennek. Még egyszer visszapillantanak az udvar felé, és Kari a gondolataikban olvasva maga elé tuskolja őket:

– Ti mentek elöl!

Gyorsan beteszi a kaput, gondosan visszatolja a roszdás reteszt, amikor odafentről először szőfoslányok hallatszanak, aztán a kavicson nyikorgó lépések. A kőbástya mögé lapulnak, a magas fűbe. Kari szájára tett mutatóujjával hallgatást parancsol. Fent, a lépcső tetjén négy papucs jelenik meg. Egy pár kék és egy pár piros.

– Kari! – kiáltja a kék papucsos. És mintegy magyarázatul még hozzáteszi: – Ő a főkolompos.

Kari meg se rezzen. Most már csak azért is! A másik kettő sem szól. Ha őket szólították volna a nevükön, aligha állták volna meg, hogy ne válaszoljanak. De a kék papucsos rosszul számolt, sőt, még egyszer elköveti ugyanazt a hibát. Még egyszer Karit szólítja.

– Itt nincsenek – mondja most a piros papucsos.
– A kapu a Papkert felől van bezárva. Nem értem. Talán megint a hársfára másztak fel? Nem ide valók ezek már, csak rossz példát mutatnak a kicsinyeknek.

A négy papucs eltűnik. Közben még mindig zúg a harangszó. Kari némi várakozás után szóltanul int, aztán nekivágnak libasorban, elől a nyurga, hosszú lábú Simon, mögötte az apró Vitéz, leghátul pedig Kari, aki Simonnál is magasabb, de izmosabb is. A hársfaktól a papkerti kaptárokhoz tartó méhek súlyos szállítórepülőként zúgnak el felettük édes nektárterhükkel, a visszaúton lévők könnyedén siklanak tova az újabb rakományért. Hirtelen néma csend lesz. A méhek útvonala más irányba visz tovább, a harang elhallgat. Most indul el a harangozó a Papkert templom felőli kapujához. Ki tudja, mennyi idő kell neki, amíg odaér, kinyitja, elmegy az eperágyásokhoz a kert túlsó végébe, ki tudja, meddig piszmozg el, amíg leszedi a szombat óta beérett epret, és pontosan mikor jön vissza. A kapu addig tárva-nyitva, és nekik ezalatt kell kisurranniuk. Ha túl későn érnek oda, bezárhatja előttük, ha túl korán, észreveheti őket. Ilyen gondolatok forognak Kari fejében, miközben céljuk felé gázolnak a magas, kaszálatlan fűben, amely Vi-

tézt majdnem a feje búbjáig eltakarja. Eleinte még fel-felszisszenve kerülgetni próbálják az egyre sűrűsödő csalánrengeteget, de rövidnadrágos lábukat, az ingujj alatt csupasz karjukat csakhamar vörös, hólyagos foltok lepik el. Végre fák közé érnek. Almafák közé. Még zöldek, de alattuk alacsonyabb a fű, a csalán ritkább, és a kertet keresztben átszelő patak folyik közöttük, amelyben lehűtik a sajtó csípéseket. Átkelnek a keskeny deszkapallón. Kétoldalt cseresznye piroslik, és barack csüng sárgán. Simon, aki távolabb van Karitól, és nem érzi úgy a nyakában a fűjtatását, mint Vitéz, az elszalasztott ebéd pótlására felnyúl egy fűrt cseresznyéért.

– Most nem – szól rá Kari. – Most észreveheti az ör. Ha kijutunk, holnap szedünk a mienkről. Az edesebb.

Simon úgy rántja vissza a kezét, mintha pirosan izzó parázsbába nyúlt volna. Mert ez az ör, ha eddig nem is lát el, igazi veszedelem. Nem olyan, mint Gömböc. Ezt nem lehet játékból lelőni. Csirizhuszárnak csúfolják, aki nemcsak a gyerekek réme, hanem még a felnőttek is tartanak tőle. Magas, szikár, fűrge öregember, ha kell, szaladni is tud. Bottal jár, és harangozó léte haragszik az egész világra. A lánya miatt. Simon sokszor hallotta beszélni az anyját más asszonyokkal erről a feslett-festett csemendéről, akit az apja gyárba adott porcelánfestőnek, de a végén festőművész lett belőle. Már a második férjétől vált el. Ha hazajön, vörösre mázolt szájjal, cigaretázva riszálja magát végig a főutcán, és magába bolondítja a fél falut. És az egésznek a Csirizhuszár issza meg a levét. Mindenki rajta áll bosszút. Akit elbolondított a lánya, az azért, akivel nem áll szóba, az meg azért. Ha találkoznak vele az utcán, így köszönnek neki:

– Csirizhuszár, hogy a lánya?

Az öreg egy darabig túrta a csúfolódást, de végül csak kijött a béketúrésból. Attól fogva jár bottal, attól fogva támad bottal a csúfolódókra. De ezzel inkább maga alatt vágja a fát. Amióta így fel lehet hergelni, mint a harapós kutyát, szinte divatba jött a bosszantása, és minden valamire való gyerek kötelességének érzi legalább egyszer kipróbálni rajta a bátorságát.

A minap Karival ők is mögéje osontak az utcán, és elkiáltották magukat:

– Csirizhuszár, hogy a lánya?

A Csirizhuszár megfordult, utánuk vágta a botját, éppen csak sikerült elszaladniuk előle. De biztos nem felejtette el. Minden csúfolódót megjegyez magának. Ha itt most a keze közé kerülnek, ezt is leve-ri rajtuk, meg azt is, hogy beme-részkedtek ide, a birodalmába.

Karinak is tovább fő a feje a Csirizhuszár miatt. Előle nem bújhatnak el a fűben, ennek úgy jár a szeme, mint a vércsének. És ha elkapja őket, akkor végük. És vége a szökésnek is. Éppen ezért kellene pont akkor kiérniük a kapuhoz vivő ösvényre, amikor az eperágyásoknál van. De a szökés ijedelme, az úttalan út, az égető csaláncsípések végképp elbizonytalanítják a percek múlásának érzékelésében. Néha úgy érzi, hogy csak az imént indultak el a kiskaputól, néha meg úgy, hogy már egy örökkévalóság telt el azóta. És egy kissé az irányban

is bizonytalan. Nagy ez a kert, soha nem járt még itt. Ki tudja, hol lyukadnak ki a végén? A másik kettő megsejti a gyeplő lazulását, és tanácstalanul hátra-hátranézegetnek.

– Rögtön kiérünk – kapják válaszul, amitől nem lesznek sokkal okosabbak. Az átmeneti bizonytalanságot kihasználva, Simon újra megkockáztatja. Amikor egy mélyen lehajló cseresznyeág alatt megy el, hirtelen letép egy fűrtöt. Mintha csak az ágat hajlította volna félre az útjából. Lesz, ami lesz... Ha már Kari se mond semmit. És Kari most tényleg nem mond semmit.

Lassanként tovább ritkul a csalánrengeteg. Kiérnek a gyümölcsösből, amelyen túl a magas, szúrós, szálas fűből – a Csirizhuszár nemrég kaszállhatta le – hirtelen zöldselymes pázsit lesz. A pázsitot hosszú rózsasövény szegélyezi. Kari ismét elemében érzi magát. A sövény másik oldaláról már biztosan odalátni a kapuhoz vezető ösvényre. Ha jó irányba jöttek.

– Lehasalni! – parancsolja visszafojtott hangon. Ő is a földre veti magát, és két tenyerével távcsövet formálva a tuskés, vörös rózsafüggöny mögül a vas-

Laptop fénye II. (tollrajz, digitális rajz)

kapu felé néz. Amit lát, attól meghűl benne a vér. Elkéstek! A Csirizhuszár éppen most fordítja meg odakintről a zárban a kulcsot.

Amikor legutóbb az apja felől kérdezősködött, és anyja már éppen véget akart vetni a faggatózásnak, véletlenül kicsúszott a száján:

– Ha nem akarják kiengedni, akkor miért nem szökik meg?

– Ó, hát azt nem szabad. – Most nem szomorodott el, nem is lett mérges, csak bágyadtan elmosolyodott.

– És ha mégis megpróbálná?

– Nem lehet.

– Miért? Bilincsben van még mindig?

– Nem. De nagyon vigyáznak rájuk. A cellájukon vasajtó van, az öröknél meg fegyver. Aki mégis megpróbálja, azt megbüntetik.

– Megverik?

– Nem tudom. De meghosszabbítják a büntetését. Tovább kell bent maradnia.

– Az udvarra se mehetnek? – makacskodott tovább Kari.

– Sétálni kimehetnek.

– És onnan? Onnan sem lehetne?

– Magas fallal meg tuskésdróttal van körülvéve. A drótból talán még áramot is vezettek. És egy toronyból figyelik őket.

Tulajdonképpen akkor fogant meg benne igazán a szökés. Az apja helyett. Ha már az nem szökhett meg a börtönből, megszökik ő. A Parkerten át az óvodából. És most rájuk is rázárta a Csirizhuszár a kertkaput. Biztosan siet valahová. Vagy ők jöttek túl lassan. A legszívesebben utánakiáltana:

– Csirizhuszár! Hogy a lánya?

Arra visszajönne.

Ezt nem tervezte bele a játékba, és azt sem, hogy most mi lesz. Hogyan kerülnek ki innen?

De már nem is tud utánakiabálni. Eltűnt a kapuból. Csak Simon van itt, meg Vitéz. Észre sem vette, hogy már régóta ijedten merednek rá.

– Most mi lesz? – kérdezi Vitéz elgömbült szájával.

– Ne bögj! Majd kitalálunk valamit.

Simon még tartja magát, de már ő sem hisz neki:

– Ezt is jól kitaláltad.

Körüljárják a kőbástyát. Hátha valahol alacsonyabb, hátha valahol van valami rés rajta. De nincs. Hibátlanul meg van az rakva terméskőből. A kövek kemény malterrel illeszkednek egymáshoz, azt nem lehet kikaparni, egy ujnyi hézag sincs közöttük, amelybe esetleg beletehetnék a lábukat, és felkapasz-

kozhatnának. Visszamennek a kapuhoz, kilesnek rajta, rázogatóják, hátha valami csoda történik. Pedig csodák nincsenek, csak nagy dolgok, és a nagy dolgok mindig a legegyszerűbbek. Kari hirtelen a bástya Kisköz felőli oldalához indul. A Kisköz tulajdonképpen utca, de csak három házból áll. Ilyenkor egyikben sincsenek otthon, és más ember is aligha téved most arra. Amikor odaérnek, hátát a bástyafalnak veti, összekulcsolja két tenyerét, és odaszól Vitéznek:

– Lépjél bele!

Vitéznek nem kell kétszer mondani. Belelép a cigánylétrába, Kari megemeli, lódít rajta egyet, Vitéz átlép a vállára, Kari most egy gyors mozdulattal a talpa alá teszi a tenyerét, és lábujjhegyre állva megemeli. Vitéz belekapaszkodik a bástya tetejébe, mint fuldokló az utolsó szalmaszálba. A fal tetején azonban nem szalmaszál van, hanem üvegcserepek, amiket azért betonoztak bele jó sűrűn egymás mellé, hogy elvegyék a kedvét a betolakodónak. Sikerül elkapnia egy magasan kiálló üvegcserepet. Szúrást és valami nyirkosságot érez a tenyerében, de mit törődik most azzal. Csak felszisszen, lendít magán egy nagyot, és már fent is van. Feltápáskodik, lenéz a Kisköz felőli mélybe, megfordul, lehasal, belefogózik a bástya peremébe, lassan csúszni kezd lefelé, szorosan a falhoz tapadva, térdét lehorzsolva addig tartja magát, amíg bírja, végül egyet-kettőt himbálózik, lehuppan a magasból, és egy tompa puffanás után futó lábak dobaja hallatszik a simára döngölt, kiszáradt földút felől.

A hosszúlábú Simon sokkal könnyebben boldogul. A bástya tetejére érve még vissza is szól Karinak:

– Te hogy fogsz kijönni?

– Majd kijövök valahogy én is. A foglyok nem egyszerre szabadulnak.

– És ha kérdezik?

– Mondd azt, hogy engem még nem engednek. Eredj már.

Simon leugrik a valóság talajára, amely a Kisközben és környékén különösen kemény. Ő fogcsikorgatva most már csak azért is végigjártassa a sors kiszámíthatatlan szeszélyéből vagy kegyetlenségéből fogságba került fogoly szerepét. Lesz, ami lesz. Pedig ha nagyon akarná, talán ki tudna mászni, talán találhatna valami követ, téglát, amelyre rááll, és valahogy felkapaszkodik a bástyára. Elég ügyes és erős hozzá.

Simon otthon egy árva szót sem szól. Persze, amikor hazaér, még nem is talál otthon senkit. De nem szól este sem. Mit is mondana? Kari üzenetét? Hogy nem engedik? Hogy a foglyok nem egyszerre szabadulnak? Vagy az igazat, hogy megszöktek? Ám késő este, amikor Kari anyja hazaér a munkából, mégiscsak eljön az igazság pillanata. Már az ágyban fekszik, de még nem alszik, így aztán nem kell sokat ébresztgetni, könnyen kiszednek belőle mindent. Kari anyja jóformán végig sem hallgatja, haza is csak az elemlámpáért ugrik be, és lélekszakadva rohan tovább.

A Csirizhuzsár az utóbbi időben rossz alvó lett, őt sem kell felverni az álmából, de azért dül-fül a méregtől, amiért késő este ilyen bűdös kölykök miatt zaklatják.

– Hogy képzelik? – kérdezi méltatlankodva. Mégis késlekedés nélkül előkeresi a Papkert kapujának kulcsát, és már indul is sebesen, a botját is elfelejti magával vinni. Rögtön a bástya Kisköz felőli oldalához sietnek. Kari ott ül összekuporodva, és amikor az elemlámpa henger alakú fénysugara rávetődik, azonnal feláll. A Csirizhuzsárt megpillantva még a lélegzete is elakad, de aztán látja, hogy nincs nála bot.

– Meg akartam szökni – jön meg végre a szava.

Kari anyja elsírja magát, mire a Csirizhuzsár is megenyhül:

– Most kell őket keményebben fogni – mondja.
– Különbén később az ember fejére nőnek. A férjével mi van?

– Semmi – feleli Kari anyja. – Menjünk.

A szökés után nem kellett többé óvodába mennie.

Ezen a héten az anyja éppen délelőttös, ilyenkor munkába indulás előtt, kora hajnalban készíti el neki a reggelit. Ma pont a kakaóra került sor, amelyet itt-hon hetente szigorúan csak egyszer kap. A tejet ő hozza el előtte való este Simonéktól, de a legtöbbször már délután fogja a kannát, és megosztja Simonnal a tehénörzés unalmát. Ahogy ígérte neki. Simonra rá is fér a segítség. A bátyja vízhordónak állt be az ara-

táson a kombájnosokhoz, így a legeltetés végképp az ő nyakába szakadt. Vitéztől viszont eltiltotta az apja, el is kerüli messze a házukat. A szökés után orvoshoz vitték a felvágott tenyerével. Az orvos bekötözte, sőt még tetanuszt is adott neki, nehogy elmérgedjen. Különösen ezért haragszanak rá, meg amiért csak rosszat lehet tanulni tőle. A reggelizés után olvasott. Egy rab emberről és a két fiáról. Az anyja vette le neki a polcra. Szép, színes képek is vannak benne, ami segít az olvasásban. Már egészen jól halad, csak gyorsan belefárad. Az imént tette le a könyvet, most kint térfereg az udvaron, a cseresznyefa körül. Hiába, már nincs rajta semmi. A csúcán feketélik ugyan még egy pár összeaszalódott szem, amit a madarak csipkednek. A legtöbbször feketerígó, de más is van közöttük, azokat nem ismeri. Rácsapnak a zsákmányra, néhányszor belevágják a csőrüket, elrepülnek, aztán újra visszazállnak. És naponta hányszor teszik meg ezt az utat azért a pár falatért! Néha csúnyán összekapnak rajta, és rikácsolva tépik egymást. Még a rigó a rigót is. Amíg a madarakat nézegeti, felhangzik a déli harangszó. Szereti hallgatni a harangot. Az a pár perc mindig olyan, mintha minden áldott nap vasárnap volna. Közben egyszer csak megnyikordul a kapu. A csikorgásra odafordul, és elcsodálkozik. Egy idegen. Az ismerősök is ritkán nyitják rájuk mostanában a kaput, nemhogy az ismeretlenek. Ezért nem is szokták bezárni, csak éjszakára. Az idegen pár lépés után megáll, körüljártja tekintetét az udvaron, majd rajta állapodik meg. Mintha látta volna már valahol. De hol? Csak nem azon a képen, a karácsonyfa előtt? Vagy inkább az újságkivágásban, bilincsel a kezén? Az anyja azt mondta, hogy magas ember. Hogy le kellett hajolnia, amikor bejött a konyhaajtón. Kár, hogy nem a konyhában vannak. Az idegen most elindul feléje. Lassan lépked, nem siet, mintha ő sem lenne biztos a dolgában. Nem mozdul. Csak áll, földbe gyökerezett lábbal, összeszorított szájjal. Amikor már egész közel vannak egymáshoz, nagyokára halkán, szinte szégyenlősen megszólal:

– Tudom ám, ki vagy.

OLÁH ANDRÁS

üresjárat

*hajnalban még hozzám gömbölyödsz
mint falhoz a fecskefészek
mint kötésen a vér átszivárogsz
s jut számodra egy kicsi végtelen
reggel pedig összeszeded a szétszórt holmikat
már nincs aki utánad nyúljon
– különben sem bírnád elviselni –
marad a suttogott szavak szétpattanó
buborékja s a szunyókáló emlékezet*

hétköznapi kudarcaink

*nemrég még világot sem kellett
gyújtanom hogy lássalak
magammá öleltelek s mindennap
légszomjjal küszködtünk
mire tarka derűbe fordult a reggel
aztán egyre szűkebb lettél
befelé fordulva bűvészkedtél
feleleteket kerestél én kérdéseket –
csiklandó illat maradtál
kit ha szívem sötétkamrájában előhívlak
bekérezkedsz az álmaimba néha*

hiány

*és megint – mint akkor
abban a furcsa télben –
várok kiszolgáltatottan:
sorsunk magára hagyva
vágyaink pusztulóban
szívre szív alig dobban
fogyó vagyok hiányodban*

FERDINANDY GYÖRGY
Lábjegyzetek XIV.

(Szomolai Tibor a Liteában...)

A huszadik század második felében élt nálunk egy néma nemzedék. Egy generáció, amely nem adta át a stafétabotot. A mulasztás most megbosszulja magát. Itt nálunk – ki ne látná? – ma üres kézzel fut a váltó. Egy szegényes tudású, tapasztalatlan csapat.

A „honnan jövünk” nélkül nem látjuk, hol tartunk. Azt pedig még kevésbé, hogy merre tovább! Ebben nem léptünk előre húsz év alatt.

Arany Jánostól tudjuk: 1848 emlékét még csak életben tartotta egy-egy „béna hadfi”. Nem mese ez, gyermek! – figyelmeztettek az apák. De vajon hol bujkálnak az 1956-os „béna hadfiak”? Még a közel-múlt egyik legnagyobb eseményéről sem tudnak sokat a mai fiatalok!

Ezt az űrt kellene most valahogyan kitölteni. Nem azon siránkozni, hogy miért és milyen kényszerhelyzetben keletkezett.

A hallgatást megtörni nehéz. Az idősebb generáció – a szemtanúk – írói között most mégis támad, aki megpróbálkozik vele. Krónikák, naplók születnek, többé-kevésbé értékes, ám az önismerethez mégis csak fontos dokumentumok.

Szomolai Tiborból ötvenévesen lett magyar író. A Felvidéken, idegen nyelvi közegben. Sokan most hallunk róla először. „Érdekes, öntörvényű személyiség – olvasom róla –, aki leginkább a saját, belső tízparancsolatát követi.” Közösségi ember, aki két évig a rimaszombati Katolikus Kör elnöke volt. És aki most – egy csapásra – súlyos, félezer oldalas regény-nyel jelentkezik.

A trilógia a szlovákiai magyarság huszadik századi története. Első kötete, a *Fáklyavivő* az egyházak és a magyar közösségek sorsát tárgyalja. A regény hőse megpróbálja feltámasztani a tétlenségből és a közönyből egy gömöri kisváros magyarságát. Nehéz, reménytelennek tűnő feladat.

A második kötet, a *Felvidéki Saga* egy mátyusföldi család története. „Nem történelemkönyv, falu vagy családkrónika... regényt szerettem volna írni” – közli a szerző utószava.

„Nehéz a Felvidéken magyarnak lenni?” A kérdés nyitott. „Ha tesszük a dolgunkat, segítjük egymást,

és összetartunk, akkor az Úr is megsegít bennünket, és nincs az az erő, amely ezt a fát ebből a földből ki-téphetné.”

A trilógia harmadik – készülő – kötete, a *Cigányúton* ismét kényes témát feszeget. „Vajon ki az, aki segíteni tudna az egyre nagyobb bajba jutó, egyre mélyebb nyomorba süllyedő, munkanélküliséggel és kilátástalansággal sújtott felvidéki cigányságon? A társadalom torkán ez a falat bizony cigányútra futott.”

Ez hát a feladat. Az összetartás. A kemény igazmondás. A megoldások keresése. A hallgatás, a „szomszédnépek érzékenységét kímélgető” mellébeszélés évszázados gyakorlata után leírni és közreadni a még oly fájdalmas igazságokat.

Vajon meghalljuk-e Szomolai Tibor üzenetét?

(Mindezt el kellett mondani...)

Az elmúlt tíz évben Csenger Levente négy ösztövérv novelláskötetét vehette kézbe az olvasó. A negyven írás egyetlen, hosszú mondat. A faluról városra, az agrárszegénységből a posztindusztriális nyomorba, a paraszti életformából a lumpenbe, a kisebbségből a nagy, büdös semmibe való átkerülés megamondata.

Megismerjük ezekből az elbeszélésekből a szülőföldről, Erdélyből az anyaországba áttántorgók életét. A pendlizőket, és azokat, akik valahol a nagyvilágban – ha ez egyáltalán lehetséges – megtalálták a helyüket.

Jó így újrjárni ezeket a stációkat. Most, új kötetében pedig az író lezárja pokoljárása történetét. A kiszakadó itt már csak az emlékeiben él. „Leülök a blokk elé, várok, hogy hátha jön valaki. Valaki a gyerekkoromból... De nem. Senki.” (...) „Ha elfárad a szeme, előveszi a nagy, sárga zacskót, amibe a gyászjelentéseket gyűjti. Átnézi, egyesével. Gondolkodik. Felidéz.”

Hát csak így. A kör bezárul. És igaza van az írónak: mindezt el kellett mondani.

(Író-táborok, 2015...)

Hajdúböszörményben már a negyedik. Az, hogy író-tábor, pontatlan megfogalmazás. Van itt színház és zene, színes társművészeti szemináriumok.

A résztvevők vidéki iskolák fiataljai. Mindenhol, ahol csak magyarok élnek a Kárpátok és az Al-Duna között. Tavaly negyvenen, idén már százhuszan. Meg féltucatnyi lelkes pedagógus, akik terelgették ezt az öt napon át tartó hadgyakorlatot. És hát

nem mellékesen, a celebek. Az írók és a költők, akik egy rövid találkozó kedvéért vállalták ezt a másfél-napos oda-vissza utat.

A fiatalok délután érkeznek, estére már kialakul a hét csapat. Az enyémmnek – próza, műfordítás – tizenhárom hallgatója van. Három fiú, nyolc lány és két asszony. Egy hetvenes egyenesen Angliából. A vajdasági fiúk tizenévesek.

Témánk: 1956. Jövőre lesz hatvanéves a Forradalom. Elolvassuk két rövid novellát, a résztvevők – ez a házi feladat – megírják '56-tal kapcsolatos emlékeiket. Van, aki alig tud róla, és van, aki túl sokat. A szigetországi asszonyt többször is le kell állítanom. Nehéz megértetni vele, hogy mi itt nem instruálunk: önálló gondolkodásra, véleményalkotásra biztatjuk a fiatalokat.

Mindez persze csak menet közben, mellékesen. Végül is ez egy fordítói szeminárium. Itt azt keressük: mit és hogyan érdemes tudatni magunkról a nagyvilág olvasóival.

Az eszmecserében mindenki gazdagodik. Sokan itt, a böszörményi táborban fogalmazzák meg először elképzeléseiket, álláspontjukat. És – ez sem mellékes! – most találkozunk először az utódállamok – a Kárpát-medence – magyar fiataljaival.

(Menetelnek a szentek a pokolba...)

(Babócsay Lajos, 1932, Budapest – 2004, Párizs)

Menetelnek a szentek a pokolba. Élt Párizsban egy magyar művész, akinek még a nevét is hiába keresem itt, a mi alacsony égboltunk alatt. Az ő egyik rézkarcra viseli ezt a címet. Egy litográfia, amit keresztülcipeltem a világon, és ami most itt árválkodik előttem a falon.

Félszáz fekete-fehér figura vonul keresztül a sárguló képen. Papok, katonák, meztelen, kiszolgáltatott nők és férfiak. A feliratokon, amit a fejük fölé tartanak, töredékes, félig magyar, félig francia szavak. „Vive la foule!” és „halál!”, nem tudni, kire. Hátul a latin mondás, a „parem et circenses” néhány alig kivehető részlete.

A művész aláírta a kompozíciót, amit – alig néhány hónappal 1956 után – nyilvánvalóan Budapest forradalma ihletett. Címet nem tüntetett fel, valahonnan, a feledés mélyvizéből merül fel: azt mondta, menetelnek a szentek a pokolba, amikor – immár hatvan éve – ideadta nekem.

Akkor, a hatvanas évek elején jelentek meg első könyveim Nyugaton. 1962-es verseimet és 1965-ös novelláskötetemet az ő rajzai díszítik. Én őt Párizsban, ő engem Strasbourgban keresett fel. (Öccse, Étienne Elzászban élt.) Őrzök ezekből az időkből egy sárguló amatorképet, amin Wilhelm Gertrúd, a valaha volt pesti zongoristalány mellett látható az ifjú Babócsay Lajos.

Következetes ember és művész volt. A francia gyarmati háborúkat éppúgy elítélte, mint 1956 szovjet eltiprását. Nem is volt a '60-as évek Párizsában sikere.

Louis Babócsay – így, hosszú ó-val – már nem él. A barátom volt. Szomorúan írom le ezt az elfelejtett (ismeretlen) nevet.

(Képünk a nyugati sajtóban...)

Rossz, ki ne tudná! Néhány hét óta mi vagyunk az idegengyűlölők, a rasszisták. A náci módszereket alkalmazó fasisztoidok.

Az ember felteszi a kérdést: honnan szerzik az információt az ehhez hasonló kijelentéseket közlő nyugati sajtóorgánumok?

Egy ilyen forrás most véletlenül a kezembe akadt. A Thomson Reuters Foundation újságírója levélben fordul egy magyarországi, migránsokat segítő szervezethez. Ebben a következőket kéri:

- egy Magyarországra érkezése után szexuális erőszakot szenvedett menekült asszony vagy lány elérhetőségét és adatait

- egy Magyarországra érkezése után erőszakot szenvedett – kizsákmányolt – kiskorú elérhetőségét és adatait

- bármilyen migráns adatait, aki a magyar rendőrséggel vagy hatósággal összeütközésbe került

- bármilyen migráns adatait, akinek más (például egészségügyi) nehézségei támadtak Magyarországon.

Az, hogy a helyszínre utazzon, a Reuters riportereinek meg sem fordul a fejében. Hacsak egy magyar szervezet nem juttat el hozzá egy-két – a felsoroltakhoz hasonló – izgalmas adatot.

A cél tehát nem a hiteles tájékozódás. Megtudni, mi történik. Az újságíró olyan adatokra vadászik, amelyek igazolnák a közszájon forgó ismeretlen eredetű vádakot.

Nem vagyok szakmabeli. Mégis, úgy érzem, illik idebiggyesztenem: ejnye-bejnye, Esslemont uram! Fellelős mesterség a tájékoztatás! Etikusa-e a módszered?

SZENTMÁRTONI JÁNOS
A kispróza nagymestere

Ferdinandy Györgyről természetesen már kezdő költő koromban is hallottam, szindbádi kalandok és ulisszezi bolyongás hőseként élt bennem – de személyes kapcsolatunk akkor kezdett igazán elmélyülni, amikor a fejébe vette, hogy ízelítőt nyújt a legújabb magyar költészetből a karibi térség olvasóinak. Olyan képtelennek tűnt az ötlet, hogy rögtön megtetszett. Ekkor vált világossá számomra, hogy Gyuri hosszú évek óta fordítja spanyolra feleségével, Marival a kortárs magyar irodalmat, amely munkának már számos megjelent kötet a gyümölcse. Hálás vagyok neki, amiért engem szemelt ki arra, hogy segítsek anyagot gyűjteni az antológiához, amit aztán nagy érdeklődés közepette be is mutattunk 2006-ban a portorikói és a dominikai könyvheti rendezvényeken vele és Oravec Péter költőtársammal. Azután több kötetét szerkesztettem is a Magyar Naplónál, és én készíthettem életmű-interjúját a folyóirat számára.

Mindig megejt a közvetlensége, jó kedélye, humora, hogy mentes minden allúrtól, hogy a fiatalokhoz is a lehető legtermészetesebben fordul oda, hogy mindmáig elzarándokol mindenhová, ahová szeretettel hív-

ják, és ahol kíváncsiak rá. Élhetne begubózva is, egy igen mozgalmas és tapasztalatokkal gazdag életúttal a háta mögött, emlékeit rendezgetve – de ő a legaktívabb íróink közé tartozik, aki szivacsoként szívja magába a világot, még ha sokszor fájdalmas is, hogy idegrendszerén, elméjén, szíven átszivárogtatva, szavakba öntse a legfrissebb élményeket is.

Ferdinandy a kispróza nagymestere – szoktuk mondani –, akinek tekintélyes életműve darabjaiból igenis kirakható az a bizonyos nagyregény, amely ellen olykor ő maga is ágál. 1956 után hiába vetette a világ legkülönbözőbb pontjaira a történelem forgószele, mind franciá földön, mind Portorikóban, mind pedig Miami-ban magyar író maradt, aki sokáig csupán az anyanyelvében őrizhette, nevelgethette kényszerűségéből elhagyott hazáját. A nagy hazatérés elmaradt, vallja sokszor, mert fél évszázad száműzetését nem lehet egyik napról a másikra jóvátenni vagy ellensúlyozni. De őt a megbocsátás és az itthon maradtak iránti részvét vezérli, és őszintén szurkol a maiaknak, hogy egy jobb és igazabb világot tudjanak fölépíteni az elkövetkező nemzedékek számára. Mert szurkolni megtanult már húszévesen a Fradi-pályán. És mi, olvasói, barátai sem bánjuk annyira, hogy az otthonkeresés mindmáig tart a lelkében, mert így újabb és újabb alkotásokkal ajándékoz meg minket évről évre, amelyekből sokat tanulhatunk.

OLÁH JÁNOS
Haza mindenütt

„– Tudod – mondta nekem ez a férfi –, én már nem vágyódom haza. A mi világunk elmúlt. A szemlélődést, az álmodozást otthon is kiszorította a rohanás. (...) Szemlélődni, álmodozni – mondta ez a stockholmi barátom – ma már csak az Északi-sarkon lehet.”

Az *Ólmos eső* című elbeszélésből való ez a néhány sor. Akárhány Ferdinandy-írást elolvastam az író alkotói és emberi önarcképét keresve, mindig ide kellett visszatérnem, ehhez a szemérmesen egy stockholmi barát nyúl farknyi monológjába bújtatott valomáshoz, amely egyszerre életelv és ars poetica.

Szemlélődés, álmodozás, az Északi-sark és a haza, ezek azok a koordináták, amelyek a Ferdinandy-írássok erőterét meghatározzák. A szemlélődés, valamint

az álmodozás fénytörései színezik az idézett elbeszélésben már-már idillivé a megaláztatásokkal, kudarcokkal, kitaszítottsággal terhes kamaszkor élményeit. Olyan különös, hideg – majdnem azt mondtam: hideglelős – idillé, amely fényévnyi távolságra van a minden idill lényegét adó szentimentalizmustól.

Ady szavaival élve északfok, titok, idegenség itatja át ezt az amúgy féltő, aprólékos műgonddal, bensőséges szeretettel megidézett világot. Így van ez akkor is, ha Adyt, az ő prófétai küldetéstudattól áthatott szavait idézni nem egészen rendjén való azzal az íróval kapcsolatban, akit „a mellőzöttek, a vélt vagy valódi áldozatok iránti rokonszenv” vezet írói útján. A maga északfokát, annak idegenség-élményét, végtelenbe nyúló távlatát és távlattalanságát Ferdinandy a nyüzsgő trópusokon találta meg. A hangos és barátságos bennszülöttek között kellett rádöbbenie, mit is jelent igazán és végletesen idegennek lenni.

Az itt közölt három laudáció Ferdinandy György születésnapján hangzott el a Magyar Írószövetségben, 2015. október 13-án.

Rájött, minden másutt is megtalálható, nem csak a saját helyén. Ez is egyike a Ferdinandy-írások sugallta szertelen tanulságoknak. Egyedül a haza az, amely nemhogy másutt, de ott sem lelhető föl, ahol hagytuk. Ezért egész életünk folyamán keresnünk kell – önmagunkban, emlékeinkben, másokban –, ahogyan ezt az író is teszi, mindenütt, még a hajnali repülőjáratokon gubbasztó újkori hazátlan proletároknál is.

„Engem – írja – amolyan kalandorfélének tartanak. Világutazónak. (...) Pedig nem vagyok kalandor. Hiába éltem három kontinensen, és harminchárom helyen, nekem hiányzik – igen, még ma is! – minden régi helyszín, ahol megvettem a lábamat. Ezért is jöttem haza, fél évszázad után. Más kérdés, hogy itthon, a szülőföldemen sem találtam meg magam.”

Illyés Gyula a hazát a magasba helyezte, amikor úgy érezte, körülöttünk, a mindennapjainkban, és talán már bennünk is elveszett. Ferdinandy a mindennapok, a földhözragadt tökéletlenségek, a mellőzöttek, a vélt vagy valódi áldozatok sorsának krónikásaként nem képes ebbe a kényszerűségbe belenyugodni, ott keresi a hazát, ahol annak lennie kéne, az anyaföldön, mindnyájunkban és önmagában.

Ezért lett '56-os menekültként Párizsban francia író. Újságcikkkel kezdte egyetemistaként. Úgy érezte, mindenképpen meg kell értetni a mi nagy, közös magyar igazságunkat a franciákkal, akik közül sokan nem értették, különösen nem azok a kommunista évfolyamtársak, akik szemében ők, az '56-os fiatalok fasiszták voltak, fasiszták, akik meg akarták dönteni a nagy Szovjetuniót, a kommunista világpolgárok reménységét. Odá-

ig mentek, hogy még a menzáról is kitiltották a magyarokat, őrseget szerveztek, nehogy ebédhez jussanak.

Azt nem tudhatjuk, mit értettek meg e lelkes magyarázatokból a bigott francia kommunista ifjak, de Ferdinandy egy darabig francia író maradt, megjelent néhány könyve, bizonyos elismertséget is kivívott velük, aztán mégis úgy döntött, visszatér a magyar nyelvhez. Talán rájött, ez az ő igazi, határtalan és mindent megbocsátó hazája. Leghűségesebb társ a keresésben, az otthonosság érzésének keresésében. És maga is egyféle haza, otthon, ahol jól érezheti magát mindenki, aki e lelki közösség több évezredes sugallatára képes ráhangolódni. Író és olvasó egyaránt, de a szóbeliség hullámhosszát keresgélő kocsmai mesélő és hallgató ugyanúgy. Ferdinandyt is ez utóbbi – bevallottan olyannyira kedvelt – szerep sodorta a nyelv újjászületési misztériumának közelébe, azaz avatta annak idején öntudatlanul is íróvá.

Végül is, ha a magyar nyelv zárt és mégis végtelennek tetsző közösségi tudata az író igazi hazája, Ferdinandy Gyuri – avagy Yuri, ahogyan magát az '56-os búcsú perceiben megörökítő elbeszélés vagy regény alteregójaként megörökíti – hazatalált. Ő azonban mégis, még mindig tovább keres, és talál is néha olyan pillanatnyi pontokat, ahol „a mai farkas világban is szelíd, megértő és toleráns” maradhat az ember, azaz megbékélhet önmagával.

Mi mást kívánhatnánk örök kereső barátunknak most, nyolcvanadik születésnapján, mint hogy keresen tovább. Keresse az igaz hazát, igazi önmagát! Mert a keresés éltet.

CSENDER LEVENTE

A globetrottert utolérte a 80

Akarsz találkozni egy élő legendával? Gyere, bemutatom neked, mondta a Hajdúböszörményi Írótáborban az államtitkár, és bemutatta Ferdinandyt az illetőnek. Így születnek a legendák. Akkor csak hetvennyolc éves volt. Most meg nyolcvan. Az utolsó nagy bölények egyike.

Többünknek megadatott, hogy ez az élő legenda barátságába fogadjon. A Vas Gereben utcai lakásának ajtaja nyitva van, kéziratokkal vagy anélkül bármikor be lehet csöngetni hozzá, és örül, hogy jöttél.

Enni, inni ad. Elkezdesz beszélgetni vele, és rájössz, hogy egy élő irodalmi lexikon, történelem- és útikönyv, lehet beszélgetni vele Puskásról, Határ Győzőről, Márairól, Füst Milánról, Céline-ről, az emigrációról, az '56-os forradalomról, a franciákról, a karibi nőkről és a portorikói rumról. Igazából bármiről, mert olyan világismerete van, amit bármédig lehet hallgatni. Lehet vele röhögni, és lehet tanulni tőle. Érti és szereti a hülyeséget, mert minden komolysága ellenére tudja, hogy ezt az egészet jól ki kell röhögni.

Mit tanultam Ferdinandytól? Azt, hogy a rövid mondat is mondat. Sőt! Röviden is meg lehet írni, amit mások hosszan. Csak akkor valamiért nem hiszik el, hogy igazi író vagy. Meg azt is tanultam, hogy prózát írni csak komolyan lehet, minden reggel fel kell kelni, és csinálni kell. Nincs hétvége, nincs más-

naposság, egészségesen, betegen, a penzumnak mindenhogyan meg kell lennie. Aki ezt nem érti meg, „jobb, ha időben abbahagyja”.

Ő nem hagyta abba, s tessék, legenda lett. Valamikor hatvan évvel ezelőtt, tanulmányútja kezdetén eldöntötte, hogy magyar író lesz. Lehetett volna francia is, de úgy döntött, hogy ezen a kis nyelven fogja elmesélni a saját és mások életét. Nincs ennek a kicsi és történelmileg nagyobb országnak olyan szeglete, ahová ne kötné valami. Kárpátaljától Felvidékig, Erdélyen, Burgenlandon át a Délvidékig... Sőt, néhány napja egy olasz fordító azt mondta neki, hogy etruszk feje van; kiderült, hogy a Ferdinandyak tényleg onnan jöttek, akkor eszerint még etruszk is.

Novellahősei most már lakótársaim, ismerem őket személyesen. Mimi néni, Soós Tibi a Darlingból, Hófehérke, Fenyvessy Jeromos, a lányos ajkú apát, Gátó, az öreg macska...

Azt is megtanulhattam Ferdinandytól, hogy olvasni komolyan kell és sokat. Látom magam előtt, amint Miami-i otthonában Móricz-monográfiát olvas, és folyóiratokat az első betűtől az utolsóig. Ez nem szórákozás, ez munka.

Ha nem a saját életét írta, megírta másokét, vagy fordított. Sok kortárs magyar költő és író köszönheti

neki, hogy a karibi szigetvilágban így vagy úgy, de kiejtették a nevét. A fordításokért nem várt, s nem is kapott elismerést. Legfeljebb egy-egy köszönetet azoktól, akiket lefordítottak Marival. Mert azért Marinak is köszönhetjük, hogy ez az csavargó, ez a globetrotter itt van még közöttünk.

Miért volt neki fontos a kortárs magyarok spanyolra fordítása? Megtehetette, mert Ferdinandy igazán gazdag ember. Nincs pénze, de jó szándéka igen. Tud adni, a tudását és tapasztalatát adta és adja, hogy fiatalabb kortársainak jó legyen. Nyitogatja a kapukat (ahogy ő mondja) nekünk az újvilágban.

Azért is gazdag, mert hazája is három van: egy, amit itt hagyott, és az emlékezetében él, egy, amit választott, és egy, amit talált, amikor visszajött. Reggel felkel a Sas-hegyen, odaül az asztalhoz, és bejárja valamelyik hazájának valamelyik szegletét. Megír egy novellát, és kész. Megvan a napi penzum.

Ahogy a *Volver* öreg indiánja mondja: amióta elindultam, minden lépésem hazafelé vezet.

Ferdinandyknak is minden lépése hazafelé vezet, de én nem kívánom, hogy hazataláljon. Arra még ráér. Inkább maradjon az úton! Hiszen egy író addig író, amíg úton van, amíg rója a sorokat, amíg valamit még keres. A többi már nem az ő dolga.

Ablakban (filc, papír)

LOSCHITZ FERENC

Időhatár

*Múló tél szelében a sóhaj
könnyű papírként kóborog.
Megalvad minden pillanatban,
ami itt történni szokott.*

*A hárttyavékony szem határán
beáramlik idő, anyag,
és üszkösen, ahogy a vulkán,
a mélybe világítanak.*

*Anyagban rezeg az öröklét,
az idő leng anyagtalan.
Nem tudhatsz úgy máshova menni,
ha út csak a túlpartra van,*

*mert idődnek is van határa,
egyszer majd tompán fölhasít
egy történet, ahogy szikével
karcolják holtak csontjait,*

*s a törhetetlen, beléd vésett
sorsot kínodban olvasod,
hogy aki veled megtehetette,
büntetett vagy irgalmazott.*

Mozaik

*Gombolódik egy tájkép néma arca,
még helyben és időben bolyongva
kutatom, honnan. Talán Petre lenne,
ahogy közeledik a nyugalmas égen
a szántófelelett a nap korongja,*

*a dombon hátul apám szőlőskertje
ölelgeti az elnehezült fákat,
túl a lenti völgyben patak poroszkál
keskeny mederben, s a templomnak oldalt
új parkolója van az iskolának...*

*A formát öltő mozaikdarabkák
most a képzeletben eggyé rakódnak.
Megjelent képek halk zakatolása
áll meg olykor a szendergő időben,
aztán minden a változóba olvad.*

CSENDER LEVENTE
Villa Nirvana

A Tito Marsall sugárúton szerényen áll a Villa Nirvana. Ablakai a tengerre néznek, körülötte pálma, szelídgesztenye, füge-, szilva-, datolya-, leander- és diófák. Szecessziós villasor. A hangulat, mint száz éve. Estéknként az emberek korzóznak, sült halat esznek, limoncellóval koccintanak a zenepavilon melletti sörkertben. Olaszosan mediterrán és balkánian laza a nyár. Valahol ott találkozik észak és dél, kelet és nyugat. A gyerekek éjfélig a játszótéren, a felnőttek hajnalig kvaterkáznak.

A reptér felől érkezik egy fehér Mercedes taxi, a sétány végén lelassít, majd megáll. Egy nő száll ki az autóból, és kerekas bőröndjével gyalog indul a Nirvana felé. A mozgása kissé lomha, derékből meghajlott, láthatóan messziről jön. A pálmafás allén végigsétálva becsönget a díszes faajtón. Fernanda Cugolj, a villa kilencvenhat éves tulajdonosa nyit ajtót. Mindig ő fogadja a vendégeket napszaktól függetlenül. Számon is tartja őket. Éjféltkor is mosolyog. Olyankor összekoccan a protézise. Ismerősként üdvözli a nőt, aki korábban egyszer már járt ott. Akkor is egyetlen éjszakára szolgált a foglalása. Megkapja a szoba kulcsát, felcihelődik, bekattintja az ajtót, és mint régen, csokiba mártott eper várja az asztalon. Bemegy a fürdőszobába, hosszan engedi magára a meleg vizet, aztán bedől az ágyba.

Másnap egész délelőtt csend van a Villa Nirvanában. Dél körül halkán bekopog a nő ajtaján Fernanda, hogy minden rendben van-e. A nő akkor ébred, kér egy mentateát. Csukott ablak mögül hosszan nézi a tengert. Hét évvel azelőtt is abban a szobában, abban az ágyban aludt. Ugyanazt az illatot érezte akkor is. Akkor feketében érkezett, nagyon megviselten, teljesen összetörve. Talán ezért emlékszik rá Fernanda.

Valamiért most is megállt, hogy egy éjszakát eltöltsön a Nirvanában. Valami dolga van még. Miután kibámulta magát, megebédel, kicsekkol, kerekas bőröndjével újra végigzörög a korzón, aztán felül a négy órás nemzetközi gyorsra. A vonat komótosan gördül ki a felújított pályaudvarról. Elhagyja a sziklás partot, a sós levegőt, a pálmákat, a szelídgesztenyést. Kanyarogva követi a tengeröblöket, aztán északnak fordul, és belevész az egymást követő hosszú ala-

gutakba. Az alagutak villanyfényében megélenkül a nyaralásból visszatérő nem túl nagyszámú közönség. A nő is megfordul a büfékocsiban, iszik egy konyakot, de nem áll szóba senkivel. A vonat a hegyeket elhagyva kelet felé veszi az irányt, és többé-kevésbé így is marad. A fővárosban aztán az úri közönség nagy része leszáll, helyettük mások szállnak fel. A Burburly bőröndöket kopott sporttáskák váltják fel, a sok nyelven beszélők eltűnedeznek, a büfékocsiban a pohár borok helyett üveg sörök kerülnek az asztalra. A nő kiáll a folyosóra, lehúzza az ablakot, és mélyen belélegzi az enyhe alkonyati levegőt. Retiküljét szorosan tartja a hóna alatt. Egy képkeret lóg ki belőle. A határnál görcsbe rándul a gyomra, mint amikor átszöktek. Most nincs benne félelem, csak görcs. Mi volt ahhoz képest a következő határ? Csak bekérezkedtek egy autóba, és átmentek ellenőrzés nélkül. Két évet vártak egy panzióban, mire megérkezett a meghívólevél, hogy a prérin van számukra hely. Azóta ott vannak, ahol mindig friss a levegő, mindig fúj a szél, nyugalom van és béke. Van munka, van pénz, lakás, autó, gáz- és olajmezők, óriás marhafarmok. Rossz hírek csak otthonról érkeztek. Telefonon vagy levélben. A nő néha felhívta a barátnőjét, Verust, hogy megtudja, mi van az anyjával, mert az anyja soha nem panaszkodott neki. Akkor se, ha lett volna miért. Minden jó volt úgy, ahogy. Az anyját az alkoholista öccse sokszor megtorkászta. A nő megpróbálta kivinni magához, de az anyja nem érezte jól magát a prérin. Nem tudott paradicsomot se ültetni, semmi emlék nem kötötte oda. Kétszer is próbálta, de egyszer se tudta ott tartani. Amikor az öccse végül végzett vele, a nő nagyon összetört. Magát okolta mindenért. Azonnal repülőre ült, de már csak a temetésre ért haza. A lezárt koporsót felnyitatta, és lefényképezte az anyja arcát, pedig a rokonok óvták tőle. A vonat kerekei csattognak, a sínek rossz állapotban vannak, gázolaj füstje csap be az ablakon, nagy gyárkémények ontják a sárga füstöt. Egyre több kint a szétszórt szemét, egyre több a lovas szekér.

Két átszállással jut el a nő a célállomásra. Leszáll a vonatról. Egy másik világ, egy harmadik. Koszos, félmeztelen gyerekek rohanják meg, hogy adjon pénzt nekik fagyira, vagy legalább ételt, nézi őket, nem hiszi el, amit lát. Hófehér ruhája és ápolt bőre kiviláglik a koszos purdék közül, áll, mint Hófehérke a törpék közt. Az állomás épülete előtt lovak ropogatják a zabot a nyakukba akasztott tarisznyából, mögöttük taxisok. A nő taxiba ül, bemondja a tele-

pülés nevét. Pontosan nem tudja még, hogy hol száll ki, csak menjenek el, csak induljanak végre. Végül barátnője kapuja előtt állítja meg a taxit. Bemegy, otthon találja Verust. Kissé elhízott, alig ismeri meg, de aztán egymás nyakába borulnak. Leülnek, cigire gyújtanak, mint sulis korukban. A nő hamarosan az öccséről érdeklődik, nem tudja sokáig magában tartani. Azért tette meg a hosszú utat. Verus mesél az öcsről, akiről azt hallotta, hogy a börtönből úgy jött ki, hogy az ór talicskában toltta utána a cuccait. Bent cigivel üzletelt, jól ment neki. Egy turkált szövetnadrágban vitték be, de bőrnadrágban, bőrdzsekiben, veszkó csizmában jött ki. Haja hátul befonva, bajusza, mint Ferenc Józsefé, csak hosszabb. A vasútállomáson megkérdezték tőle, hogy Németországban volt-e dolgozni. Nem, az enyedi akadémiáról jövök, mondta kacagva, miközben a kúfereket pakolta fel a vonatra. Hat évet ült, aztán jó magaviseletért kiengették. A teológia kart és egy szakács tanfolyamot is elvégzett bent. Sokkal többet kapott volna, ha a nővére megjelenik a tárgyaláson. Beidéztek őt is a bíróságra. Gondolkodott, hogy mit tegyen. Ha elmegy, de nem mondja meg az igazat, hamis tanú lesz, ha igazat mond, az öccse életfogytiglant kap, azt meg nem akarta. Az anyját már úgyse hozza vissza senki. Legyen az a büntetés olyan és annyi, mintha ő nem is lenne, mintha nem is tudna semmit. Évek múltán azért még szeretett volna valamit. Valami dolgozott benne a Sziklás-hegység árnyékában. Még egyszer

látni akarja az öccsét. Még egyszer a szemébe nézni. Még utoljára bemenni a szülői házba, aztán mindent otthagyni, lezárni, elfelejteni. Hogy miért akarta előbb még látni a tengert? Ki tudja? Talán túl nagy lett már a szakadék a saját jól kiépített élete és a múltja között. Kellett egy megálló. Óvatosan kinyitja a kaput, amit az anyja meg az apja építtetett Isten segítségével. Az ablakok szürkék a portól. Évek óta nem pucolta meg senki. Az öccse az ágyon hanyatt fekvé horkol, szeme nyitva, mintha ébren lenne, de inkább felakadt. A nő körülnéz. Pillanat alatt átfut rajta a közös gyerekkoruk, amikor még ő volt a rossz, és az öccse angyalian jó. Még mindig nehezen hiszi el... Vagy nem is, nem akarja. Kiveszi a képet a táskájából, és kirakja a zöld kredencre. Az anyjuk van a képen nyitott koporsóban. Az utolsó kép róla, mielőtt leengedték. Az a tekintet hét éve nem hagyja nyugodni. A nő elborzad a puffadt részeg testtől. A mocsoktól, a zsíros edényektől. Kimegy a házból. Az udvaron kiskacsák csipegetik a fűvet, talán a szomszédéi. Jól megnézi az udvart. Többé már nem fog visszamenni. Nem akarja őrizni a korábbi életét. El akarja felejteni. Elköszön Verustól, a barátnőjétől. Taxit rendel, és visszamegy a vonatállomásra. Elinthette, amit akart. Visszautazik a prérre, ahol a marhák kint telelnek, a borjak füle télen lefagy, ahol egy szál fa sincs, ha egy is kinőne, az örökös szél lefektetné a földre, de ott van a nyugodt élet, a biztos egzisztencia, ott nem történnek vele ilyenek.

Laptop fénye (tollrajz, papír)

VARRÓ ANNAMÁRIA

Emlékezés, trauma és személyes narratíva Csender Levente prózájában

Csender Levente 2003-ban megjelent, *Zsírnak való* című elbeszéléskötetével kapcsolódott be a kortárs magyar irodalom vérkeringésébe. Az akkori novellafüzér határozott belépő volt, kedvező kritikai fogadtatással. A hangnemében tömör, tárgyilagos és szenvtelen, szociografikus igénnyel és érzékenységgel megírt szövegek pátosztól mentesen, a leíró stílust követve és annak minden erényét kamatoztatva beszélnek hétköznapi emberekről, élettörténetekről és élettörédekekről. E történet-törédek szereplői a kisemberek világából érkeznek, ahol a köztesség és közöttiség létállapotában tengetik napjaikat. Ember-típusok, történelmi korszakok és más-más generációk képviselőinek szövegbeli megjelenítői, akik egyszerre törődnek bele a sorsuk megváltoztathatatlanságába, ugyanakkor minduntalan kitörésre vágnak, és a változás jegyében vívják meg saját szélmalomharcaikat.

A dolgozat címében megjelölt három fő pont, az emlékezés, a trauma és a személyes narratíva a csenderi prózavilág prózapoétikai eljárásaira utalnak. E fókuszpontok szövegbeli működése azonban korántsem párhuzamos, sokkal inkább egymást dinamizálva és kiegészítve, ok-okozati összefüggések mentén alakítják ki a diegézis ívét. Leegyszerűsítve azt mondhatnánk, hogy az eddig megjelent kötetek (a már említett *Zsírnak való* 2003-ból, a *Szűnőföldem* 2006-ból, a *Fordított zuhanás* 2010-ből, valamint a 2013-ban napvilágot látott *Murokszedők*) novellái az egykori személyes és közösségi traumákat az emlékezés működtetésével léptetik be a narratívába. Azonban nem állíthatjuk azt sem, hogy ez a kauzális viszonyrendszer minden novella esetében ilyen egyértelmű lenne. Ahogy a viszonyrendszer nem lehet egyértelmű, úgy az általam kiemelt fókuszpontok sem explicit szervezői az egyes történeteknek. Habár a kritika egyértelműen hangsúlyozza a csenderi próza realista és szociografikus karakterét, tematikájában pedig a nyolcvanas-kilenc-

venes évek Erdélyének, majd az onnan elszármazott emberek magyarországi, sőt, olykor nyugat-európai jelenének már-már dokumentarista igénnyel ábrázolt világát, fontos kiemelni, hogy a novellák korántsem maradnak meg a fent említett hangnembeli, tematikai és elbeszéléstechnikai skatulyáknál¹.

Dolgozatomban három novella mikroelemzésén keresztül kíséreltem meg felvázolni azokat az olykor csak egy-egy narrációs mozzanat erejéig, máskor akár címmé emelt motívumként vagy alapmetaforaként megjelenő, kulcsfontosságú mellékszálak működését, amelytől nem idegen – a fent említett három elbeszélés-technikai eljárás mellett – az ironia, a groteszk, sőt az abszurd minősége sem. A hangulati tónusok változtatása, egymásba játsása és egymást kioltása dinamizálja igazán a fent kijelölt szövegalkotói effektusokat.

A rövid elemzésre szánt novellák közül az első a *Szűnőföldem*² című kötet címadó szövege. A már önmagában is beszédes, címmé emelt szójáték alapvetően meghatározza a szöveg olvasási metódusát: valami elvesztéséről, a hiányról fogunk olvasni. A történet felütése a következőképpen hangzik:

„Nem érdekel, én Nissan dzsippel jövök haza, és lesz benne rózsafüzér nagy keresztrel, nem is egy lesz benne, hanem legalább három fog lógni a visszapillantóról, lesz benne fenyőillatú Wunderbaum-fa, és kikönyököl az ablakon, nekem ne mondja, nagymama, hogy Csiga, hogy hátamon a házam, s kebelembe' kenyerem, mert én nagyon ideges tudok akkor lenni, nekem ne mondja egyik rokon se', hogy hol a kocsí, mer' elkérem a Nissan dzsipet a havertól, és úgy befarolok a kapu elé, hogy belepi a nagy székelkaput a pudva (...)”³

A mondatok ugyanígy sorjáznak egymás után, a novella szövege egyetlen tudatfolyam⁴ lenyomata:

Elhangzott az Írott Szó Alapítvány *Újrealizmus és modern népiesség a mai magyar irodalomban* című konferenciáján, 2014. október 6-án.

1 E sajátosságokra hívja fel a figyelmet többek között ELEK Tibor *Hagyomány és bővli* (Kortárs 2011/7.), SZEKERES Szabolcs *Az élet sürüje* (Bárka, 2011/3.), JAKAB-KÖVES Gyopárka *Székel kurázi* (Hitel, 2011/3.), TÓTH Tünde *Akik mellett naponta elmegyünk az utcán* (Irodalmi Jelen Online <http://www.irodalmijelen.hu/2013-okt-16-1822/akik-mellett-naponta-elmegyunk-az-utcan#sthash.PBAiLxd0.dpuf>), valamint FARKAS Gábor *Fakultatív feldolgozások* (Hitel, 2014/3.) című kritikája is.

2 CSENDER Levente, *Szűnőföldem*, Magyar Napló Kiadó, 2006, 21–26.

3 Uo., 21.

4 A tudatfolyam narratológiában alkalmazott fogalmát Dorit COHN vezette be *Áttetsző tudatok. A tudatfolyamatok ábrázolásának narratív módozatai a szépirodalomban* című tanulmányában, melyben részletesen rendszerezi és elemzi a tudatfolyam-technika különböző típusait (tudatfolyam, egyenes beszéd vagy belső monológ, függő beszéd, köztes idézés, pszicho-narráció, idézett, valamint elbeszél monológ). = Uő, *Áttetsző tudatok. A tudatfolyamatok ábrázolásának narratív módozatai a szépirodalomban*

az unoka belső monológja, olykor kvázidialógusa a nagymamájával. Az egyes szám első személyű elbeszélésben fokozatosan tárulnak fel a jelen és a múlt idősíkjai, az itt és az ott, az akkor és a most eseményei. A novella fabulája egyszerű: a szülőföldről elszármazott, kivándorolt fiú vélt vagy valós – hiszen a tudatfolyam-eljárás épp ennek eldönthetlenségére játszik rá – hazalátogatásának eseményeit írja le. Már a fent idézett első bekezdésből kiolvasható némi irónia: az új világnak hitt, választott szülőföld attribútumainak keserűes számbavétele azt hivatott bizonyítani, hogy jó döntés volt anno a hátizsákot a hátra venni, és elhagyni a szülőföldet. A státuszszimbólumként megjelenő Nissan dzsip jelentősége a Wunderbaum-fa fontosságával vetekszik, mintha egyik feltétele lenne a másiknak: a nyugati gazdagság tárgyiasult metaforái. Nem számít már a családi örökség, az elvett, majd kárpótlásként visszakapott földek, nem érdekel senkit a nagyszülők pudvás világa, hagyományai. A lényeg az, hogy autó legyen, benne Wunderbaum-fával.

A történet legfelső rétege alatt azonban felsejlik a második olvasat szintje: a *Szűnőföldem* beilleszthető a traumadiskurzusok által jelzett művek kontextusába. A szöveg a személyes és a közösségi trauma határmezsgyéjén helyezkedik el, annak megszövegeződött felszínre hozása, amely – Bényei Péter *A közösségi trauma irodalmi reprezentációja*⁵ című tanulmányának tanúsága szerint – korántsem idegen a magyar szépirodalmi művek világától. Ezen szövegek „alkotói stratégiája, kompozíciója, műfaji-retorikai kódoltsága a kollektív trauma reprezentációjára irányul, s lényegében gyászmunkát kezdeményez: az egyes személyeket és a közösségi lelkületet ért sérülés feltérképezésére, a veszteséggel szembenezésre és ennek elengedésére vállalkozik”. Így a *szűnőföld* ketős jelentéssel bír: egyszerre szűnik meg a hazalátogatónak és az otthon maradónak is.

A szövegben a monologizáló elbeszélő szavaiban megidéződnek a csenderi próza kisemberei, az alkoholizmusba menekülő András, az öngyilkos Endre, az ideggyenge Mari, a Nissan ellenpontjaként pedig a gumikerekű tehénszekér. Az elbeszélő – emlékeinek és jelenbeli élményeinek, személyes traumájának összegzéseként – felteszi a szöveg kulcskérdését:

„(...) mi az, hogy otthon, haza? mama, ahányszor kimondom ezt a szót, mindig ezerfelé esik szét a fejem, már oda is haza megyek, ahol csak éjjel hálók”⁶

Az idézet arról tesz tanúbizonyságot, hogy a *szűnőföld* nemcsak az elhagyott otthont idézi meg, hanem egy létállapot negatív jelölője is: a *sehol sincs otthonom* mindent felörlő, keserű kilátástalanságának metaforája. A novella utolsó bekezdése is erre a létbe zártságra játszik rá, így végül a szöveg kezdetén még a gazdagság és az új világ szimbólumaként megjelenő Nissan dzsip a szöveg végére a bezártság, a megváltoztathatatlan tópusává transzformálódik:

„nyugatra nem megyünk, ott nem fogadnak minket szívesen, már itt is túlságosan nyugaton vagyunk, jó az a Nissan dzsip, mama, jól tele lehet bőgni, nem hallatszódik ki, lehet ordítani is benne, csak fel kell hangosítani a hifit, a sötétített üvegen nem látnak be, lehet csorgatni a könnyeket, a bőrpír nem issza be, felszárad, nem is lesz fontos.”⁷

A *Szűnőföldem* című novella így a megrendült identitás elbeszélése, amely Csender prózájának egyik fő jellegzetességére mutat rá. Ahogy ezt korábban jeleztem, a kritikai recepció a fent említett sajátosságokra már több alkalommal felhívta a figyelmet, mégis fontosnak tartottam, nem utolsósorban a különbségek árnyaltabb bemutatása érdekében is, egy ilyen – talán megengedhető a megnevezés – klasszikus Csender-szöveg rövid bemutatását.

Az elmozdulás a komor realizmustól az irónia és a groteszk felé a 2010-ben napvilágot látott *Fordított zuhanás* című elbeszéléskötetben már világosabban kimutatható. Amíg korábban csak egy-egy motívum erejéig bukkant fel az irónia a novellákban, itt már mint fő szövegszervező elv jelenik meg, különös tekintettel a *Sanyi utazása* című elbeszélésre. Az alig háromoldalas szöveg⁸ első fele egy álomleírás:

„Sanyi kicsit elbóbiskolt a Színes Mai Nappal a kezében, és szép lassan könnyű lebegésbe úszott át a délelőtt. Nem is érzett még olyan felemelőt, csak amikor az asszony régebben megölelte, könnyű volt, mintha jó Újházy-tyúkhúsleves áradna szét a mellkasában, mintha egy jó üveg ménesi vörös aszú után nyújtózna el a kanapén, és rápakkintana egy finom bagóra, mintha angyalok lebegnének körbe, és neki is

⁵ = *Az irodalom elméletei II.*, szerk. THOMKA Beáta, Pécs, Jelenkor Kiadó, 1996, 81–194.

⁵ Bényei Péter, *A közösségi trauma irodalmi reprezentációja* = *Létünk*, 2009/3, 5–15.

⁶ CSENDER, *i. m.*, 25.

⁷ Uo. 26.

⁸ CSENDER Levente, *Sanyi utazása* = *Uő, Fordított zuhanás*, Budapest, Magyar Napló Kiadó, 2010, 86–88.

szárnyai nőttek volna, és a bárányfelhőkön ülve hintázná.”⁹

Az idézett részlet, amely utolsó mondatában már már a giccs felé hajlik, minden olyan elemet felsorol, amely egy álomhoz közhelyszerűen hozzátartozhat, az álmodó legbensőbb vágyait veszi számba. Az álombéli utazásban megjelenik a család, a gyermekek, a feleség, az otthon ízei, a büszke, s talán egy kissé irigykedő barátok is, akik vállveregetve üdvözlik az álombéli hazlátogatót: „Sanyi, micsoda ember lett belőled, hogy Magyarban is így megállod a helyed (...)”¹⁰. Ahogy a korábbi, *Szűnőföldem* című novella esetében, Sanyi álmában is azok az élmények idéződnek fel, amelyek az embert, ugyancsak a bevált közhelyek alapján, boldoggá, életét pedig teljessé tehetik. Azonban az elbeszélő – aki ez esetben nem része a történetnek, extradiegetikus pozícióból szemléli az elmondottakat – az álomleírásból éles váltással a jelen idősíkjába csap át:

„Úgy tűnt, már százezer éve álmodik, pedig a szerkezetkész állapotban lévő társasház hatodik emeletén alig egy perce akasztották a daru horgára a Toi-Toi mobilvécét, melyben a reggeli három feles körtepálkától és a Soproni Ászoktól, Színes Mai Nappal a kezében Sanyi elpilledt egy kicsit.”¹¹

Az események jelenének leírása teljes ellentétben áll a korábbi álomképekkel: tyúkhúsleves helyett körtepálka, bárányfelhők helyett mobilvécé. Amikor a főhős öntudatára ébred, már hat emelet magasból kémleli az alatta elterülő várost, így utazása tényleg beteljesül, csak nem az álmok, hanem a novella valóságának groteszk világában:

„Csodálta és irigyelte a hetedik kerület, hogy megadatott neki egy ilyen szerkezetben géphang nélkül, magasan szállni.”¹²

Habár a novella megtartotta a kivándorlás-otthon-talanság-kilátástalanság komor tematikáját, hangnemében mégis az ironia felé közelít. A segédmunkás mobilvécé-utazása ironikus és groteszk is egyszerre, de a helyzetkomikum kettős minősége magába foglalja azokat a létkérdéseket is, amelyek az elbeszélés mélyebb szövetében húzódnak meg. Így e rövid, tárcazerű szöveg ereje ezúttal nem abban áll, hogy minél hitelesebben, a realizmus elveit követve leírjon egy történetet. Jóllehet a realizmustól nem szakad el,

a helyzetkomikum középpontba helyezésével, valamint az ironia működésbe léptetésével mégis egy teljesen más szövegvilág épül ki, mely egyre nagyobb teret követel magának a csenderi prózavilágban.

Az ironikus beszédmód térhódításra kiváló példa a tavaly megjelent *Murokszedők* kötet *A folt* című novellája, amely elbeszélés már határozottan belép abba a szépirodalmi tradícióba, melynek olyan mesterei voltak, mint Gogol, Csehov vagy éppen Örkény István. A Csender-novella antihőse hasonlóan felesleges ember, mint a Csehov-szövegek szereplői:

„Saroltának leégették a haját, pedig csak a szokásos tavaszi dauert akarta belövetni a fodrásznál, és most nincs haja a tarkóján egy öklömnyi helyen, és úgy kétségbe esett, hogy ki se megy az utcára, inkább meg akar halni, mert fél, hogy neki ott soha nem nő ki már semmi, nézi azt a foltot minden szabad percében, nyugdíjasként nagyon sok szabad perce van, hát nézegeti egész nap, a nagy tükörnek háttal áll, a kicsi tükröt maga elé tartja, és nézi, nem az arcát nézi, hanem a tarkóját (...)”¹³

Ahogy *A csinovnyik halála*¹⁴ című novellában az a bizonyos tüszentes Cservjakov kálváriájának elindítója, úgy Csender novellájában Sarolta traumájának kiváltója e folt megszületése, amely aztán egész elkövetkezendő életének középpontja lesz. Ahogy az idézett részletben is olvashatjuk, a tükörben sem az arcát, azaz önmagát nézi, hanem naphosszat a tarkójára égett foltot bámulja. A nő megszűnt önmaga lenni, szubjektumának jelölője a bőrébe égetett folt. Kísérlete, amely ennek eltüntetésére irányul, szép lassan monomániává növi ki magát. Ezt az eltüntetési mániát egyrészt akár sajátos önfelszámolásként is értelmezhetjük, hiszen a felesleges ember mit kezdhet azok után az életével, hogy sem célja, sem konkrét feladata sincs többé, másrészt ennek a fordítottja is igaz: a folt eltüntetése immáron Sarolta új életfeladata.

A nő személyes traumája egy közösség, a család traumájává is válik, hiszen akarva-akaratlanul környezete is bevonódik a „tragikus” eseményekbe. Sarolta örökösen a foltot próbálja eltüntetni, haját visszanyvesztetni, mindent megtesz azért, hogy célját elérje, és hozzátartozói is kénytelen-kelletlen igyekeznek kiszolgálni a haj visszanyvesztésére irányuló törekvéseit, akár csak az őrnagy rögeszméjének készsége-

9 Uo., 86.

10 Uo., 87.

11 Uo., 86.

12 Uo., 88.

13 CSENDER Levente, *A folt* = Uo, *Murokszedők*, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2013, 31.

14 Anton Pavlovics CSEHOV, *A csinovnyik halála* = Uo, *Elbeszélések 1880–1885*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1959, 397–400.

sen engedelmeskedő Tót család az Örkény-mű emblemikus dobozolásában.¹⁵

A novella szövege ezúttal sem él a pontos közpon-
tozással, az elbeszélés csupán négy hosszú mondat-
ból áll, a mindentudó elbeszélő részletesen tárja fel
a folt-trauma eseményeit. Szereplői egyetlen mondat
erejéig sem szólalnak meg, s habár Sarolta történetét
hallgatjuk, mindent az elbeszélőn keresztül tudha-
tunk meg. A főszereplő és az elbeszélő tudata egy-
másba csúsznak, a mondatok pedig szabad függő be-
szédként jelennek meg.

Sarolta vélt félelmei egyre inkább meghatározzák
mindennapjait, a történetek mögött titkos összeeskü-
vést sejt:

„Sarolta már arról is meg van győződve, hogy
Tibor összebeszél a fodrásszal, hogy őt kicsinálja,
hogy odavigyen egy másik nőt, szegény férj meg
nyög és iszik, hogy bírja a gyűródést (...)”¹⁶

Az elbeszélés kvázi-intradiegetikus szintjén – bár
szintén a szabad függőbeszéd eljárásával – a jelen ál-
lapotok mellett Tibor múltját is megismerjük:

„Tibor meg ül a ház előtt egy széken, és arra az
időre gondol, amikor még volt valaki, amikor még
egyszerre edzette a helyi focicsapatot, vezette a mű-
velődési házat, újságot szerkesztett, tanított az iskolá-
ban, vándortáborba vitte a gyerekeket, idegenve-
zetett Kijevben, de Sarolta nem nézte jó szemmel,
hogy keveset van otthon, mindig mást csinál, mint-
hogy vele foglalkozzék, aztán gyötörni kezdte Tibort,
hogy mondjon le az edzéséről, aztán az újságszer-
kesztéséről, majd az idegenvezetéséről, és inkább le-
gyen otthon, Tibor engedett, lassan lemondott min-
denről (...)”¹⁷

Sarolta nyomására így szép fokozatosan Tibor is
felesleges emberré vált, aki naphosszat a ház előtt
ücsörög, és várja, hogy megtörténjen a csoda.

A novella egy helyütt explicit módon rájátszik
a trauma tényleges jelenlétére, bár a főhős – mint
minden monomániás beteg – erősen tiltakozik az eset-
leges pszichés problémák megléte ellen:

„hiába mondja az összes orvos, hogy nincs komoly
baj, nem tudja elfogadni, még a földije is azt mondja,
de a pszichológus, minek neki pszichológus... meg
van győződve, hogy a haja beleragadt a fejbőrébe, és
nem tud onnan kijönni, de az orvosok nem hiszik el,
hogy befelé nő, és nyomja az agyát, nem értik ezek
a kretén orvosok (...)”¹⁸

Sarolta aztán beletörődik súlyosnak vélt, gyógyít-
hatatlan betegségébe, és szépen lassan egész teste
leépül. Születésnap köszöntésekor még pálinkával
sem tudnak koccintani, hiszen férje, jobb dolga nem
lévén, kiitta az üveget, és vizet töltött vissza bele:
„Tibor hümmögött egyet, nem is tagadott, nem is
helyeselt, csak hümmögött, s ebben a hümmögésben
benne volt az egész élete”. Sarolta pedig végkövet-
keztetésként már egy hullát is többre tart, mint ön-
magát, „mert hajuk még a hulláknak is nő, de neki
a haja se”, majd bezárkózott a fürdőbe, és várta, hogy
„kiszálljon belőle az a makacs élet”¹⁹.

Az imént röviden, és természetesen a teljesség
igénye nélkül elemzett szövegek azt a feltevést hiva-
tottak igazolni, hogy habár Csender Levente novellá-
iban az emlékezés, a trauma és a személyes narratíva
prózapoétikai eszközei erősen az újrealizmus, mi
több, akár a modern népiségre utaló gyökerekből is
táplálkoznak, korántsem nevezhetjük prózáját egysí-
kúnak, a szerzőt pedig egyhúru szerzőnek. Az utóbbi
két kötetben napvilágot látott elbeszélések egyértel-
műen elmozdulnak – hangnemüket és beszédmódju-
kat tekintve – az irónia, a groteszk, sőt, az abszurd
felé. Így a Csender-próza nemcsak az újrealizmus és
modern népiség tradíciójának folytatója, hanem egy,
a huszadik században és a kortárs irodalomban egy-
aránt meghatározó beszédmód továbbvivője is.

15 ÖRKÉNY István, *Tóték = Uő, Válogatott kisregények. Macskajáték-
Tóték-Rózsakiállítás*, Új Palatinus, 2005.

16 Csender, *i. m.*, 33.

17 Uő., 36.

18 Uő., 38.

19 Uő., 40.

DONCSEV TOSO
Sydney–Budapest 1958

Goldschmidt Nátánhoz órát lehetett igazítani: vasárnap mindig pontosan délben érkezett. Épp akkor nyomta meg a liftcsengőt, amikor a Szent István Bazilika harangjai megkondultak. Felesleges volt ugyan csengetnie, mert Marika, a házmesterné már öt perccel a harangzúgás előtt a nyitott liftajtónál strázsált. Jöttét a csengőn kívül a hatalmas havanna illatos füstje is jelezte. Még otthon, Dohány utcai lakásában gyűjtött rá, és kényelmesen pöfökelve sétált el a zsinagógától a Parlamentig, és miután a hűgánál megébédelt, újabb szivarral a szájában ugyanazon az úton hazagyalogolt. Keménykalapot, arany zsebóralánccal ékesített mellényes öltönyt, és cügos cipőt viselt. Korpulens természetével úgy nézett ki, mint egy londoni bankár. Legalábbis akkoriban a karikaturisták ilyenek ábrázolták az angol pénzembereket. Goldschmidt úr a hatóságilag megállapított díj több mint harminc-háromszorosát, azaz tíz forintot adott a felvonóhasználatért, vagyis vasárnaponként egymaga a teljes heti bevétellel megegyező összeget nyomott a házmesterné markába, és ezt a nyilvánvaló megalázást olyan kifinomult és laza eleganciával tette, hogy sem Keresztély Gáspár, a kommunista házmester, sem pedig hites felesége nem tiltakozhatott a gavalléros borralvaló ellen, meg különben is rászorultak erre a kiegészítő keresetre.

A házban akkoriban három zsidó család lakott: Práger Gáborné, Goldschmidt úr korán megözvegyült húga lányával, Ágnessel, Révész Géza, a belügyi fűvőszenekear puzónosa hirtelenszöke feleségével és két kiskorú gyermekével, meg Szabó néni, a lakóbizottsági elnök, aki egyes-egyedül, de annál gyakrabban és fennen hangoztatta ateista mivoltát: „Már 1944-től, vagyis amikor beléptem az illegális kommunista pártba, nem hiszek Istenben, és már nem gyakorolom többé a vallásomat, így azóta már nem is vagyok zsidó” – hirdette. Ezt a véleményét rajta kívül senki sem osztotta, de azért vitába sem szállt vele senki. A lakók bizonyos fenntartásokkal hallgatólagosan zsidónak tartották Natália Iszaakovná, Kertész András matematikatanár feleségét is, aki ugyan éneklő hanglejtéssel azt vallotta magáról, hogy ukrán nemzetiségű szovjet állampolgár, vagyis magyarán: rohadt

ruszki, de Farkas úr, a házbeli suszter szerint csak egy kikupálódott fájintos fehérnép volt, Fridman, a hírhedt munkácsi zsidó handlé egy szem lánykája. A házban mindenki tudta, ki a zsidó, ki a keresztény és ki a kommunista, de erről általában és kiváltképp nyilvánosan Szabó néni kívül senki sem beszélt. Pontosabban szűk körben Prágerné hozakodott olykor ezzel elő vasárnap délelőttönként, amikor Marikával, a házmesternével kettesben készítették a bátyja szája íze szerinti ebédet. Hanna asszony ilyenkor azt bizonygatta, hogy ő meg a lánya hithű keresztények, még a háború előtt katolizáltak, a férje hirtelen halála után, még a zsidótörvények megszavazása előtt, hogy megtarthassák papír- és írószer-nagykereskedésüket, amelyet az államosításkor aztán elvettek tőlük. Folyton-folyvást azt hajtogatta, hogy tulajdonképpen korábban sem voltak igazából zsidók, hanem csak morvák, vagyis prágai csehek, mármint a férje és az ő felmenői, meg a feleség jogán ő is, hiszen németes nevük is erre utal, a dédapjuk meg már Brünnből települt át Budapestre még az 1700-as évek végén. Goldschmidt Hanna kényszeres készletét érezte arra, hogy az ebédkészítés előtt a délelőtti kávé kavarogatva valamilyen önigazolás gyanánt szabadkozson a házmesterné előtt, akit jó pénzért kért fel a vasárnapi ebéd elkészítésére. Nem szeretett a kóser mérsárszékbe járni húsért, de a bátyja, akitől a pénzt kapta, ragaszkodott ehhez. Egyszer hozott csak baromfit a Hold utcai csarnokból, de Nátán rögtön rájött a turpisságra, mert a vágó jó barátja volt, és mindig emlékezett arra, hogy Hanna mit vásárolt nála.

1956. október 28-án vasárnap délelőtt Révész Géza zubbonyban, khaki lovagló nadrágban, mezítláb és kincstári barna papucsban ácsorgott a gangon, és a körfolyosó korlátjára könyökölve cigarettázott. A jó szándékú szomszédok felhívták a figyelmét arra, hogy ebben az egyenruhában az utcán akár ávosnak is nézhetik, és tévedésből fel is köthetik. Révész Géza elnyomta a csikket, kifújta a füstöt, és civil ruhát öltött. A forradalom után leszerelt, elköltözött hazulról, és elvált petyhüdt testű, egyre terebélyesedő feleségétől.

Natália Iszaakovna mindeközben a megszálló szovjet csapatok vezérkaránál teljesített tolmács-fordítói szolgálatot. A gyakori éjjeli ügyeletek idején összeszúrta a levelet felettesével, Ivan Ivanovics Katajev őrnaggyal, akivel 1958-ban aztán végleg a Volga menti Kazanyba költöztek. Korábbi férje a válás kimondása után újránősült, és haláláig boldogan élt hitvesével, Péteri Aranka gyógypedagógussal.

Práger Ágnes fejét hosszúra nyúlt udvarlás után egy jóra való fiatal ember kötötte be, aki azonban marxista meggyőződése miatt nem nyerte el Goldschmidt Nátán tetszését, és emiatt megszakadt a két testvér közötti korábbi szívbéli kapcsolat, amit Hanna a sok vasárnapi céció és macera miatt nem is bánt annyira. Igazán csak a Keresztély házaspár sajnálta Goldschmidt úr rendszeres vasárnapi látogatásainak elmaradását, hiányzott a havi negyven forint a lift-pénzből.

Szabó néni felnőtt fia még '56 októberének végén Ausztráliába disszidált, két évre rá kivitette magához özvegy édesanyját, akire ezért mozgalmi társa, a kerületi párttitkár ideológiai okokból igencsak nehezelt, de emberességi szempontok figyelembevételével támogatta az egykori kommunista káder kivándor-

lását. Szabó néni rendszeresen levelezett Marikával, a házmesternével, aki a lakógyűléseken időnként felolvasta a hajdani elnök asszony panaszos leveleit. Szabó nénit a rothadó kapitalista paradicsomban is mardosta a honvágy, főképp azt sajnálta, hogy Sydneyben sohasem esik a hó. Amikor 1958-ban a szörnyű pesti havazások idején Marika a vaskos hólapát végére támaszkodva ismét ezt az úrhatnám nyavalygást betűzte ki a sűrű sorokból, jól elkanyarította magát, pedig nem volt szokása, és miszlikbe tépte a levelet. Többé nem bontotta fel a tengerentúlról érkező kék borítékokat, nem válaszolt rájuk, mindet rögvest elégette a kályhában; az utolsót, a fekete keletes gyászjelentést is olvasatlanul dobta a tűzbe. Az Ausztráliából érkező hírek végleg lekerültek a lakógyűlések napirendjéről.

BÍRÓ JÓZSEF

Más'más

(– féligmeddigvisszazártvers... Liptay Katalinnak –)

*pormacskák / sprőd padlószőnyegen
ülünk kopott farmernadrágban
spécimagnetofonod szalagja surrog*

*kézirataim / betűképeim körülöttünk
borozgatás közben hangpróba
megilletődve mondom hosszúversem*

*hallga / szomszédom lépcsőházműsora
óbéogatásától visszhangzik újpest
utánozhatatlan lumpentelepi keserves*

*botcsinálta / vacak rajzolóként
felskiccelem arcodat emlékezetből
gyötrelmes idők füstköd – fátylára*

*pormacskák / szüette fejőszékemen
ülök kopott farmernadrágban
mondom ÁRNYNEKED hosszúversem*

*pislákol / gyertyaláng vénül
látlak éjféli szobafelhómalomban
harminc esztendő sívár – távolából*

Semmire jó

*öregedvén elfelejtettem:
avagy sohasem is tudtam
miként lehet lelket önteni
: odaátra készülő(k)be*

VOIGT VILMOS

Nemzeti kultúra és mítosz a globális átalakulás korszakában

Ha a legegyszerűbb utat választjuk, és a tanácskozá-
sunk témájaként szereplő fogalmakat – globális át-
alakulás, nemzet, kultúra, mítosz – igazán pontos,
„eredeti” jelentésükben használjuk, rögtön kiderül,
milyen bonyolult, egymással is viaskodó gondolat-
sorok végén konstituálódnak. Vagy éppen a (diszkur-
zív és diszkussziós) gondolatsorok előtt, azokat meg-
előlegezve állnak – amikor használatuk célja éppen
az, hogy homályosan sok mindenre csak utaljunk,
anélkül, hogy komolyan vennénk a megnevezések lo-
gikai és társadalmi hátterét.

A felsoroltak között a „globális átalakulás” talán
a legkirívóbb ilyen, majdhogynem blöffként használt
kifejezés. Ha nem mondjuk meg, minek az „átalaku-
lásáról” beszélünk, akkor ez a kifejezés csak szóvirág
maradhat. Használata során gondolhatunk például
a kommunikációs rendszerek átalakulására, a tömeg-
kommunikáció szolgálatában újonnan alkalmazott
technikai eszközökre vagy éppenséggel a nemzetköz-
i propagandára – de akár a migrációra is: amikor az,
aki tegnap még Afrikában élő galla pásztor volt, ma
fapados légijáratral, vonatok lépcsőin vagy a Csa-
lagúton át rohanna „átalakulni”. Ha elgondolkozunk
azon, milyenek is voltak a második világháború óta
kitört nemzetközi háborúk, azt is észrevehetjük, ezek
is mennyire jellegzetesen változtak meg, mégpedig
világszerte: a Falkland-háborútól az afrikai népi-
sokig és a Kaukázusig vagy a drónokig. Ezek másféle
háborúk, mint évezredek óta szakadatlanul dúló elő-
deik, de az egész világot egyre jobban összefonódva
alakítják át. Az így megemlített változások közül
akármelyik „globális átalakulást” vesszük példának,
mindegyiküknek más és más a kultúrára való hatása.

A „nemzeti kultúra” fogalma is százféle módon
érzékelhető, értelmezhető. Más a „nemzet” az Egye-
sült Államokban, Ausztráliában vagy Oroszország-
ban. Azt pedig jól tudjuk, hogy a magyar „nemzet”
fogalma (és még csak nem is maga a jelenség!) min-
den hasonlósága ellenére eltér más nemzetfogalmak-

tól: már csak a mostani szépirodalmunkban fogalom-
má vált „öt-vagy akár többágú síp” megnevezés is
erre mutat. Sok évszázados egymásmellettség, sok-
rétű kölcsönhatások ellenére is a horvát, szlovák, ru-
szin, magyar „nemzet” fogalma bizony egymástól
merőben eltérő felfogást tükröz. Ennek megfelelően
az is különbözik, hogy az egyes országokban mit
értenek a „nemzeti színház”, a „nemzeti múzeum”,
a „nemzeti könyvtár” vagy a „nemzeti uszoda” fo-
galma alatt. Az ilyen intézmények és megnevezések
országoként különböznek. Nálunk például évek óta
működik a kiváló és világhírű „Magyar Nemzeti Cir-
kus” („Ungarischer Nationalzirkus”). Azaz mi akár
egy cirkuszt is nemzetinek nevezünk – ami azért első
pillantásra kissé furcsa minősítés.

De figyelemreméltó Hollandia példája is, ahol
a könyvesboltok egyik oldalán található polcokon a
holland szerzők, a szemben lévő polcokon pedig
a nem-hollandok által írott művek sorakoznak. Ami
azt jelzi, hogy a hollandok a „nemzeti” és a „nem-
nemzeti” irodalmat élesen elkülönítik egymástól.

Sok-sok disputa, eszmecsere zajlott már le a „nem-
zeti” intézményekről, és a vita folytatódni is fog –
a teljes egyetértés legkisebb esélye nélkül.

A következő terminusra innen már könnyen át is
térhetünk.

A „kultúra” a leginkább amorf fogalmak közé so-
rolható. Sokszor idézték, hogy e szó különböző defi-
níciónak felsorolása (A. L. Kroeber – Clyde Kluck-
hohn: *Culture. A Critical Review of Concepts and
Definitions*, eredetileg 1952, Harvard) már egy fél év-
százada a 200-at közelítette – és ez a lista még nem is
terjedt ki a nem nagy és nem európai nyelvekre.
(Viszont volt a könyvben egy „orosz” és „szovjet”
függelék.) Ahányféle „kultúra”-felfogást használunk,
legalább annyiféle lenne végkövetkeztetésünk.

Szándékosan hagytam utoljára a „mítosz” fogal-
mát, mivel erről mindenki tudja, hogy igazán sokfé-
le, egymástól eltérő jelenségre szokás alkalmazni.
Eredeti értelmében, „már a régi görögök” az istenek-
ről, félistenekről szóló történeteket nevezték így. Az-
után világszerte sok, ezekhez hasonló történetet is
így neveztek. Így beszélnek – mondjuk – zsidó mí-
toszokról, noha e vallásban éppen hogy nincs több
isten.

Az utóbbi évszázadokban alakult ki a „mítosz”
modern definíciója. Egy jelenség akkor válik ilyen
értelemben vett mítosszá, ha valódi hatókörén kívül
is érvényesnek nevezik. Így beszélhetünk például az

A Tokaji Írótáborban 2015. augusztus 13-án elhangzott előadás
írott változata.

emberi egyenlőség, a forradalom vagy az állam „mítoszáról”. Az ilyen mítoszok között van olyan, amely végső soron igazolható (például a munka, a teremtés, a fejlődés mítoszai), és van nyilvánvalóan téves, sőt gonosz (például a nők alacsonyabbrendűek a férfiaknál, a „faj/rassz” mítosza, az állatok „jogainak” tagadása). És vannak ide is és oda is tartozó mítoszok. Itt és most azt kell említenem, hogy éppen ilyen a „nemzet” mítosza.

Mostani tanácskozásunk szempontjából a legérdekesebb probléma: csakugyan van-e „nemzeti művészet”, ezen belül „nemzeti irodalom” – vagy ez is csak „mítosz”? Visszatérve kiindulópontunkhoz, az előzőleg már említett „globális átalakulás” annyi változást hozott és hoz, hogy „időtlen” (minden időre érvényes) választ aligha adhatunk erre a kérdésre. A választ tehát a változó korszakokhoz kötve kell megkísérelnünk.

Nemzeti „opera” csak pár évszázada létezik, hiszen maga az opera sem régebb. A „nemzeti film” ennél is későbbi, a Formula 1-es autóversenyeken elnyerhető „nemzeti nagydíjak” pedig még fiatalabbak. Mindegyik esetben a társadalmi kommunikáció megváltozása döntő volt a „nemzeti” jelleg kialakulásában, fejlődésében, egyáltalán megnevezésében. A televízió és a számítógép teljesen megváltoztatta a filmek vagy az operák fogyasztásának szokásait. Manapság egyre többször panaszoljuk, hogy az internet megöli a papír alapú könyvet, a különféle technikájú hanglemezeket stb. Hogy ez „demokratizáló haladás” vagy „globális végveszély” – különböző módon szokták megállapítani. Ha feltesszük azt a költői kérdést, születet-e ma olyan költemény, mint Petőfi *Nemzeti dala*, biztosan akadnak – még e teremben is –, akik igennel, és olyanok is, akik nemmel válaszolnának.

Hogy mindjárt eláruljam minden „körüljárás” (vagyis tétovázás) után meglepőnek tűnő szilárd véleményemet: szerintem a magyar irodalom ma is nemzeti irodalom, amely a jelenben él, ám megvan a maga története. A romantika, a realizmus, az avantgárd, az absztrakt, sőt a szocialista realizmus, napjainkban a posztmodern témái, művészi módszerei és eredményei mind beépültek a mai irodalmi művekbe, és ha netán maga a „szuverén” író nem is mondja ki ezt, a közönsége bizonyára e távlat szerint fogadja be a műveket. Ha összevetjük a két világháború között vagy 1956 után a Jókai-regényekből készített játékfilmeket, jól látszik a különbség: mindkét korszak a maga ideológiáját húzta rá a Jókai-művekre, ame-

lyek azonban a XIX. és nem a XX. század termékei. *Az ember tragédiája* is kimeríthetetlen forrása az utólagos értelmezéseknek, más szóval „mítoszoknak”. Ez a túlzott jelentőség tulajdonítás hozza magával az „irodalom mítoszáét”. És valóban: „mítosz” az irodalom is a maga sajátos, ezerfelé szövődő kapcsolataiban.

Mindebben az irodalom is a „nemzet mint mítosz” paradigmáját követi, maga is annak a része.

A „nemzet” két korszakban válik könnyen mítosszá: amikor még nem létezik, és éppen küzdenek létrehozásáért, illetve amikor már elmúlásától félnek, és ez ellen küzdenek. A „nemzet mint mítosz” az egység mítosza: mindenki és minden a nemzet keretébe tartozik, azon belül értelmeződik. Hogy azonban ez csakugyan mítosz, sok példával bizonyíthatjuk.

Gróf Széchenyi István, aki a legtöbbet tette a reformkori magyar nemzetfogalom megteremtéséért, naplójában számtalan – önmagával folytatott küzdelmeit is jelző – utalást tesz arra, milyen gigászi feladat egy „nemzet” kialakítása. Szerencsére nemcsak filozófál vagy medítál erről: konkrét eseteket is említ, amelyek sokszor élesebben világítják meg az akkori, sőt akár a mai nemzetfogalom mitikusságát.

1840. augusztus 20-án (ez egyébként nevenapja is volt) az éppen a Fertő-tó lecsapolásáról és vízrendezéséről tanácskozó bizottsággal „kikocsiztunk a tóhoz. Ebéd circa 70 személyre az üvegházban. Minden jól s rendben... Este bál a kapásoknak a hodályban.” Egyazon napon, ugyanúgy van két ünnepség, ám a nemzet egyik része délben az üvegházban ebédel, másik része este a hodályban táncol. Szent István ünnepe ma is hasonlóan példázza a nemzeti „egység” mitikus megvalósulását.

A magyar folklóriztika évtizedek óta nemzetközi szinten is élen járt a „folklórizmus” kutatásában. (Azt a jelenséget nevezzük így, amikor a folklór elemeit a nem-folklórba veszik át.) Hadd idézzek ehhez is egy jellegzetes példát Széchenyi naplójából. 1827. április 15-én, „Nagycsütörtökön (gróf) Sándor Móric parasztnak öltözve 6 lóval galoppban nyargalt az (pesti) utcákon keresztül, gyű, gyű etc.” Valamilyen furcsa módon az „ördöglovas” itt a magyar nemzet egybetartozásának mítoszáét fejezi ki az akkor még magyarul alig tudó pestiek számára. És még bonyolultabb e jelenet, ha arra gondolunk, hogy jóval több egyszerű blaszfémianál a nagycsütörtökön – azaz: nagypéntek előtt egy nappal – tartott duhaj vágatás. Egyfelől azért, mert a parasztruhába öltözött gróf

apósa nem kisebb ember, mint Metternich kancellár, másfelől mert Sándor Móric maga is ugyanott végzi, ahol Széchenyi: a döblingi szanatóriumban... Joggal merülhet fel a kérdés: az ilyen és ehhez hasonló jelek adnák a nemzeti kultúra egységét?

Manapság a nemzeti kultúra elmúlása felett érzett tehetetlen fájdalom hangoztatása sokszólamú és folyamatos, még közöttünk is. Nemcsak azért osztom ezt az aggodalmat, mivel szakmám a magyar népi kultúra, legkivált a népköltészet kutatása. Folklórunk felhasználása csakugyan megváltozott az utóbbi évtizedekben: mégpedig nemcsak a konkrét formákat illetően, hanem elméletileg is. Azt javaslom, vegyük észre: mindez egy újabb „kultúra-mítosz”. Olyannak is kell tekintenünk.

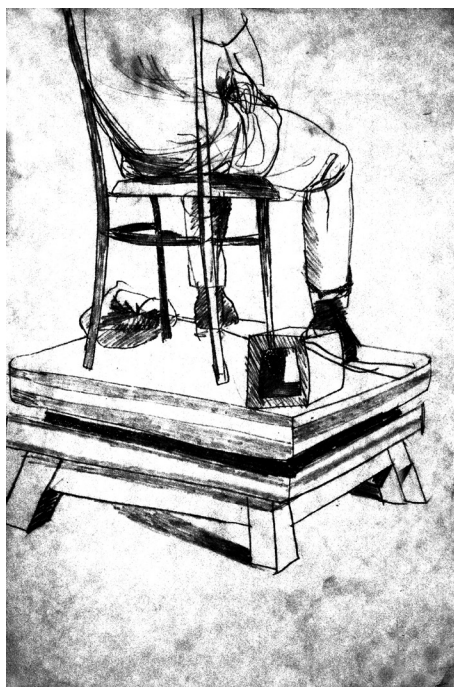
*

Még két utólagos, tényszerű megjegyzést tennék. Mindkettőt azért, hogy érzékeltessem, elmélkedéseink nemcsak a „magyar glóbuszra” jellemzőek, hanem a nálunk megszokottnál jóval szélesebb körben is megfogalmazódnak ugyanezek a töprengések.

Nemrégiben, 2015. augusztus 15-én kora délután kaptam értesítést arról, hogy megjelenik a *Mythology in Cultural Practice: A Methodological Framework for Historical Analysis* című könyv. Írója – aki valószínűleg egy norvég férfi – nem vállalja eredeti családi és keresztnévét a nyilvánosság előtt; egyszerűen „Frog”-nak („Békának”) nevezi magát. Ez a rejtélyes szerző egyébként a régi skandináv folklór és mitológia

szakértője. Jelenleg a helsinki egyetem folklór tanszékén – vagyis nem a hazájában – dolgozik a mitológia kulturális felhasználása témakörében. Egy szabad, demokratikus és boldog észak-európai világban él, általunk irigyelt individuumként – ahol mégis ugyanaz a „mitológia” felhasználásának „problémája”, mint nálunk.

Ami pedig a „beleélő” vagy szárazan objektív kutatási módszert illeti – napjainkban végre nálunk is közismert az úgynevezett „hálózat kutatás” Barabási Albert László által kiépített megoldása, amely a rendszereken belül a részek egymással való összefüggését, illetve összekapcsolódásuk mikéntjét vizsgálja. Noha kuriózum, mégis tény, hogy ezt a szemléletet a világon (!) legelőször Karinthy Frigyes képviselte, méghozzá 1927. október 15-én, a Pesti Napló hasábjain, *A kicsi világról* címmel megjelent írásában. Köztudott, hogy ez az eljárás – eredetileg akár társasjátékként is, szórakoztató módon – azt keresi, hány személyes ismeretségen keresztül lehet eljutni a világban „bárkitől bárkihez”. (Mondjuk én ismertem Hankiss Elemért, aki ismerte a BBC igazgatóját, aki ismeri II. Erzsébet angol királynőt, stb.) Ám azt ritkán említik, hogy Karinthy cikkének második részében nemcsak a személyek, hanem a jelenségek és fogalmak közti „hálóról” is beszél. Ha tanácskozásunk fogalmait (globális átalakulás, nemzet, kultúra, mítosz) csakugyan össze akarjuk illeszteni, úgy vélem: ezt a „hálóelmélet” módszereivel érdemes elkezdni.

Szobrász műteremben (grafit, papír)

NYILAS ATILLA

Hazafelé

„Az ékesszólásról” hét tétele

I.

*Nem tehetsz fel mindent egy lapra
tízszer egymás után, tizenegyedszer!
A szerencse kegyel, és csodákra vagy képes,
de kiáll már az úttestből az a kőköcka,
amelyben megbotolva majd akkorát esel.*

II.

*Két ügynök a megállóban.
A lány fehérben, a fiú feketében.
„Ördög, veled nem beszélek,
angyal, ahhoz meg nem vagyok méltó,
hogyan veled beszéljek.”*

III.

*A második busz sofőrje
türelmesen kivárta
az indulási időt, és
nem lépett a pedálra,
mégis átértünk az első zöldjén.*

IV.

*Hazafelé tartok a kollégiumból.
Két kölcsön könyvem visszaadták:
A félkegyelműt és a Zarathustrát.
Meglepően egyértelmű, hogy melyiket
lenne most nagyobb kedvem olvasni.*

V.

*Átadnám a helyem,
de nem adhatom át,
mert az az én helyem,
nem lehetek másutt,
mint ahol most vagyok.*

VI.

*Ha bárki bárhol bármit motyoghat
fülén telefonnal, fejhallgatóval,
de észrevehető eszköz nélkül is,
akkor minek zavartassam magam,
ahogy hazafelé verset dünnyögök.*

VII.

*Most hazudjam azt, hogy sünt láttam?
Pedig sünt láttam, csak nem ma,
úgy egy hete az Igazság házának tövében,
de akkor nem meséltem, mikor hazaértem;
most meg milyen jó lenne mondani.*

FALUSI MÁRTON

Polisz és média – a tekintély a mediatisált világban

A „gondolkodom, tehát vagyok” axiómáját mára felváltotta a „látok, tehát vagyok” jelige – fogalmazott Csoóri Sándor egyik esszéjében. A költő, akinek versei metaforikusan, tehát képileg láttatták a valóságot, arról panaszkodik, hogy a valóságos képek nem ültethetők át a nyelvbe; így a képnek gondolkodásunk *látja* kárát. Ennél érzékletesebben aligha foglalhatnánk össze szellemi mozgásformáink természetét, amely a „nyelvi fordulatot” száznolcvan fokban végrehajtva a „képi fordulat” új iránymutatásának engedelmeskedik. Bár a karteziánus ismeretelméletet nem az analitikus nyelvfilozófiák kezdték ki először, törvényszerű, hogy a gondolkodást nyelvbe vetett fül-doklólóként ábrázoló iskolák tovább radikalizálódtak, és immár a gondolkodást magát keverik rossz hírbe. A nyelvfilozófiák és az efféle implikációkat hordozó iskolák fellépésükkor áttörő kritikai erőt képviseltek abban a világban, amelyet az önhitt nyugati ész üzemeltetett. A logikai pozitivisták, Wittgenstein és Austin, a strukturalista Saussure és a posztstrukturalisták erősen tagolt szekértáborra – mai nézőpontunkból – ellentmondásos szerepet tölthettek be a „kihűlt közép-kultúrában”; amiért szellemi tevékenységük egyszerre „forróított fel”, kritizálta megszilárdult hatalmi viszonyait és tartotta szárazon az uralmi rendre vigyázók puskaporát. Korunk búvszava, a mediatisáltság, afféle deltatorokolat gyanánt éled föl képzeletemben, amely hiába ágazik szét, a gyűjtőterületét tápláló apologeta és kritikus mellékfolyók egyetlen mérgezett vízminőségű gyűlnek. A „mediatisáltság” közép-pontba helyezése végképp leszámol a logosszal: a gondolatot immár nem is a nyelv, hanem hordozó közege előzi meg; folyamányaként a digitalizáció – és az internet mint új médium – kibillentí egyensúlyából a *humánomot*, visszamenőlegesen is átértékeli a megismerést és az esztétikai tapasztalatot. Ez az új szemléletmód – bár hajlamos ekként megmutatkozni – nem a szubjektum hegemoniáját rendíti meg – hiszen azt több mint egy évszázada meg is döntötték –, hanem a *hagyomány* elsajátításába vetett hitünket. Semmiféle jelenség, hit, tudás nem bírálható felül, mert egy feltételezett pillanatban sem kristályosodik ki, sohasem

azonosítható. „Látványtársadalmunk” mibenléte több-féleképpen közelíthető meg – a későbbiekben erre kitérek –, ám abban biztos vagyok, hogy a személyiség és a közösség képi meghatározottsága, virtualizálódása a nyelvből indult ki; a fénycsóva onnan esett rá, a sötét úri anyagtól megfeketedve oda is tér vissza. A „kép” számunkra egészen mást jelent, mint bárki-nek bármikor a szellemtörténet korábbi epizódjaiban, mert az esztétikai hagyománytól teljes egészében elidegenedett, se nem „festői”, se nem „költői”. Nincs megkomponálva, beállítva, megfogalmazva. Nem ábrázol, nem érzékeltet, nem emlékeztet. E mediatisáltság olyan episztémé, mely korántsem a peremfeltételek függvénye, nem a telematikus kultúra eszközrendszerének igénybe vétele révén alakult ki. Nem annak okán, hogy egyre inkább a digitális térben kommunikálunk a nyomtatott írásbeliség és az analóg „infognózis” beszédmódjai helyett; „technokulturális törzsek” szállásterületeit prédáljuk fel a nemzeti hovatartozás helyett; az internet végtelenné tágított pillanatához mérjük az élettartamot a történelmi kronológia helyett. Éppen ellenkezőleg: kommunikációs közvetítőink – a beszéd, az írás, a kép, valamint az ezeket mechanikusan felhasználó televízió és interaktívan elegyítő kibertér – *sajátságosága* nem módosított a humán gondolkodás természetét iga alá hajtó praxisain; a humán gondolkodás változik folyamatosan, alakítja át a személyiséget és a közösséget. A humán gondolkodás technicizálódott, és keltette életre a technológiát, amely visszacsatolásképpen dehumanizálta. Íme, kibontakozott a szellemtörténeten átütő, új „világnézet”, amelyet Fülep Lajos már a XX. századból is hiányolt.

Mivel a szubjektum mediatisáltsága technológiai tényezőkkel függ össze, rögtön tisztázásra szorul, miként viszonyul egymáshoz a *physis* és a *techné*. Heidegger *Levél a humanizmusról*¹ című esszéjéhez kell hátrálnunk. A *techné* ugyanis kezdetben – a korai antikvitás idején – egybeesett a *poiesis*-szel, mert mindkettő célja olyan emberi alkotótevékenységre irányul, amely az igazságot, az *episteme*-t nyitja meg. Heidegger szerint – és ebben azonos a véleménye a Frankfurti Iskola filozófusaival – a modern technológia elszakadt a *poiesis*-től, a „Ge-stell” (állvány) a földet nyersanyaglelőhelyé fokozza le. A nyugati ész a természeti világot – Marcuse szavaival – az ellenőrzés, a termelés és a fogyasztás rendjéhez ido-

1 Vö.: Martin Heidegger: *Levél a humanizmusról* (1946)

mítja; vagyis – ahogy Adorno és Horkheimer írja – „az emberi lények azt kutatják, miként tanulhatják meg a természettől, hogy rajta és az emberi lények teljessége fölött korlátlanul uralkodjanak”. Nemcsak a Kék Bolygót, de a személyiség autenticitását (önkieljesítését) is veszélybe sodorja tehát az a modern technológia, amely a természetet önmaga leigázásának érdekében aknázza ki. Ekként romlik meg a felvilágosodás friss levegője; az igazság a tulajdonképpeni természettel és a teremteni hivatott technológiával együtt rejtőzködik. Ha áporodott légkörű kulturális miliónk, rossz közérzetünk ősokait keressük, föl kell vázolnunk azt az ívet, amely a technikaellenes művészetfogalomtól a – heideggeriánus terminussal élve – planetáris (az embert robotizáló, a természetet leigázó) világkép, a kibertér (cyber-space) egyeduralmáig húzódik. Fő tézisem, hogy a kortárs művészi formanyelvek világméretű kiüresedése elsősorban technikaellenes harcállásaik feladásából következik; abból, hogy a – továbbiakban körüljárt – mediatisáltság ideologikus elvárásaihoz a végletekig alkalmazkodnak, ezért nem képviselnek kritikai attitűdöt; némelykor a nemzetközi fuvarozásban előírt úrtartalmú tömegáru, a konténer, máskor a kábeleken továbbítható szórakoztatóipari portéka alakját öltik fel. A műalkotás akkor tölti be hivatását, ha forgalomba kerül, akadálytalan áramlásának nem szab gátat sem a hagyomány vámhatára, sem a minőségbiztosítás ízléskontrollja, és az előállító sem szavatolja a személyesség kellékeit. Igazságértékét a forgalomban tartás kiterjesztése, kiszélesítése határozza meg; emiatt ontológiai státusza a megtévesztés, hiszen a fogyasztó azt hiszi, hogy *elfogyasztja*, miközben soha el nem fogy, csupán állandó körforgásban van; fölcserélhető és újrahasznosítható. Derrida „disszeminációs” tétele is erre utal; filozófia, tudomány és irodalom csupán „jelszóródás”, megértés és félreértés nem választhatók külön. Az értelmi rendszerek határai felszívódtak; szövegek, mozgóképek, klipek, effektusok mind-mind „kompatibilis konfigurációk”, ahogy az első számítástechnika órán tanultuk a kompjúterről. Fontos megjegyeznünk, hogy a „művészi formanyelveken” – a poiesisből kiragadott technén – semmiképpen sem érthetünk stiláris választásokat, eljárásokat, anyaghasználatot vagy retorikai eszközöket. Nem attól apologéta technológiai értelemben a művész, hogy videoinstallációt készít, és nem olajfestményt vagy akvarellt; avagy kollázst, és nem a „semmiből”, pusztán ecsetvonással, tollsercegéssel

hozza létre művének valamennyi részletét. A heideggeri techné-fogalom – ha valamelyest illik is rá a „konzervatív” jelző – másképpen tradicionális indíttatású: gyengébb mozzanatában a romantikus alkotáslélektan tüzét csiholja, erősebb mozzanatában pedig az empirista/racionalista ismeretelméletből és metafizikából igyekszik menteni a menthetőt. Jó előre leszögezem, hogy a mozgókép szerepét kitüntetettnek érzem e kulturális tájképben; ám helyzete egyúttal ellentmondásos, hiszen formanyelvének jellege miatt sokáig vonzó, ígéretes, *horribile dictu* „forradalmi” hatású gondolkodásmódként élhetett a köztudatban, mindazonáltal éppen bombasztok iránti hajlamai tették rendkívül esendővé, ekként alkalmassá arra, hogy a szórakoztató „kulturüzem” bedarálja.

A modern kultúrfilozófia referenciaszemélyei minél kevésbé szellemtörténeti, s minél inkább hatalomelméleti aspektusból vizsgálták a technológia fogalmát, annál jobban eltávolodtak a probléma lényegétől. Ismeretes és pontosan feldolgozott Walter Benjamin és Adorno vitája a modern gondolkodás – voltaképpen a heideggeri „nyelvromlás” – megítéléséről; ami azonban a kultúrkritikát kettős tévútra siklatta. Benjamin és Adorno is azzal foglalatostokodik, hogy a művészet potenciálját fenntartsa a kultúrában, s ekként különbséget tesznek „jótékony” és „ártó” folyamatok között, ám mindketten ideológiai előfeltevéseik áldozatai. Benjamin „aura-fogalma”² mintha Heidegger „tisztás-metaforájára” reagálna; a műalkotások reprodukálhatósága új léttörténeti princípium (alapelv), amely megváltoztatja a szubjektum és objektum közötti távolságot, egyszerre mind a mű ontológiáját, a vele szemben táplált elvárásokat. A heideggeri „Lichtung” – jócskán leegyszerűsítve – afféle értelmezési tartomány, hermeneutikai puffer, amelyben a „Dasein” a létezését elsajátítja, otthonossá berendezzi; a „költői lakozás” pedig a fűzisz poétikus – értsd: autentikus, eredeti – átalakítása. Heidegger szerint a műalkotást annak sokszorosítása mindenképp megfosztja autenticitásától, a csakis „itt és most” érvényesíthető igazságtartalmától; vagyis – Benjaminnal szólva – meggyengül aurájának fényköre. Bizonyos trendeket, kliséket, paneleket dolgoz ki a kulturális hatalom, amelyeket mindenütt szétterít és számon kér; ilyen a nemzetközi filmforgalmazás technológiája is, hiszen a szórakoztatóipar dömpingje az egész

2 Vö.: Walter Benjamin: *A művészet a technikai reprodukálhatóság korában* (1936)

földgolyón egyaránt könnyen emészthető árucikkeket termel. Ám azon az áron hajthatja ezt végre, hogy senkinek a „gondját” – mint „Sorge”-jét – nem vállalja, semmiféle tradícióhoz nincs köze. Csakhogy amíg Heidegger a techné történetében a „létfelajétést” diagnosztizálja, addig Benjamin a műalkotások auravesztésében az elnyomó hatalmi viszonyokkal ellenszegülő új fegyvernek kifejlesztésének esélyét is megpillantja. A populáris kultúra – s ő a mozit ide sorolta – „figyelemelterelési”³ nemcsak rombolják a tekintélyt a kultúrában, hanem az új autoritások keletkezésének lehetőségeit is felkínálják; így a kapitalista „árufétis” közreműködik hatalmának lebontásában, a modern életvilág természete a szórakoztatóipar fragmentáltságában ismerhet magára. Nota bene, Walter Benjamin azért vette védelmébe az eltömegesedő művészi formanyelveket, mert egy új kollektív szubjektum messiási eljövételét prófétálta; és nem amiért mai patrónusai, akik a szubjektumot mikrocsipekre bontják, hogy alkatrészenként legyen programozható a „kaliforniai ideológia” szilíciumvölgében.

Benjamin szemlélete két, egymással ellentétes irányban fejtett ki erőhatást: egyfelől, *explicite* – valamely homályosan újradefiniált proletár osztályöntudat jegyében – a tömegembert mozgósító, elidegenedést oldó populáris kultúrát emancipálta; másfelől, *implicit* mégiscsak a kollektív individuum lebontásához fogott hozzá, hiszen a kanonizált kulturális örökség alóli felszabadításért szállt síkra. A műalkotás aurája, a kultúra kánona és a közösségek mitológiája Benjamin szerint meghaladottá vált, az új embertípus a mára közhelyszámba menően idealizált városi kószáló, a mozivásznon heroikus rangra emelt „flaneur”. Adorno ezzel szöges ellentétben álló kultúrfilozófiai stratégiát követett, amely talán utolsóként őrzött afféle neokantiánus tudáseszmenyt, de azóta szintén végzetesen hiteltelenedett. Elvetette a populáris kultúrát a magaskultúrával összemosó felfogást; ám a magaskultúrának szellemileg olyannyira kifinomult, pedantériára hajló, s ezzel együtt ideologikusan, *in flagranti* tetten érhető mércéket írt elő, hogy azokat a multiplexek és a popkoncertek fedélzetén albatroszként bukdácsoló nyugati entellektüelek többsége sem üti meg. Korántsem véletlen, hogy amíg Walter Ben-

jamin számára a kópiák sokszoríthatóságával élen járó filmművészet lett az etalon, addig Adorno a kortárs komolyzenéhez folyamodott példaként. Mihelyst azonban tudomást szerzett Bartók Béla népzenei indíttatásáról, a magyar komponista kiesett kegyeiből,⁴ s végül csaknem kizárólag Schönberg, alias Adrian Leverkühn szobra maradhatott teoretikus pantheonjában. De mitévő legyen bukott korunk, ha sem Heidegger monoklijához, sem Benjamin napszemüvegéhez, sem Adorno cvikkeréhez nem szokott a szeme?

Azért időztem el a techné-fogalom e három markáns meghatározása fölött, mert kultúránk – s benne a művészet mibenlétéről folyó disputáink – zavarodottsága alighanem idáig vezethető vissza. Ahogyan az a balítélet is, hogy a populáris kultúrüzem („Kulturbetrieb”) termelékenysége számszaki adatokkal – nézettségi ráta, citációs index, olvasottsági mutató – támasztandó alá; bármely egyéb elvont gondolatki-sérlet nem több a baloldal hagyományos ellenforradalmi előkészületeinél, ami az állam legitimációját és hatalomkalkulációját hivatott kikezdeni, ám működőképes kulturális alternatívával nem hozakodik elő. A valódi kérdést úgy érdemes fölvetni, hogy mi a művészet hivatása a posztindusztriális/posztmodern kulturális stratégiák bukása után; ki tud-e lábalni abból a kiskorúságból, amelybe a technológiai átállások túlértékelése taszította? Amellett érvelek ugyanis, hogy az állami autoritás megrongálása, a nemzeti kultúra kánonképző tekintélyének aláaknázása és a mediatisált látványtársadalom mérnöki modellje egymást erősítő, összetartozó ideológiák, amelyek születésükkor a léte vetett és elidegenedett modern ember felszabadítását, az autonóm és autentikus gondolkodásra való képesség visszaszerzését tűzték ki célul. Törekvéseik azonban balul ütöttek ki, mert az államhatalomnak éppen az emberi autonómiát szavatoló kompetenciája csorbult, miközben erőszakmonopóliuma lefegyverzőbb, mint valaha; a kulturális tradíció hatalmi vákuumában a multinacionális szórakoztatóipar találja meg számításait; a médiumokat pedig nem a szabad diskurzusok ethosza hatja át, hanem az írásbeli értelmezéstől megfosztott képek ezotériája; afféle „infognózis” (az *ént* pusztá információként tárjuk), misztikus „éntechnológia” (Eric Davis⁵),

3 Vö.: Császi Lajos: *Másságok és azonosságok a médiában az aura elvesztése után (Walter Benjamin aktualitása)*, forrás: mediakutato.hu

4 Vö.: Weiss János: *Az esztétikum konstrukciója Adornónál* (Akadémiai Kiadó 1995)

5 Eric Davis: *Technokultúra és vallásos képzelet* (In: *Buldózer*, médielméleti antológia, 1997, szerk.: Sugár János, fordította: Bálint Anna)

amiben a derridai „iterabilitás” (soha semmi sem lehet *ugyanaz*) pompázik.

Mégis mi jellemzi a mediatizált hatalmat? Marshall McLuhan legendás palimpszesztje, a „médiamasszázs”⁶ kezdetben csupán ironikus pamfletként borzolta a kedélyeket; korunk azonban egyszerre mormolja mint mantrát és morzsolja mint rózsafüzért. McLuhan víziója beteljesedett; a politikát, az oktatást és a családi életet maga alá gyűrte a technológia buldózere, a sokat emlegetett baudrillard-i „kommunikációs eksztázis”, amely bódít és felejtésre kárhoztat. Két fontos tétele, vagyis hogy „polgárháborús helyzet alakult ki az elektronikus médiumok és a nyomtatott világ között”, valamint „a közvélemény egymástól független egyénekből áll, akik mind saját rögzített nézőpontjukból látják a világot”, anélkül fémjelzi az új kulturális időszámítás kezdetét, hogy bármilyen új episztémét alapítana. Platónnal, az írásbeliség küszöbén, a gondolkodás újfajta természete köszöntött az emberiségre; az elektronikus média örömhíre annyi, hogy episteme nincsen, csupán dokák vannak. A posztstrukturalizmus csapdahelyzete mégsem magyarázható kizárólag a technológia felől: az elvont nyugati ész szubjektumának történelmi kontextusba, hálózatos diskurzusokba helyezése – ahogyan Foucault javasolta – eredményezhette volna a poézis szárnyalását, a művészetek potenciáljának erősödését. Azt a hatást, hogy a művészi sokszínűség felülkerekedik a csereszabatos technológiai erőforrásokon. McLuhan és követői azonban nemcsak feltették kezüket, de ki is adták az *előre!* vezényszót, hogy az ortegai tömegember és a tömegtermelés foglalja el az új médiumokat; mondván, a televízió képcsöve demokratikusabb közvéleményt forraszt Humboldt művelődésszerményénél, az internet következetesebb nevelő („guru”) a családnál, bölcsőbb tanítómester az egyetemenél. Ez az ideológia mára bő termést hozott, régóta tart a szüret; megmaradtak ugyan a technológia hagyományos formái, ám olyanná váltak, amilyenek az új médiumok kiagyalói álmodták meg őket, s nem az új médiumok őrizték meg a régi episztéméit, ahogyan az írásbeliség kultúrája nem semmisítette meg a szóbeliségét; Homérosz és Szókratész azóta is ott ragyog a nyugati civilizáció égboltján. Nem a televízió lett az új szavazófülke – emlékszünk McLuhan jóslatára –, hanem a szavazófülke

lett olyan, mint a televízió. A világháló nem szaporította s varázsolta mindenki számára hozzáférhető ubikvitássá (korlátlan erőforrássá) a tudást, hanem a világháló nem-tudása tömegesítette el az egyetemeket. A közvélemény nem terebélyesedett világtársadalommá, a nemzetek nem szerveződtek világlámba („globális faluba”), hanem a népszuverén és a nemzetállam lényegült át *kiber-Leviatánná* a hálózatok történelmi múlton kívüli hiperspektrális kameramozgásában; miként a facebook-forradalmakat sem újfajta szuverenitásukra ébredt népek, hanem atavisztikus hatalomtechnikák robbantották ki. A terrorizmus, az Iszlám Állam nem pusztán magabiztosan használja a technológiát; ő maga is olyan, mint a technológia, sőt egyenesen a politikai testet („body politic”) öltött technológiával eglyényegű. Államterülete nincsen, hiszen nomád és élősködő, mint a vírusok és a kémfájlok; vallása nincsen, ha mégis, az a „new age” pogánysága, hiteit innen-onnan barkácsolta össze; célja a pusztítás, amelyért gépfegyver és gépagy szövetkezik. Napjaink erőszakos cselekményeinek motivációja, hogy a valóságban – ahonnan az egyént száműzték – a radikális jelenlétet proklamálják, de mindezt csakis látszólagosan és értelmetlenül banálisan követhetik el. A pusztítás a kizárólagos valóság, de a gyilkos mindenkor együtt pusztul el az áldozattal.

Az elektronikus médiumok „üzenete”, önmaguk lényege, hogy mindenütt jelen vannak, miközben az egyén nincs jelen sehol; ez egyszersmind gondolkodásunk lényege is. Bármerről is közelítsünk hozzá, középkorias attribútumok veszik körül; a széttagoltság, a bizonytalanság, a nomadizáció mind-mind olyan jellegzetességek, amelyek a Római Birodalom civilizációjának bukása, a barbár törzsek betörése utáni, az államszerveződések előtti Európát idézik – a keresztény kultúra csúcsteljesítményei nélkül. Umberto Eco „posztmodern középkorról” szóló hasonlata öszeér a „neo-televízió”⁷ fogalmával, amely szerint minden esemény és ember primér rendeltetése, hogy kamerára vegyék; ekként a televíziózás történetének tárgya önmaga, lévén önreflexív és képtelen a referencialitásra (a valóság-vonatkozásra). A digitális kor alapvetően a reneszánsz perspektíva teljes elvetését tételezi, a „középpont-nélküliséget”, a „poliperspektívisztikus életvitelt” (Losonczi Alpár⁸), amely a kul-

6 Marshall McLuhan – Quentin Fiore: *Médiamasszázs* (Typotex 2012)

7 Vö.: Jonathan Bignell: *Postmodern Media Culture* (Aakar Books 2007)

8 Vö.: Losonczi Alpár: *A határok digitalizálódása* (In: *Buldózer*, médiaelméleti antológia, 1997, szerk.: Sugár János)

túra totalitását meghatározza; egyet jelent az identitás és a transzparencia (átláthatóság) teljes hiányával. A politikai uralom állami és szupranacionális (nemzetek feletti) tényezői összecsomósodnak, a hatalmi ágak elválasztása és az elszámoltathatóság hiú ábrándok csupán; a kulturális kánon alanyának, a kollektív szubjektumnak a megsemmisítésével az esztétikai ítélőerő, az ízlés került múzeumi tárlóba. Mind a politikailag szervezett sokaságot, a népszuverént, mind a kollektív emlékezet őrzőjét, a nemzetet felkockázta az infokommunikációs hálózat. Nemcsak a lyotard-i értelemben vett „nagy elbeszélés” kohéziója bomlott fel, de a személyes történetek szövegösszefüggései is; elsősorban pedig a kompozíciós elvet iktatták ki a kultúrából: ezt fejezi ki a valódi könyv kivonása a forgalomból, amelynek van szerzője és olvasója, szüzséje (a tartalom formája) és fabulája (a tartalom szubsztanciája), fiktív és imaginárius világa (*ad notam* Wolfgang Iser).

Guy Debord a „spektákulum társadalmát” érzéketlenül festette le 1967-ben,⁹ felismerve, hogy a művészet „a feloldódás korszakába lépett”. Debord azt a folyamatot ragadja meg, amikor a jelek mögül eltűnnek a jelöltek, a reprezentáció aktusa pedig megszűnik azáltal, hogy amit reprezentál, nevében él csak, többé nincs jelen: „ahol a való világ egyszerű képekké változik, ott a pusztá képek valódi lényekké alakulnak át”. Kultúrpresszimizmusa azt hangsúlyozza, hogy a „feloldódott”, „látványéhes” kultúra nem vizsgálhatja felül saját apparátusát, nem kerülhet önön totális logikáján kívülre. „Csak a kultúra valódi tagadása lehet a kultúra értelmének örököse. Az ilyen tagadás többé nem maradhat kulturális. Valamilyen módon a tagadás az, ami a kultúra szintjén megmarad – de az értelme már teljesen más.” A szubverziót, hogy a jelek megszüntetik a jelöltet, Baudrillard nem sokkal később a Debord-éhoz hasonló fogalom, a „szimulákrum” bevezetésével elemzi;¹⁰ s a Walter Benjamin-i „figyelemelterelésre” kísértetiesen emlékeztető módon a kultúra vezérlő eszméjének a valóságról történő „lebeszélést” tartja. A hiperreális elleplezi a reálisat, vagyis „a szimuláció kora minden referenciálisnak a likvidálásával veszi kezdetét”. „A valóság termelésének és újratermelésének hisztériája” – ahogyan Baudrillard írja – újfajta uralmi rendet hoz létre.

9 Guy Debord: *A spektákulum társadalmá* (Balassi Kiadó 2006, fordította: Erhardt Miklós)

10 Jean Baudrillard: *A szimulákrum elsőbbsége* (Testes könyv I. 1996, Dekon könyvek, fordította: Gángó Gábor)

Ekkorra – az 1970-es / 80-as évek fordulóján – a kultúrkritika egyszeregye volt Foucault eszmeifuttatása a „panoptikus társadalomról”, amit a *Felügyelet és büntetés* című könyvében fejtett ki. A panoptikus társadalmat, amelyet úgy terveztek meg a korai, *Rechtsstaat* típusú jogállamok, hogy egy személy szemmel tarthassa, áttekinthesse a többiek tevékenységét, Baudrillard szerint a televízió szemében megcsillanó *hiperreális* társadalom váltotta föl, amelyben az aktív és a passzív alany szerepei nem különböztethetők meg többé.

Mára mi sem egyértelműbb képlet, mint hogy a televízió elmosta a határokat az általa konstruált valóság és a megélt tapasztalatok között, a néző egyszerre érezheti magát antropológusnak és az etnográfiai megfigyelés tárgyának. Emiatt volt szükségszerű a digitális és a kibertér csomópontjainak kivitelezése, amely azzal kecsegtet, hogy a felhasználó szabadon alakíthatja a szimulákrumot. Interakciót ígér – szubjektumok nélkül interszubsztantívumot már aligha –, ám a technológia eszközparkját, az operációs rendszereket, a „felületeket” készen kínálja; a valóság szemiotizációját előre elvégzi, a denotátum (egy jel konkrét tárgyra vonatkozó értelme) és a deszignátum (tárgyak összessége, melyekre egy jel vonatkozhat) adott, az egyén legfeljebb csoportosít, kiemel, összeköt, kombinál. Amit Walter Benjamin akként üdvözölhetne, hogy immár a proletariátus tőkésként is kiveszi részét a kulturális termelésből – hiszen zsebében lapul az okostelefon, a világhálón blogol, kommentel, bejegyez és vitába száll –, minden korábbinál kiszolgáltatottabb alattvalóvá teszi az egyént. A televízió még manipulált, szimulálta a valószerűt, Disneyland eltompította az érzékelést, ám a készülék kikapcsolható, megkerülhető, nem törölte el a választási lehetőségeket. Nixon és Kennedy hús-vér elnökjelöltként vitáztak, a magyar *Szomszédok* című teleregény üzenetei a rendszerváltás aktuálpolitikai arénájának eseményeitől függően módosultak. Ezzel szemben a kibertér nem manipulál, hanem megszünteti a személyi autonómiát; a személy már csak imágóként, avatárként van jelen.

Egy másik filozófus, Deleuze szerint Foucault „felügyeleti társadalmát” az „ellenőrzés társadalmá” követi,¹¹ amelyben nem a kézjegy, a szám vagy a vezényszó a hatalom attribútuma, hanem a „hozzáfé-

11 Gilles Deleuze: *Utóirat az ellenőrzés társadalmához* (In: *Buldózer*, i. m., fordította: Ivacs Ágnes)

rést biztosító kód”; a bebörtönzött emberből eladósdott ember válik, a gyár központi épületének helyébe a szétszórt *korporáció* lép, az egyszerű gépesítés szociotechnikai eljárásait a kompjúterére cserélik le. A leírás hozzávetőleg pontos, de vajon miféle receptet ír rá a népszerű francia filozófus, aki – nem mellékesen – két komoly könyvet is szentelt a mozinak? Deleuze már annak a posztmodern teoretikus élcsapatnak a tagja, akiknél a kultúrkritika és a dekonstrukció összetalálkozik; a fennálló kérelhetetlen kritikussai, ám nem veszik észre, hogy mindaz, amit fennállóként azonosítanak, immár a múlté; preskriptív (előíró) tételeik pedig egy olyan világegészt áhítanak, amely jó ideje a sajátunk, és éppen e fölé szeretnénk emelkedni. „A történelemben hosszú ideig az állam volt a könyv és a gondolkodás modellje: a logosz, a filozófus-király, az idea transzcendenciája, a fogalom interioritása, szellemi köztársaság, az értelem törvényszéke, a gondolkodás funkcionáriusai, a törvényhozó ember és a szubjektum”¹² – olvassuk nála, amikor ezzel a hierarchiával és bürokráciával szemben igyekszik meghatározni – Félix Guattarival közösen – a „rizóma” mibenlétét. A műalkotásról, a tulajdonképpeni gondolkodásról mint rizómáról voltaképpen mindaz elmondható, ami a hagyományos hermeneutikai modellek ellentéte: nincs tárgy, nem *imago mundi*, viszonya a valósághoz, szerzőjéhez és olvasójához tisztázhatatlan. Fredric Jameson, aki a filmszalagban a posztmodern technológia legjellemzőbb megnyilvánulását vizsgálja, találóan foglalja össze ugyanezt: „a posztmodern szöveg [...] bizonyos szemszögből nem más, mint jel-áramlás, mely ellenáll a jelentésnek, alapvető belső logikája a témafelvetésekből mint olyanokból való kirekesztődés, és amely ennél fogva szisztematikusan arra törekszik, hogy rövidre zárja a hagyományos interpretációs kísértéseket”¹³. Deleuze kulcsszava az „elrendeződés”; a hagyományos viszonyok – amelyeket a tarackhoz hasonlított rizómával szemben a *fa-gyökér* szerkezete szemléltet – szubjektum és objektum, megismerő és valóság között nem enyésznek el, hanem folytonosan oszcillálnak, újraartikulálódnak. Mivel a rizóma egyszerre metaforája az ontológiának, a közösségszerveződésnek és a technológiának, számunkra különösen érdekes mozzanata, hogy benne

az aktualitás és a potencialitás, a valóságos és a virtuális állandó mozgásban van: *reproduktálhatatlan*. A rizómaszerűen, decentralizáltan működő nemzetközi nagyvállalatok és a világháló Deleuze nyomán felfoghatók úgy, mint a korlátlan szabadság „gépezetei”; s ez a korábbiaktól különmemű technológia éppen azáltal tesz szabaddá, hogy nem reprodukálható, strukturális szinapszisai folyton eloldódnak és újracsomózódnak. Szemben a Walter Benjamin-i hanglémezzel és filmtekerccsel, a rizóma mintha az aura visszaszerzésének furcsa technológiája lenne: annak antiesszencialista, antiszubsztancialista válfaja. Az internet azonban nemcsak csomópontokkal, szerverekkel és rúterekkel rendelkezik, hanem sajátos fogalmakkal, ideológiákkal; sőt – a nyomtatott sajtót és a televíziót imitáló – hírüzemekkel, csatornákkal, szolgáltatókkal, oligarchákkal is. Deleuze a tekintély hagyományos konstitúciója helyett nem nyújt semmi alternatívát; a rizóma nem lehet a közösségi autoritás letéteményese, sem a szabadság záloga, inkább a kontroll olyan episztéméje, mely az abszolutizmust tökélyre viszi: a panoptikumot nem egy kiismerhető szempár ébersége őrzi, hanem földembe rejtett ipari kamerák pásztázzák. A *cenzor* személyét nyugdíjazták, leshelyére, a júdásablakba a *szenzor* betáplált tulajdonságokat mérő személytelensége települ.

De vajon miféle ideológiák működtetik napjaink techné-fogalmát? Deleuze ugyan rizomatikus könyvekről és szövegekről is értekezik, elméletének fő felségterülete mégis a film, mivel az könnyebben kiaknázható „poszthumanista”, dekonstruktív értelmezéseinek, mint az írás. Amit „mozgás-kép” és „idő-kép” paradigmáiban megkülönböztet, ugyanolyan nehezen védhető, mint Adorno elitkultúra-fogalma. A *mozgás-kép* klasszikus periódusa a filmképi realizmust, a szenzomotoros érzékelést, az automatizáltságot, a habituálist, a mindennapi közlékenység kliséit foglalja magában, s ennek válsága jutott kifejezésre Hitler és Hollywood vizuális fasizmusában, az „akarat diadalában”, amely felszámolja a valóságot. Ezzel szemben az *idő-kép* episztémológiája dacol a hatalommal, a felügyelettel, a zártsággal, a megalapozottal, a motiválttal; azzal a sémával, hogy „a végleges, általános egész nemcsak, hogy előre meg van tervezve, hanem eleve az határozza meg mind az elemeket, mind pedig egymás mellé helyezésük feltételeit”¹⁴. Deleuze filmelmélete azonban megínog,

12 Gilles Deleuze–Félix Guattari: *Rizóma* (fordította: Gyimesi Tímea)

13 In: *Postmodern Media Culture* (i. m.)

14 Vö.: Györi Zsolt: *Kubrick és a gondolkodás anti/poszthumanista*

ha sorra vesszük a filmtörténet értékes alkotásait, amelyek némelyike valóban illeszkedik posztmodern esztétikai teóriájába, ám – s alighanem többségük! – annak ellenére opus magnum, sőt meghökkentő vagy felkavaró, hogy klasszikus szerkesztési elvekre épül. Számos remekművet inspirált az urbánus bohém figurája, avagy a szétesett identitású antihéroszé, ám a filmtörténet bővelkedik a hübrisz és a katarzisz feszültségivére huzalozható, tragikus sorsú hősökben.

Adorno és Deleuze elgondolásaiban van egy figyelemre méltó közös elem: mindketten azt a műalkotást tartják nagyszabásúnak és eredetinek, amely az emberi viszonyokat minél absztraktabbul, személytelenebbül, az értelmezésekre minél nyitottabban, a történelmi szituáltságtól és a kulturális tradícióktól mind jobban elszakítva elemzi. Bár abban kétségtelenül sok igazság van, hogy a kortárs művészeti törekvések az Umberto Eco-i „nyitott mű”¹⁵ felé mozdulnak el, és egyetérthetünk e jelenség termékeny mivoltával, az absztrakt és a személytelen túlhajtása legtöbbször a hollywoodi típusú üres mintázatokat rajzolja ki, avagy a káros hatalmi megfontolások érdekeit szolgálja (legyen szó akár piaci, akár állami érdekekről); s végső soron a kárhoztatott nyugati ész szokványos hatalmi manővereit ismétli, amelyekkel eredetileg konfrontálódni akart. Az elitista művészetelméletek kiáltó belső ellentmondása, hogy a valóságot annak reprezentálása „fasizálja”, nyílt erőszakot gyakorol rajta, s a mű minél nagyobb distanciát tart fenn a realistól – vagy minél őszintébben beismeri, hogy eszköztelen a reális, a „traumatikus” ábrázolásában –, annál szabadabbá teszi a szubjektumot. Ebben az okfejtésben viszont az a bökkenő, hogy a magára hagyott egyént mediatisáltsága a bulvármédia karmaiba taszítja, amely ugyan a valóságot ígéri, de a hiperrealistáét retinájába, *à la* Baudrillard.

Hans Robert Jauss – amikor a „strukturális paradigmát” követő „szemiotikai paradigmáról” értekezik – kiemeli azt a tendenciát, hogy a szellemtudományok kultúratudományokká „épülnek át”, ám „a szemiotikai paradigma ma egyre inkább odafordul a hermeneutikához, amelyet eredetileg tagadott”¹⁶. Mi más választása lenne, ha az értelmező tekintélyt és az értelmes cselekvést rehabilitálni kívánja? A kul-

túratudományok módszere azonban nem azért nem „tiszta”, mert az interdiszciplinaritás és az önreflexió a fő ismérvei, hanem mert a *sein* és a *sollen* világát szinkretista módon vegyíti. Roland Barthes híres könyvecskéje, a *Mitológiák*¹⁷ élelméjűen szembeszáll a giccsel, az illuzórikus polgári hamissággal, amelyben „a világ kiszínezése mindig a világ tagadásának az eszköze”; ám a „jel erkölcsiségének” vizsgálatakor – pozitívumként feltüntetett – „őszintén intellektuális” és „mélyen gyökerező” különbségtevése homályban marad. Előbbire frappáns példa lehet a brechti színház, utóbbira – mondjuk – a Paul Celan-i enigmatikusság, ám a kulturális jelek, jelenségek e szerinti osztályozása visszacsúszik az adornói szubjektivizmusba, ahonnan menekült. Barthes objektivizmusában az elmélet mégsem az elitizmushoz kanyarodik el, hanem az irodalom, a magaskultúra relativizálásához, kijelentvén, hogy „a nyelv a szubjektum”, továbbá, hogy „az írónak nem marad más hátra, mint a variáció és a kombináció tevékenysége: nincsenek alkotók, csak kombinátorok”. A nyelv efféle, barthes-i abszolutizálása az alkotóval szemben olyan elgondolás, amely végső soron a technológia zsarnoki princípiumának rendeli alá a kultúrát; a könyvet a nyomda-technikának és a terjesztői gyakorlatnak, a digitális jeleket a kibernetikának. Egyszersmind bizonyítja tézisemet, azaz hogy nem a poézis nélküli techné ragadja magával a művészetet, hanem a művészet technicizálódik, automatizálja az egyént.

George P. Landow sommásan állapítja meg, hogy „az elektronikus link felszámolja a határokat két szöveg között, szerző és olvasó, tanár és diák között”¹⁸. A hipertext és a hipermedia fogalmát Theodor Nelson alkotja meg mint „nem-szekvenciális”, folytonosan elágazó írást, amely kapcsolóelemeket, nyomvonalakat biztosít a címzettnek. Landow meggyőzően mutatja be, hogy a számítástechnika adatforgalmában alkalmazott elmélet ugyanazt a „nem hermeneutikai” episztémét juttatja érvényre, amit Barthes „ideális textualitásnak” tekint. A szövegek, képek, hanghatások bizonytalan kapcsolódásai („liaison”-jai) megszüntetik a hierarchiát, a befejezhetőség ábrándját, a jelentés korlátozhatóságát; a szöveg „jelentők galaxisa”, nem pedig „jelentettek struktúrája”. Világunk értelmi rendszerei immár nem lezárt kéziratok, láb-

képei – Deleuze-iánus olvasat (kézirat)

15 Vö.: Umberto Eco: *Nyitott mű* (Európa Könyvkiadó 1998)

16 Hans Robert Jauss: *A szellemtudományok mintaszerűsége a diszciplínák párbeszédében* (In: *Intézményesség és kulturális közvetítés*, Ráció Kiadó 2005)

17 Roland Barthes: *Mitológiák* (Európa Könyvkiadó 1983)

18 George P. Landow: *Hypertextuális Derrida, posztstrukturális Nelson?* (fordította: Ivacs Ágnes, forrás: www.artpool.hu)

jegyzetek, kritikai kiadások, kommentárok, monográfiák utaláségszéből tevődnek össze, hanem jelek ellenőrizhetetlen, kusza szövevényeiből; ezáltal szabadulunk fel a hagyományos írásmód és a gutenbergi nyomda technéje alól. Barthes voltaképpen ugyanazt a „szövegblokkokból” álló metaszöveget nevezi „lexiának”, amit az informatikában hipertextként kezelnek. Sőt, Derridának az eredetileg a mozira használt „asszamlázs”-fogalmát is ide idézi Landow; annak demonstrálására, hogy az alkotást szövegekre, a hagyományt diskurzusokra szerelő nagy filozófiai autóbontó agya mennyire egy rugóra járt a számítástechnikai szakemberekével. Derrida úgy vélte, hogy a gondolkodás új korszakának a mozi jobban megfelel, mint az írásbeliség, s ezt aligha magyarázhatjuk másként, mint hogy a képek önkényesebben értelmezhetőek, mint a szövegek: a film azért virágzott vezető művészeti ágként az irodalom letűntekor is, mert formanyelve polifonikusabb, így nagyobb a kitettsége a „központ-nélküliséget” hirdető teóriáknak; jól lehet a valódi film ugyanúgy technikaellenes, mint a valódi könyv. Természetesen nem a műalkotás „nyitottsága”, többértelműsége okozza eljelentéktelenedését. Csakhogy amíg például Walter Benjamin a montázstechnikát akként ünnepelte, mint egy monolit történelmi kor asszociatív merészségének kifejeződését, addig Derrida „asszamláza” egy elektronikus impulzusokra szaggatott kultúra további önfelszámolásához járul hozzá. A könyv ethosza semmiképp sem az elnyomás technológiája, ha az uralkodó technológia éppen a könyv mint léttörténeti princípium meghaladását tűzi ki célul. Amit Barthes mítosz- és ideológia-kritikája oltalmazásához fog ránk fegyverként – a befogadó minél hosszabb pórázra engedése a szerzővel szemben –, azt az informatikai hipermedialitás az üzenet feladójának és címzettjének likvidálásához „biztosítja ki”; illetően az addiginál vérszomjasabb mítoszt emel trónra, amely már nem is kíván „természetesnek” látszani, hiszen tagadja a „valóságot”.

Barthes és Derrida posztmodern teóriái azonban nem úgy buktak meg a kulturális gyakorlatban, hogy Habermas vagy Rorty diskurzusetikájának győzelmét hirdethetnénk ki. Előbbiek pluralizmusa velejéig antihumanista, utóbbiaké a kommunikációs szabadságról szőtt naiv képzelgésekből táplálkozik. Az ideális textualitás, a hipermédia – akárcsak a deleuze-i rizóma – szöges ellentétben áll mindazzal, amit az ideális (politikai) közösségről olyan – különböző filo-

zófiai iskolákból származó – elmék gondoltak, mint például John Finnis, aki a – részleges közösségek fölé boruló, mindenki boldogulását elősegítő – „teljes közösség” (complete community¹⁹), Jürgen Habermas, aki a republikánus közvélemény, avagy John Rawls, aki a liberális, alapjogi metafizika feltételezése nélkül²⁰ a közjót pusztá retorikai alakzatként ábrázolta. Ez a médiafelfogás nemcsak a nemzeti kultúrán nyugvó állameszmével szakít, hanem a Habermas-féle posztmodern racionalitással is (bár én magam mellett szoktam érvelni, hogy e két tényező egymástól elválaszthatatlan). Habermas kifejezetten hivatkozik arra a schilleri maximára, hogy *a szép közlés egyesít bennünket*; a mediatisált kultúra azonban a kritikai hagyományt kompromittálja, az ízlésítéletet relativizálja, az én konstrukcióját pedig a web hálózataiban formálódó „elektronikus identitásokká” csavarozza szét; „a közönség ugyanis ezúttal magához beszél” (Stephen Burn²¹). Uralkodó vélemény, hogy a világhálón az „átlagolvasó” valós személlyé inkarnálódik, bevonódik az alkotás folyamatába, ily módon a fellengzős adornói elitizmus és a Roland Barthes-i szerzőhalál középútjára térít az új technológia. Csakhogy az Amazon könyvkínálatából böngészők nem alkothatnak felelős esztétikai ítéletet, ha személyiségüket csupán a fogyasztás kultúrája teheti kérdésessé, amelyben az egyetlen értékelő elem, hogy a művet a forgalom milyen mértékben „disszeminálta”, terjesztette és szórta szét. A derridai disszemináció követelménye akkor is az internethez mint következő mértékhez vezetett, ha ezzel Derrida nem értene egyet. Ennek működési elveit – a történelmi tudat és a „linearitás” végleges felszámolását, a mély összpontosításra való képtelenséget stb. – szükségszerű és célszerű tükrözniük a műalkotásoknak; ezáltal a technológia nemcsak azzá alakította át kultúránkat, amivé, hanem elfogadjuk, hogy olyannak is kell lennie, amilyen.

Richard Barbrook és Andy Cameron egyenesen „művészmérnökökről” értekeznek²², olyanokról, mint akik a kibertérben a *jungle* és a *techno* zenei stílusait kifejlesztették, s az eredetileg elitista San Francisco-i „kaliforniai ideológiát” demokratizálták. A „jeffer-

19 Vö.: Bódig Mátyás: *John Finnis és a jogelmélet* (forrás: www.unimiskolc.hu)

20 Vö.: John Rawls: *Az igazságosság elmélete* (Osiris Kiadó 1997)

21 Vö.: Stephen Burn: *A kritika mint a kultúra ítélőmestere* (Hétel 2011. május)

22 Richard Barbrook–Andy Cameron: *A kaliforniai ideológia* (In: *Buldózer*, i. m., fordította: Hideg János)

soni demokrácia” új korszakba léphet; a haladáselvű technológia nem szorul rá közgazdászok (Keynes), jogászok (Roscoe Pound), politológusok (Irving Kristol), informatikusok (Wired magazin) társadalmi mérnökösödésére (social engineering), hiszen valamennyi felhasználó részt vesz a tervezésben. „Az elüzletiesedett internet – írja Stephen Burn – szó hálót az egymástól elkülönült elmék közé, épít ki szilárd idegpályákat és gócpontokat, agytekervényeket sürgetésből, zajból, viszályból.” Az internet jelenti az államhatalommal való totális leszámolást, s ebben perfektionistább, mint a piac, hiszen utóbbit jogszabályok formálják saját képükre, tartják kordában, a fogyasztói igényeket pedig a közoktatás, a közművelődés és a közszolgáltatás befolyásolja; a kibernetika kormányzása ezzel szemben csupán a nyers, *barát–ellenség* típusú hatalmi törekvéseket és a csupasz gazdasági megfontolásokat érvényesíti; a tradíció és az etika érvényességi kritériumai ismeretlenek számára. A művészet nem művészet többé, ha immáron minden „grammatológiai”, audiális és vizuális jel műalkotás; konstatív (kijelentő) információ, de sohasem performatív (végrehajtó) aktus, semmiképp sem közlés. Ha nem is mindig helytálló, hogy a megértés egyben elfogadás (Gadamer²³), az mindazonáltal hamisnak bizonyul, hogy a megértés csak félreértésből fakadhat; megértést ugyanis csupán érvényességi igény keletkeztet.

Annak is korszakos tanúi vagyunk, hogy a technológia miként hatol be a művelődés, a szocializáció hagyományos színtereibe; az agora köré épült poliszti középpontok nélküli, agorafóbiás technopolisszá rendezi. Nincsenek közösségi terek, mert állítólag a virtuális tér egésze közösségi. A szellemtudományok ethoszának lerombolásával az oktatás stúdiumai is kicserélődtek; az egyéni erőfeszítéseket akkor koronázhatja siker, ha az individuum alkalmazkodik a „globális kihívásokhoz”; ezért médiát tanul irodalom és művészetek helyett, a közszolgálat pedig – ahelyett, hogy öngazgató létmódot venne föl – a bulvár természetét igyekszik domesztikálni, hiszen jól tudjuk: *az állam védtelen*. Pontosan detektálva e vállalkozás csődjét – mindközönségesen azt, hogy a „kiberkor” nem fokozott „tradíciósebességet”²⁴, hatékonyabb és mindenkit elérő kommunikációt, hanem a közlések információvá történő visszasüllyesztését

eredményezi – nemcsak nálunk, Kelet-Közép-Európában, de az egész glóbuszon, milyen következtetéseket vonhatunk le? Mit tehetünk, ha ennek az új életmódnak nem a szabadság eszkatologikus (üdv-történeti) kiteljesedését, hanem a kulturális hanyatlást megindító jeleit látjuk?

A kortárs színjátszás a filmnél és az irodalomnál is agresszívebben üt arcul bennünket. Leggyakrabban úgy él a telekommunikáció eszközeivel, hogy a színeszek – a showműsorok koreográfiáját utánözva – mikrofonba beszélnek, óriási kivetítőkön bukkannak fel, a drámai helyzetek és jellemek konfliktusát a tömegmédiától ellesett alpári, faragatlan humorral, a vaskosságukban is mives, klasszikus nyelvezetet silány, technokrata prozódiaival helyettesítik. Lényegre törő kíván lenni, közelíteni próbál a nézők hétköznapi rutinjaihoz, de ettől nem válik korszerűvé. Félreérti a kor szavát; az emberi drámák ugyanis azért maradnak rejtve, mert a technicizált médiumok nem képesek a közvetítésükre, nem pedig azért, mert nem élhetők át többé; a színház sem teremt valóságot, akárcsak a szimulákrum, inkább a valótlanított médiát mímeli. Prospero eltöri varázspálcáját, és bömböl a mikrofonba, a művészi alkotóerő kihunyásának szimbólumába. A művészetnek és a teóriának vissza kell táncolnia a szakadék széléről, ameddig – bámulatos cirkuszi attrakciókat bemutatva – kimerészkedett. Ha igaz kiinduló tézisem, hogy a gondolkodás képi fordulata nem az infokommunikációs eszközök forradalmi fejlődése miatt következett be, ellenkezőleg: a fejlődés során előállított gépek létmódját határozta meg a képi fordulat maga, nincs okunk az apokaliptikus látomásokra. A technológia nemcsak a dekonstrukció szolgálatlánya lehet, ahogy napjainkban megfigyelhetjük, de inspiratív tényező is.

Álláspontom rögeszmésen idealista és késő romantikus. Hiszem, hogy nem meghaladott szellem-történetről, korszellemről beszélünk, a tudományos kutatásokban a kritikai racionalizmus útmutatásait követhetjük, kulturális ízlésitéleteinkben pedig elismerhetjük a schilleri „szép látszat államának” tekintélyét. De hogyan is modellezhető ez a gyakorlatban?

A *kulturális arbiter* (döntőbíró) működését mi sem szemlélteti karakteresebben, mint Wagner nürnbergi mesterdalnokainak vetélkedése. Az opera a költői technét feltűnő iróniával ábrázolja; a dalnokok céhbe tömörülnek, nem többek, mint ügyes mesteremberek. Walter von Stolzing megújítja az egyre ásatagabbá váló hagyományt, ám ezt csak úgy teheti, hogy

23 Vö.: Hans-Georg Gadamer: *Igazság és módszer* (1960)

24 Vö.: Losoncz Alpár (i. m.)

előbb tisztázza magát, beavatják, elsajátítja a mester-ségbeli tudást. Techné nélkül a poiesis nem kel életre. A parabola mindazonáltal két fontos tanulságot tartogat a számunkra. Hans Sachs javaslatát, amelyben a dalnokversenyen való részvételi lehetőség minden-kire való kiterjesztését kéri, a céh elveti, innen már csak egy lépés volna, hogy győztest a „nép”, a közvé-lemény hirdessen. Stolzing leendő arája, az erőpróba trófeája nem dönthet hitveséről a szakmai zsűritől függetlenül; szeszélyében, elragadtatásában fittyet hányhatna a poétikára. Nem engedheti meg a kultu-rális immunrendszer, hogy akár a féltehetségű Beck-messer is diadalmaskodhasson, aki az elcsent mes-terművet dekontextualizálja és disszeminálja, vagy csupán nyitottan értelmezi textualitását, s ezáltal ma-gát kinevetteti. Stolzingnak, a kardjával hadonászó,

hősszerelmes lovagnak ehhez a polgári megmérette-téshez nem fűlik a foga, ám ő sem dönthet úgy, hogy elhárítja a bullát, amelyet Sachs, a suszter ünnepélye-sen átnyújt. Hiába arat fölényes győzelmet, nem áll mindenki fölött, a mesterré avatás nem üres állami ceremónia; a művész ugyanúgy tartozik közösségének a hagyomány folytatásával, mint a közösség a mű-vésznek teljesítménye elismerésével; máskülönben az állam összeomlana. Hitványságot, fércművet azonban az állam sem honorálhat, ha fennmaradását hosszú időkre tervezi.

Felismerjük-e végre-valahára, hogy kultúránk ér-tékeit az önkorlátozó állam, az öntudatos publikum és a műgonddal alkotó művész állandó együttmű-ködése, szellemi megújulása hagyományozhatja utó-dainkra?

Patricia alkot (tus, papír)

TURCSÁNY PÉTER

A pünkösdi úton

*Mindenkiről tudnia kell valakinek,
mindenkinek tudni kell, hogy valaki tud róla.
Nem is elsősorban a kapcsolat fontos,
hanem a bizonyosság, a ráérzés,
hogy valaki együtt érez velünk.*

A részvét kivirágzása.

*E nélkül a magány a halál előszobája,
ezzel: az élet bemosolygása
zárt ablakon túlra.*

*Mintha egy fehér könyv lennék,
amelybe valaki ír.
Fehér betűkkel, és csak ő látja.
Én csak mutathatom azoknak,
akiket érdekel.*

*Angyalírás a napok
közömbös lapjaira.*

*Órakondulás
egy ódon faburkolatú dobozban,
nagyanyáink idejében,
amely kihullt az időből,
és ismét meghalljuk.*

Szeretet és ragaszkodás szavai.

*Kihez? Az emberi hűség közös lelkéhez.
Hűség az úthoz,
amelyre elküldöttek vagyunk
mint hírvivők.*

*Angyalok könyvét lapozzuk,
angyalok útját járjuk.*

Életének hatvanötödik évében, szeptember 29-én tragikus hirtelenséggel elhunyt Turcsány Péter költő, író, műfordító, szerkesztő. 1991 óta vezette a Kráter Műhely Egyesületet és Könyvkiadót, amely többek között Wass Albert műveit tette hozzáférhetővé. Itt olvasható versét – egyik utolsó alkotását – néhány héttel halála előtt bocsátotta rendelkezésünkre. Szerkesztőségünk megrendülten búcsúzik tőle.

VÁRNAGY MÁRTA

Mellkép

Ajtók, az egyiken tízes szám. Mellette portalan fikusz agyagedényben. Hálóban rakott burkolat, csúszik, csillog, a fugák sötétszürke csíkok. Itt minden sokba került. Hasi ultrahang már volt.

Értékeikre fokozottan vigyázzanak, felelősséget nem vállalunk, zárja el, a vetkőzőben ez van egy fali dobozon. Nyirkos a bőröm. Az októberi beutalót nem találják, most március van, azt mondják, így fizetős. Kedves Keresztnév, a nevemet hallom, derékgig vetkőzve. Két mell, két vizsgálati tárgy. Hajoljon bele. Mellem a gép alatt, jobb, bal. Több legyen a tálcán, minél több. Belehajolok, minden pozitívában fáj.

A kis doboz ajtaja nyitva, benne a kulcs. Nézem a rücskös tapétát, apró csomók a falon, fönny álmennezet. A fal kicsit mozdul, egyenként esnek róla a csomók. Sima fal marad, kezemben a lelet. A folyosón ülök, egyenes a hát.

Mozdulat

Nem könnyű, mondtad. Szavakat ollóztam, lógtak rólad a szavak, keserűfű vékony mondatok. Nyakadtól térdig vágtalak, talpad metéltem. A mozdulat fölemelt, odaért hozzád a hosszú óra, vége volt. Szedegettem a keserűfű maradékokat, tartogattam a tenyeremben, azután elengedtem. Nem könnyű mozdulat volt, azt hiszem.

KOVÁCS ISTVÁN

Egy „barátság” pártkulisszatitkai

A „Lengyel, magyar két jó barát” eredeti, s a lengyel fogalmat jobban tükröző magyar változata – „Egytestvér a magyar és a lengyel” – kikopott a közemlékezetből. A fiatalabb polonista történésznemzedék ismert, jeles képviselője, Mitrovits Miklós által összeállított iratgyűjtemény – *A magyar–lengyel kapcsolatok dokumentumai, 1957–1987* – főcíme nem is lehetne e XIX. század eleji, „egytestvérségre” utaló mondás. Az, hogy a szerző a főcímben – *Lengyel, magyar „két jó barát”* – az utolsó három szót idézőjelbe tette, nagyfokú tudatosságra vall. A Kádárrendszernek ugyanis óriási tehertétel volt ez a „barátság”, amelynek hangoztatására a szocialista táboron belüli séma kötelezte. Kádár János tudatában a „lengyel” szinte szinonimája volt „a magyar ellenforradalomnak”. Hiszen október 23. előtörténetében ott lüktetett a júniusi poznaí munkásfelkelés és Władysław Gomułka első titkárrá választása – Moszkva akarata, beleegyezése ellenére. A forradalom napjait pedig áthatotta a lengyeleknek a nagyvilágban páratlan szolidaritásvállalása. Lengyelországból érkezett az első vörös kereszt repülőgép – már október 25-én –, s a külföldről kapott, anyagiakban kifejezhető társadalmi adományok több mint huszonöt százaléka a lengyel nép segítőkészségét tükrözte, amelynek része volt a véradásra jelentkezett tizenhatezer ember is. Érthető, hogy Kádár, mihelyt tehette, azonnal lesújtott a forradalom napjaiban Magyarországra érkezett lengyel újságírókra, akik a valóságnak megfelelően tudósítottak Budapest hősi harcáról – mintha az a magára hagyott 1944-es varsói felkelés folytatása volna. November 11-én valamennyiüket kiutasította az országból.

Az aligha vitatható, hogy az 1957. január 7. és 1958. október 13. között keltezett dokumentumokra még rávetül 1956 szellemárnya, ha az idő előrehaladtával egyre jobban halványul is ez az árny. A Lengyel Népköztársaság budapesti nagykövete, Adam Willman az októberi lengyelországi változások következtében rokonszenvvel viseltetett a magyar forradalom és Nagy Imre iránt. 1957. január 7-én beszélgetett Fehér Lajossal, „a kormány szénügyi megbízottjával”. (Nem véletlen, hogy vele: Kádáréknak – a ma-

gyar bányászok sztrájkja miatt – kellett a lengyel szén.) Willman bizonyára nem hitte el beszélgetőtársa állítását, miszerint a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány programját „a társadalom elégedettséggel fogadta”. E program gyakorlati megvalósításába ekkor már a tömeges letartóztatások, internálások, bebörtönzések is beletartoztak. A rendteremtő megtorlás kapcsán jegyzi meg huszonnégy évvel később, 1981. március 19-én Kádár Stanisław Kaniával, a Lengyel Egyesült Munkáspárt első titkárával folytatott beszélgetése során a Szolidaritás szakszervezet politikai tevékenysége miatti aggodalmában: „1956-ban mi azért fordultunk a szovjet hadsereghez, mert nem voltak egyéb kipróbált módszereink. Gyorsan kellett cselekednünk. Akkor arra kértem a szovjet elvtársakat, hogy egységeik legyenek passzívok, lehetőleg maradjanak a laktanyákban. Ezzel egyidejűleg saját egységeket kezdtünk létrehozni, rendőrtisztekből álló rendfenntartó századokat, az 1917-es októberi forradalom idején felállított alakulatok mintájára. Abból indultunk ki, hogy jobb, ha valakit a saját honfitársa ütlegel, mintha ezt a szovjet katonák tennék.” Vagyis Kádár perverz meggyőződése szerint – például a sor-tüzek esetében – jobb, ha a pufajkások lövik agyon saját honfitársaikat.

Az 1980-ban és 1981-ben létszámában gyorsan apadó lengyel párttagság „betonja” ugyanis azt követelte a hadiállapot bevezetése után a kádári mintára hivatkozva, hogy fel kellene akasztani pár ezer Szolidaritás-tagot, s akkor helyreállna a rend. Kádár ugyan berzenkedett a katonai hatalomátvételtől, de megkönnyebbülten fogadta a Szolidaritás erőszakos felszámolásának hírért 1981. december 13. után. 1982-es és 1984-es találkozásai dokumentumai szerint Wojciech Jaruzelski arról faggatta Kádárt, miként hajtotta végre a konszolidációt, és miként érhető el az, hogy a húsboltokban jegy nélkül lehessen húst kapni. A tábornok ekkor egyértelműen a magyar pártvezetőt tartotta példaképének.

Ugyanakkor az is igaz, hogy két és fél évtizeddel korábban, 1956 végén, 1957 elején Kádár János számára egy ideig a világ lengyeljei körében osztatlan népszerűségnek örvendő Władysław Gomułka volt a példakép. Egészen addig, amíg meg nem tudta, hogy a lengyel pártvezető Hruscsovnál megpróbált közbenjárni Nagy Imre életéért. A sztálini Szovjetuniót háborúban megjárt, tapasztalt lengyel kommunista a Hruscsovtól kapott válaszból – „Nem avatkozhatunk bele a magyar elvtársak belügyeibe!” – könnyen kikövetkeztethette, hogy Nagy Imrére akasz-

tófa vár. Addig ugyanis a lengyel pártvezetés Maléter Pálért aggódott, s azzal egyáltalán nem számoltak, hogy a (volt) magyar miniszterelnököt kivégezhetik. Ennek lehetőségét ugyan felvillantotta Willman nagykövet, amikor titkos táviratban számolt be Gomulának 1957. május közepén a Moszkvából visszahívott Révai Józsefnél, az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottsága tanácsadójánál tett kórházi látogatásáról, aki arról tájékoztatta, hogy a Snagovból hazahozott Nagy Imrét bíróság elé kell állítani: „Révai szerint a pernek nyilvánosnak kell lennie, jóllehet ez kellemetlen lesz néhány párt- és állami vezető számára, például Kádár és Apró számára, akik november 4. előtt – különösen az események első hetében – tevélegesen támogatták Nagy Imrét, és határozottan kiálltak Magyarországgal kilépéséért a Varsói Szerződésből és az ország semlegességéért. Kádár és Apró kezdetben teljesen másképp értékelték az októberi események első szakaszát. (...) Nagy Imre és legközelebbi munkatársai ügyében halálos ítéletet kell hozni, annál is inkább, minthogy más, kisebb felelősséggel bíró ellenforradalmárok esetében is ilyen ítéletet hoztak vagy foglalkozni.”

Révai József a Népszabadság 1957. március 7-i számában megjelent *Eszmei tisztaságot!* című cikkében leszögezte: „nem új politikát kell csinálni, hanem a régit jól”. A lényegét tekintve Kádár is a régi politikát folytatta, ha például arra gondolunk, hogy az ő nevéhez fűződik a magyar parasztság brutális téveszbe-kényszerítése, tönkretétele. Egyébként maga Grósz Károly is az 1956 utáni politikának az ’56 előttel való folytonosságát hirdette a „proletárdiktatúra” fennállásának utolsó pillanatáig.

A forradalom leverését követő szellemi bizonytalanság időszakában a magyar külügyminisztérium meglepően objektív tájékoztatást adott „Lengyelország helyzetéről és a magyar–lengyel kapcsolatokról” 1957. március 4-én kelt bizalmas jelentésében: „A lengyel vezetőknek a magyarországi események jellegével kapcsolatos állásfoglalása (...) tartózkodó... Egyetlen esetben sem hangsúlyozták az események ellenforradalmi jellegét, sem pedig azt, hogy elsősorban a nemzetközi imperializmustól indult ki a fegyveres felkelés megszervezése. (...) Az október 23-i magyar események kirobbanása után rögtön megmozdult a lengyel társadalom, és széles körű gyűjtést indítottak a magyarok megsegítésére (ezideig kb. 31 millió zlotyt gyűjtöttek, amiből eddig mintegy 11 millió zloty értékű árut szállítottak le). (...) A társadalmi

gyűjtésen kívül a lengyel állam 100 millió zloty értékű árusegélyt és 40 millió rubel hosszúlejáratú kölcsönt adott a magyar állam számára... (...) A két ország tudományos akadémiaja közötti – ez év február 18-án aláírt – tudományos együttműködési egyezmény keretein felül a lengyelek vállalták, hogy összesen 12 hónapra fogadnak magyar tudományos kutatókat saját költségükre, és vállalják, hogy az MTA által kiadandó lengyel–magyar szótárt szintén saját költségükre kiadják az MTA helyett és annak nevében.”

A két ország közötti kapcsolatok kiszélesítésére készült, s 1957. március 4-én közzétett programnak a kulturális együttműködésre vonatkozó része ma is vállalható lenne. Ebben előírják „valamelyik magyar egyetemen lengyel filológiai tanszék” létesítését. (A Debreceni Egyetemen a közelmúltban számolták fel a Lengyel Filológiai Tanszékot, s kis híján ugyanerre a sorsa jutott a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Lengyel Tanszéke is.)

Az irodalmi programot egy vessző változtatás nélkül át lehetne venni:

- „1. Próza- és költészeti fordítások kiszélesítése (a magyar és lengyel irodalmi művek népszerűsítése, a népszerű tömegkiadványok útján),
2. a fordítások színvonalának emelése,
3. új fordítói nemzedék kiképzésének támogatása,
4. a pénzügyi kérdések rendezése (kiadói honoráriumok).”

1957. július 1-jén Willman nagykövet hosszú titkos jelentést küldött Władysław Gomulának Apró Antallal, a Magyar Népköztársaság miniszterelnök-helyettesével folytatott beszélgetéséről. Ebben Apró a szénszállítások 150–200 ezer tonnával történő megemelését kérte. Beszélgetőtársa lengyelországi látogatásának – egyébként egészséges építészeti ízlésről tanúskodó – negatív tapasztalatát is szóvá tette Willman: „Apró megütközött Varsóban az előre gyártott új lakóépítkezéseken, a kockaházakon. Tanácsolja, hogy hanyagoljuk Varsóban a komplett lakások építését ilyen doboz stílusban, és ha már ez szükséges rossz, akkor Varsón kívül, hogy ne csúfítsák el a fővárost.” Kár, hogy később Budapest kapcsán nem táncolta ugyanezt Kádárnak. Az MSZMP és a LEMP különböző szintű képviselői időnként – más művészi területen – „párteszttétikai” pengeváltásra kényszerültek. 1966 végén Martin Ferenc varsói magyar nagykövet azt bizonygatta jelentésében, hogy Wojciech Żukrowski *Kőtáblák* című óriási sikert aratott regé-

nye „nem is érdemelne különösebb figyelmet, ha mindaz a politikai és erkölcsi csődtömeg, amelyet regényében Żukrowski összehord, nem kapcsolódna igen szoroson az 1956-os időszak magyarországi politikai eseményeihez...” A magyar fél főleg azt tartotta sérelmesnek, hogy az októberi eseményeket a lengyel író nem ellenforradalomnak állítja be. Négy év múlva Tadeusz Hanuszek lengyel nagykövet háborgott Kardos G. György *Hová tűntek a katonák?* című lengyelellesnek tartott regényén, amelynek eredeti címe *Sasok a porban* volt.

Nagy Imre és társai Lengyelországban közfelháborodást kiváltó kivégzését követően, ahogyan a lengyel vicc szerinti Gomułka (magyarul gomolya) apránként „túró” lesz, 1960-ban már önfeledten csokolózik össze az általa korábban megvetett Kádár Jánossal. A két kommunista vezető gyakran találkozik egymással. A kötetben közzétett dokumentumok jól tükrözik Gomułka „átváltozását”. A köztük kialakult bizalmas baráti kapcsolat megengedte azt, hogy a magyar–lengyel párt- és kormányközi tárgyalások 1964. október 13-i és 14-i varsói üléseinek egyikén Kádár János a nacionalizmusról is kifejtse véleményét: „Meg kell mondanom, hogy ezek a tünetek, amelyek Romániában az utóbbi időben voltak: ez a brüszk mozgalom a KGST kérdésében, a szovjetellenes dolgok, a nacionalista dolgok, azután bizonyos helytelen változtatás egy korábban elfogadható nemzetiségi politikában, nagyon rontják, mérgezik a viszonyunkat. Ez sok veszélyt hord magában. Mert ha ott nacionalizmus van, nálunk ugyanazt váltja ki a közvéleményben, s meg kell mondanom, a pártban is. Olyan hamar be tudnak nálunk gerjedni még a PB-tagok is, hogy rögtön az jut az eszembe, amit Lenin mondott, hogy kaparj meg egy orosz bolsevikot, rögtön kibújik belőle a nagy orosz sovinizta.” Tudatában volt-e annak Kádár, hogy évek óta milyen csendestársi szerepet játszott a határon túli, elsősorban romániai magyarság felszámolásában? (E tekintetben az 1956 utáni évek pártvezetésének legsötétebb figurája, Marosán György Kádár Jánost is alulmúlta. A vele folytatott beszélgetésről Willman nagykövet 1957. február 2-án többek között a következőket táviratozta Gomułkának: „Nagy nehézségek vannak – a felébredt magyar nacionalizmusból eredően – a Csehszlovákiában, a Román Népköztársaságban és a Jugoszláviában élő magyarokkal. Az októberi események alatt ezekben az országokban a magyar kisebbség imperialisták által felélesztett kérdése kü-

lönösen élessé vált. Ha nincs az ellenforradalom fegyveres leverése, akkor ez az események tűzfészkévé vált volna Magyarország majdnem minden szomszédjánál.”)

Kádárt, aki harminchárom évig állt az ország élén, megviselték a Lengyelországban 1970-ben, 1980-ban, 1981-ben bekövetkezett kommunista „vezéráldozatok” – Władysław Gomułka, Edward Gierek, Stanisław Kania –, s különösen a pártvezetők bukását kiváltó véres társadalmi megmozdulások, mozgalmak, amelyek „apogeuma” a Szolidaritás-szakszervezet megalakulása volt. Leginkább az döbbenette meg, hogy a munkáshatalmat munkások akarják megdönteni. (Ezzel a lehetőséggel egyébként a velük szemben mindinkább a kemény kéz politikáját hirdető Gomułka pontosan tisztában volt, amint ezt az 1970. decemberi tengerparti munkásmészárlások is bizonyítják.) Ezzel kapcsolatos aggodalmának Kádár, azt követően, hogy a Szolidaritás I. Országos Kongresszusán felhívást intéztek *Kelet-Európa dolgozóihoz*, 1981. szeptember 17-én Stanisław Kaniának és a LEMP-nek címzett levelében adott hangot: „Különösen megdöbbentett mindnyájunkat a »Szolidaritás« szakszervezet kongresszusának légköre, a kommunista- és szovjetellenes megnyilatkozások sorozata, a hangadók féktelen demagógiája, amivel megtévesztik, becsapják a felismert hibák kijavítását, de nem a szocializmus felszámolását akaró munkástömegeket. (...) A »Szolidaritás« kongresszusának a szocialista országok dolgozóihoz intézett provokatív »üzenete« nem más, mint ugyanennek a realitásokkal nem számoló, felelőtlen demagógiának nemzetközi síkra vitele – egyben nyilvánvalóan a nemzetközi reakció által sugalmazott lépés a szocialista országok népeinek szembeállítására.

A magyar nép nagyra becsüli keserves tapasztalatok árán és fáradságos munkával megszerzett szocialista vívmányait. A »Szolidaritás« hangadói hiú reményeket táplálnak. A durva provokációt, a belügyeinkbe való nyílt beavatkozási kísérletet a magyar dolgozók a leghatározottabban visszautasítják.”

A visszautasítás azt jelentette, hogy a Népszabadságban, az Élet és Irodalomban és más orgánumban útszéli hangvételű cikkek sora jelent meg – amikért szerzőik még mindeztideig nem kértek bocsánatot – a Szolidaritásról és annak vezetőjéről, Lech Wałęsáról. A „lusta lengyelekről, akiket mi tartunk el”, a pápáról, a lengyel piacról, a valutázó pollyákokról a hírekben és főleg rádió- és tévékabarék-

ban csöpögtetett mérgek felszívódtak a magyar honpolgárok egy részének lelkébe, tudatába.

A fentebb idézett mondatok formájukat tekintve kerek, értelmesek. (Látszik, hogy valamelyik titkára fogalmazta.) Ez nem volt jellemző Kádár beszédeire. Bizonyítja ezt 1982. február 16-án a MSZMP PB ülésén elhangzott, a hadiállapot bevezetése utáni lengyel helyzettel kapcsolatos felszólalása: „Ha nekünk sikerült az akciónkat végrehajtani, itt volt az a két lengyel katona a múlt héten, és pénteken elég hosszú politikai beszélgetések voltak velük. A Jaruzelski elvtárs két legfontosabb katonai helyettese, az egyik a tényleges honvédelmi miniszter is most, meg vezérkari főnök, a másik pedig a politikai osztály vezetője. A velük való beszélgetés ezeket támasztja alá, legalábbis ezek az emberek is úgy beszélnek, hogy a fő gond a párt talpra állítása, ami igen érdekes módon, lengyelesen úgy látszik, hogy az alsó szervezetekben valahogy elkezdődött, kicsit mozgatják már az aktívákat, meg az alapszervezetek is kapaszkodnak, teljesen vegyes eredménnyel persze, és a fő gondjuk a Központi Bizottságuk, amelyiket összehívni készülnek, meg nem tudom én mi.”

A zagyva szótörmelékből nehéz összerakni a szándék szerinti gondolatot. Ehhez képest üdítő a kötetben e beszédet követő dokumentum, a L'Unità című olasz kommunista orgánus 1982 márciusában Nyers Rezsővel készített interjújának a lengyel helyzetre vonatkozó több része. Igaz, „a korszerű leninizmus” általa meghatározott fogalmából nem hámozható ki semmi, de lehet, hogy éppen ez a lényege: „Korszerű leninizmuson én egyszerűen azt értem, amint és ahogyan Lenin feltételezhetően kialakította volna a politikáját az ő marxizmus értelmezése alapján, ha ő maga ott élt volna a 60–70-es évek Lengyelországában.”

Azzal viszont egyetérthetünk, amit a Szolidaritás alatt fellobbant nemzeti tudatról ír: „Sajátosnak tűnik számomra a lengyel nemzeti tudat, amely a felfokozott védekezési reflexek és a túlzott nagyot akarás hatását látszik magán viselni. Ez nemcsak erős fogékonyságot, nagyfokú érzékenységet jelent a valós nemzeti problémák iránt, hanem azt a veszélyt is ma-

gában hordozza, hogy nemzeti problémaként érzékelnek az emberek olyan jelenségeket is, melyek igazában társadalmi, nemzeti eredetűek. A történelmi tapasztalat arra int bennünket, hogy irreális nemzeti tudat ellen korántsem hatékony gyógyszer a pusztán internacionális gondolkodás propagálása, a hatékony orvosság nem más, mint elsősorban a reális nemzeti tudat kialakítása, csak ezúton lehet az internacionális gondolkodást igazán uralomra juttatni.” Az interjú számos „lengyel” okfejtése érvényes lehetne ma is. Nem véletlen, hogy az interjú közzését a párt vezetése, Óvári Miklóssal az élen, nem engedélyezte.

(Mindezek fényében sem sza-

bad elfeledkeznünk arról, hogy Nyers Rezsőt súlyos felelősség terheli Nagy Imre és társai bitófára juttatásában. Nemes Dezső zagyva, indulatos ideológiai ömlengéseivel szemben ő fogalmazta meg az 1957. februári központi bizottsági ülésen tömören a vádat: hazaárulás és hűtlenség. Amiért halál jár...)

Mitrovits Miklós fontos, hiánypótló kötete révén alapos betekintést nyerhetünk a hivatalos magyar–lengyel (párt- és kormány)kapcsolatok történetébe, amely valamilyen módon a Lengyelország, a lengyel kultúra és történelem iránt érdeklődőkre is befolyással volt. Ha másként nem, a fennálló politikai rendszer ellen való lázadásban. Fontos volna a „szelíd lázadók” szemszögéből is számba venni a jelzett kor magyar–lengyel kapcsolatainak históriáját.

Arc (monotípiá, olaj, papír)

ARATÓ GYÖRGY
„Isten, becsület, haza”

Történelmi kirándulás Mieczysław
 Woroniecki honvéd alezredes emlékére

2015. október 3–5. között a Mika Sándor Egyesület (az Eötvös Collegium Történész Műhelye volt tagjainak szövetsége) szervezésében az ELTE BTK és az Eötvös Kollégium Baráti Körének küldöttsége Dél-Lengyelországba látogatott Woroniecki Mieczysław herceg, honvéd alezredes emlékművének felavatására. Woroniecki alakja Bem Józsefé mellett a magyar-lengyel barátság és szabadságszeretet ikonjává vált, emlékezetét a pesti bölcsész ifjúság tartotta fenn másfél évszázadon át (nagyszabású budapesti síremlékének 1877. évi felállítását is a M. Kir. Tudományegyetem hallgatói kezdeményezték). Tavaly a Mika Sándor Egyesület az 1849. október 20-án kivégzett lengyel szabadsághős halálának 165. évfordulóján történelmi sétát szervezett Kovács István költő, író, polonista vezetésével a Fiumei úti Nemzeti Sírkertbe, ahol számos magyar és lengyel résztvevővel megszervezte a lengyel honvédtiszt emlékművét.

Idén a szülőföldjén, a galíciai Brzostek városában felállított Woroniecki-emlékmű előtt több száz fős tömeg ünnepelte a magyar–lengyel barátság évezredes hagyományát és közös szabadsághőseink emlékezetét. A rendkívüli ünnepélyességgel megszervezett, számos egyházi és politikai méltóság részvételével lezajlott ünnepélyen a magyar küldöttséget katonai tisztelegéssel fogadták. Az Eötvös Kollégium elnöke, Hóvári János volt nagykövet és a Baráti Kör nevében Fröhlich Ida alelnök, akadémiai doktor, egyetemi tanár és Székely Márton MA-hallgató, az Eötvös Loránd Tudományegyetem és Borhy László akadémikus, bölcsészdzékán nevében Szabó Melinda MA-hallgató és Arató György PhD-hallgató, a Mika Sándor Egyesület nevében Arató Ágnes és Isó Gergely alelnök koszorúzott. A magyar ifjúság küldöttsége nevében Arató György, az egyesület elnöke mondott köszöntőt. Főtisztelendő Bogdan Stanaszek professzor, a krakói II. János Pál Katolikus Egyetem intézetvezetője és Wojciech Staniszewski, Brzostek város polgármestere koncerten és fogadáson látott bennünket vendégül az ünnepély után. Késő este a Brzostek közelében lévő przeczyciai kegyhely XV. századi „Magyar Madonná”-ja előtt imádkoztunk hazánkért.

Utunk során Biecz („a kis Krakkó”) főterén a város polgármestere és országgyűlési képviselője fogadott

Balassi Bálint emléktáblájánál Kamieniec várban

bennünket, kedves vendégséggel enyhítve az utazás fáradalmait. Szállásunk Szymbark k Gorlice községben volt, amelynek közepén páratlan ékességű és mesterien restaurált XV. századi reneszánsz várkastély látható: ennek és a közeli skanzenban Zdzisław Tohl és munkatársai által lenyűgözően berendezett „Mackensen vezérkara” I. világháborús kiállításnak éjszakába nyúló megtekintése után bőséges zenés vacsorát kaptunk szállásunkon.

Körmendy Adrienn krakkói magyar főkonzul asszony Borhy László dékánnal, Kovács István volt főkonzullal, az Eötvös Kollégium Baráti Körével és a Mika Sándor Egyesülettel közösen megkoszorúzták a Gorlice főterén található I. világháborús emléktáblát, amelyet a 100 évvel ezelőtti gorlicei áttörés emlékére állítottak a hálás lengyelek. A lengyel köztudatban a megszálló orosz haderőt kiszorító gorlicei magyar véráldozatnak kulcsszerepe van abban, hogy az első világháború után Lengyelország ismét létrejöhetett: ennek élő, megható emlékezetét minden álmásnál tapasztaltuk házigazdáink részéről. Utunk során számos első világháborús emlékműnél, múzeumban és temetőben főt hajtottunk a magyar honvédség tiszteletére. Kiemelkedik közülük a Luźna határában lévő Pustki-hegy megrendítő katonai temetője, amelyben több száz – a helyi hatóságok áldozatos munkája révén azonosított – magyar honvéd is nyug-

szik. A lengyel sást formázó emlékhely dombjának tetején elhelyezkedő fatemplom alatt a magyar Szent Korona köemléke látható. Az oroszoktól öt rohamban elfoglalt hegyen a több száz sír és a kápolna mellett egyetlen nemzeti emlékmű, a Kovács István volt Eötvös-kollégista, krakkói főkonzul által kezdeményezett díszes magyar kopjafa emelkedik. Az emlékműnél és a kopjafánál Fröhlich Ida egyetemi tanár, a Baráti Kör alelnöke, Körmendy Adrienn krakkói főkonzul asszony, Borhy László bölcsészdkán, a lengyelek közt ünnepeve tisztelt Kovács István polonista, Rafał Kukla polgármester, Kazimierz Krok polgármester és – egyesületünk képviselőjében – Arató György és Isó Gergely koszorúzott.

Visszatérőben küldöttségünk a Krosno közelében található Kamieniec gótikus lovagvárát is meglátogatta, amely rövid ideig a Balassi-család tulajdonában volt. A mostani várúr, Andrzej Kolder által tartott idegenvezetés során megkoszorúztuk Balassi Bálint emléktábláját, majd megtekintettük a lengyel nemesség múzeumát, egy XIX. századi nemesi kúriát, amelynek gazdag korhű berendezése számos magyar relikviát is tartalmaz. Rövid bártfai és szikszói műemléknéző kitérő után emelkedett lélekkel és azzal a tudattal térünk haza: testvéreknél jártunk látogatóban, akik számára a szabadságszereteten alapuló évezredes barátság egyaránt közéleti és kulturális aktualitás.

Küldöttségünk a Pustki-hegy katonai temetőjének Kovács István állította kopjafája előtt

KONRAD SUTARSKI

Lengyel írók Magyarországon

Két évvel ezelőtt szorosabb kapcsolattartás kezdődött a Magyar Írószövetség és a Lengyel Íróegyesület (Stowarzyszenia Pisarzy Polskich – SPP) között. Az SPP 1988–1989 fordulóján ellenzéki szervezetként létesült a kommunista Jaruzelski-rezsimmel szembenállva, mint a vele rokonszenvező Lengyel Írószövetség (Związek Literatów Polskich – ZLP) ellenpólusa. Az SPP hamar a legnagyobb írószervezetté vált, amely lengyel írókat tömörített az országból és szerte a világból. Többek között mindkét lengyel Nobel-díjas író – Czesław Miłosz és Wisława Szymborska is – csatlakozott hozzá, továbbá például Zbigniew Herbert.

A Magyar Írószövetség meghívását követően – hosszabb szünet után – először 2013 őszén érkezett len-

gyel íróküldöttség Magyarországra Sergiusz Sterna Wachowiakkal, az SPP főtanácsának elnökével az élen. A magyar írók az elmúlt év őszén látogatták viszont a lengyel írószervezetet. A delegációt Szentmártoni János, az Magyar Írószövetség elnöke vezette.

A harmadik látogatásra – immár újból lengyel oldalról, az SPP főtanácsának égisze alatt – idén, november 23–28. között kerül sor. Jelen alkalmommal hölgyek (az SPP varsói részlegének tagjai) érkeznek: Małgorzata Karolina Piekarska prózáíró, a varsói részleg elnöke, az SPP főtanácsának tagja, továbbá Anna Nasiłowska irodalomkritikus, prózáíró és Anna Piwkowska költő.

A belső megbeszélések feltehetően a lengyel és a magyar irodalom állapotának megvitatására irányulnak majd, különös tekintettel a világszerte változó politikai-társadalmi helyzetre és a két írószervezet közötti együttműködés fejlesztésének további lehetőségeire. Ezen kívül irodalmi találkozót rendeznek: az elsőt Budapesten, november 23-án 18 órakor, a Magyar Írószövetség székházában (Bajza utca 18.).

ANNA PIWKOWSKA

Nagyszerű sielés sötétkéek ablakok

*Kérdezem: milyen volt a sielés.
És rögtön utána arról, hogy télen a park szép,
és a pintyek meg a cinkék,
melyek délben színes gyümölcsökként lógnak a fákon,
éjjel a télikert meleg tetején
hajtják álomra a fejük.
A sielés nagyszerű volt, mondd.
Nagyszerű? Valójában mit is jelent ez?
Tán olyan nagyszerű, mint a sötétkéek ablakok,
ha bealkonyodik, és a nap, melyet már nem látni,
még tükröződik a havon?
Hogyan is van ez, mikor együtt vagyunk és mégis külön?
És ha együtt, megtörténhet, hogy egyetlen percig
ugyanazt látjuk?*

Nagyszerű sielés, sötétkéek ablakok?

Magányos repülőterek

*Felcsendül a repülőtér zajos siratódala,
elvegyülnek a nyelvek a pulnál s a kávézóokban,
színes fények mutatják az utat a föld gyomrába.
Mind oly magányos ebben az árnyas elíziumban,
mint párás fürdőjében az elárult Agamemnón.*

*Higgy nekem, ha szeretlek, és te is vágysz odaátra,
elérhetetlen feleségedre az oly távoli
világokban, légmentesen elzárva a levegő
sárga folyójától, a lángoktól és a fémektől,
ha remegsz a félelemtől, ha sírok a bánattól,
add a tenyered, hogy ujjbegyeiddel megérinthesd
a forgóajtó lassan vonuló üvegtábláját.*

*A szerelem jó vagy rossz, mint a sors vagy a lapjárás.
Várakoznak a gépmadarak a kifutópályán.*

Párizs, 2007 májusa

Zsille Gábor fordításai

ANNA NASIŁOWSKA

A kezdet könyve
(részletek)**Rög az anyaföldből**

Elvesztettem. A pillanatot. Amit név még nem illetett. Mély kútban ültem. Nyakig. Az alján. Körülöttem: síkos kútfal. Nem volt erőm fölhúzódkodni. Így is meg akartam látni a pillanatot, amikor rövid időre megmutatkozik a nevezhetetlen, mint egy rög az anyaföldből. Anyag és energia sűrűsödése. Árnyéka annak, ami létezett, még a világ teremtése előtt.

Jegyzet

Végül hogy is van ez? Meg tudta volna fojtani a köldöksinór? Hurkolódva? Az élet fonala?

Jegyzet

Minek a név? Ó, a névnek kiteljesítő ereje van. Igazán. Megment a névtelen haláltól.

Éhség

Mindenki eltávozott. A gyermek csöndben aludt mellett. Én pedig hallgattam a külvilág zajait. Egész kórházi szimfónia. A lift zúgása, tapintatos jelzőhang és csapódó ajtók. Hosszas hangoskodás a folyosóról. Messziről, innen-onnan könnyű labdák módjára szertepattogó női szavak. Férfi mondatok, ponttal a végükön. Válaszokba rejtett kérdések. Hívó szavak: nővér! (Nővér, nem fivér.) Kőpadlón kopogó cipő-sarkak. Gyors, határozott ritmus. Energia. És süket csoszogás a messzeségben. Aztán megérkezett az ebéd. Kocsizörgés. Edénykolompolás és tányérsörgés. Alt hangon. Szuszogás és az evőeszközök ütemes koccanása. Biztosan leves.

Aztán abbahagytam a figyelést. De újból zörgés: a kocs megérkezett. Egy köpenyes, kövér nő nézett be hozzám. Látszott rajta, hogy ő a termes nővér. Látszott az arcán, a visszeres lábán, a munkás kezén. Megkérdezte:

– Éhes?

– Nem.

– Hogyhogy nem éhes? Hiszen szült. És mióta fekszik?

– Tegnap este óta.

– No, akkor éhes. Itt tulajdonképpen nem szoktunk enni adni, csak a teremben. De adok magának, csak nehogy koszoljon itt nekem. Csak második fogást.

Kitálalta az adagomat. Főtt sárgarépa volt, hús és krumpli. Az első falattal óvatosan, lassan birkóztam, a másodikat már gyorsabban nyeltem, aztán még gyorsabban, végül egyszer csak az egész eltűnt. A sárgarépa édes volt, a hús szaftos, a krumpli nem túl forró, csúsós, jó, belülről melengető. Egy morzsát sem hagytam.

A kiszolgálóm visszajött a tányérért.

– Ilyen jót még soha életemben nem ettem – jelentettem ki.

Felnevetett nyíltan, röviden, vaskosan. Már jól kiismerte az evilág éhségeit és mocskait. Hiába, szakmabéli.

A vacsorát már az étkezőben kaptam.

Kolbász és két szekletke kenyér.

A másik ágyról a szomszédom felmordult.

– Megint ocsmányság. Szafaládé! A kenyér pedig állott.

Már egészen jól berendezkedett, mert hosszabb ideje bent feküdt. A férje naponta hordta az ellátmányát. Felnyújtózott tehát az ablakba, belekotort a táskáiba, zacskóiba. Letelepedett, és salátát evett tálkából, zsömlét, sajtot és almát. Vaját kent, majonézt pötyögtetett. Gyümölcslevet ivott rá.

Én egyből megettem bőröstül a kolbászt, a kenyeret pedig a kórházi teával öblögettem le. Kevés volt.

Utána fürdeni mentem. A folyosón még ott állt a találókocsi, rajta pedig a szomszédom vacsorájának maradványai. És a teljes két szeletke kenyér, érintetlenül. A folyosón senki. És megláttam, miként nyúl érte. Ez az én kezem volna? Mégis megfogta. Tolvaj módon, lopva. Szívdobogás, mert a távolban lift hangja zúgott fel.

Útban a zuhany felé megettem. Senki sem látta. Jól van.

Az a nő

Az a nő csak éjszaka jár ki a kórházi folyosóra. Senki sem mesélt róla nekem, de arra jutottam, hogy gyermekétől elárvult özvegy lehet, vagy minek nevezhetném. Elvesztette a gyermekét, és kemény gyászmun-kával birkózik.

Egyszer véletlenül botlottam bele. Ő kellett legyen az, a tarka köntösben: rövid sikolyt hallatott, mint-ha szellemet pillantott volna meg, hátrálni kezdett, a szemében meg vad félelem lobbant.

Mit adhat neki az együttérzésem? Még gúnyként foghatja fel, mintha kövel dobnák meg. Becsuktam az ajtót, és megkértem kicsinyemet: sírjál csöndesebben, csillagom, ne sebezsd őt. De tudtam, hogy ez lehetetlen.

Velencei karnevál

A kórház leginkább velencei karneválra emlékeztet: földet söprő ruhákban járkálnak halovány képű, mintegy maszkos alakok. Rögtön látszik, hogy jelmezt hordanak. Időnként a folyosón eljártsszák a commedia dell'arte egy-egy jelenetét, mert a humor itt nem a legelőkelőbb, mindig népies egy kicsit. Viccek a fájós hasról. Az asszonyról, aki annyira szétrepedt, hogy aztán nem tudták összevarrni. Kinek mit varrtak össze. A *dottore* nem érkezett időben, és nem értette, mi történik. És az egyik szereplő fenntartások nélkül bedobja a témát: hogy csinálja azt a feleségével, ha annyi nőnek látja az ágyékát? Ráadásul még matat is bennük. Hihi, nevetnek mindannyian, ugrándoznak a fájós hasak. A mozdulataik mintha marionettbábuké volnának, kicsorduló könnyeiket gyorsan törlik le kézfejükkel. Mindez nem számít, a nevetés a fontos, legbecsesebb ékköve közársaságunknak és életadó gazdagsága. Még a favicc sem árt. Ellenkezőleg: segít. Csakhogy a felszabaddultság hamar kialszik, amikor valakit ráültetnek a kocsira, hogy méltósággal átússzon a szigetre az itteni Charon kíséretében (huncut mintás harisnyás fiatal lány képében jelenik meg – formás a lába). De itt nem kell tartani az odaúttól. A mi részlegünk kivételzett. Itt a szigetről általában vissza szoktak térni. Ráadásul – nem magányosan.

Kleopátra orra

– Nagy az orra! – mondom, miközben szemlélgetem az én kis Újszülöttemet.

A kórházban levő nők gyorsan tiltakozni kezdenek:

– Ugyan már! Nézz jobban a tükörbe, te mit hordasz ott, ember! Hogy mondhatsz ilyet egy ilyen kicsi csöppségről! Gyönyörű kislány, valóságos rózsabimbó.

– Valami nincs veled rendben! Szeretted egyáltalán őt? El akarod dojni magadtól?

Óh, ez a lengyel népség, megvannak a maga nézetei, magában hordja a kerekded, szőke nő örök, leginkább tömzsi ideálját. Így becézik a saját babájukat: szépecske, húsoska. Miközben cseppet sem az.

Méretes az orra, azt is mondhatnám: nagy. Nincs mit takargatni, büszkén meredezik, ott, közepen.

Mit csináljak, ha ez nyugtalanít? Így hát sorra felidézem a családom nőtagjait. Elképzelem, még fiatalokorukban: ott van Stefánia nagymama és a húga, Hedvig is. Magasak, mutatósak, ahogy mondani szokták, jó kiállításúak. Ahelyett, hogy szépnek mondanánk – a szépség banális kifejezés. Erősen formált arcél, energikus mozdulatok, dolgos élet. Sötét haj, egy keveske mézes árnyalattal. A profiljuk mindig lenyűgöző. Az orruk méretes, a fejüket pedig mintha kalapok vagy más, még különb fejfedő viselésére teremtették volna. Igen, mert ők koronát hordtak. Láthatatlan, de jól odaképzeltető koronát. Ezért aztán mindig egyenesen tartották a nyakukat, a fejüket pedig lassan, méltóságteljesen forgatták. És a koronájuk sohasem esett le. Még nehéz munka közben sem. Piszkos munka közben sem. Így hát világosan látom a nagymamámat, amint méltóságteljesen lépdél az udvaron, kötényben, gumicsizmában, kezében a csirkék etetőtáljával. Kását visz aprított csalánnal. Nagyokat lépdél. Mögötte parádés felvonulást tartanak a baromfiudvar lakói, lármázva, lökdösődve. Ő pedig magasan tartja a fejét. A koronája lebeg a feje fölött, és úszik a levegőben. Vagy más alkalommal: elegáns dáma ül az asztalnál, elgondolkodva, ünnepi szoknyában. A vasárnapi desszerttel foglalkozik. És az asztalra beúszik a tejszínhabos ribizlis sütemény. Egyszerre édes és nagyon savanyú.

Ő, nem gondolom, hogy Kleopátrának kicsi orra lett volna. Sokkal inkább ilyen. Ez királyi orr.

A harmadik napra a nagy orr eltűnt. Reggel takaros kis krumplicskát találtam a helyén, ami nem kis kavarodást okozott bennem. És Kleopátra? Stefánia? Hedvig? Hová tűntek? Alámerültek az arccsokájába. Visszatérnek-e még valaha?

Reszkettem ezeket kérdezve. Aztán elöntött a nyugalom. Múlt és jövő valahol érintkeznek egymással. Nem kell tudnom, hol van az összekötő út. Nem kutatom. A múlt fonala átvezet a jövőbe. És én mindezt megláttam.

Csak a kórházban lévő nők nem tudják megbocsátani nekem, hogy nem énekeltem velük az édes csöppségekről: áj-áj, tyu-tyu. A férjem pedig kicsit gyanakodva méreget engem.

– Végül is hány nő lakik még benned? És azok, akiket eddig ismertem? A régiek? És ez az új? Ki tud ezen kiigazodni? És ez mind az enyém? És tulajdonképpen melyiket vettem feleségül? Azt, amelyiket nem ismerem, vagy ezt az újat?

Ó, te lengyel anya, miket ábrándozol a lányodról...

– Ó, kérem szépen! – fordul hozzám, három lányos anyához a nő, aki a negyedik fát szülte. – Ha nekem lányom lehetne! Ó, az egészen más volna. Mintha csillagot nézegetnék. Öltöztetném. Édességekkel halmoznam. Nem mondom, a fiaimmal kemény vagyok. Sokat követelek tőlük. Mert mindig ez a magas lóról való beszéd, ez a soha semmi sem jó, ez a lekezelés. Be kell törni őket. Rövid pórázra fogni. Kötelessé-

gükké tenni. Például a szemétlehordást és az ilyenfajta gyakorlati dolgokat. Kicsi kortól kezdve. A lány, ó, a lány... Az teljesen más eset. Nem hagynám semmit dolgozni otthon. Hercegnőt nevelnék belőle. Lábujjhegyen járnék körülötte, és úgy figyelném, virágzik-e már.

– Nem tanítaná meg varrni, takarítani, főzni?

– Nem. Egyáltalán. Mert, kérem szépen, az élet a nők számára borzalmas. Az majd úgyis megtanítja őt.

MALGORZATA KAROLINA PIEKARSKA

Csóka néni osztálya

(részlet)

Egy újabb nap, amikor Fekete Mihály nem jött iskolába. Úgy tűnik, közeledik a tavasz. Mintha még hideg lenne odakint, de... mi történt vele? Ha megfázott volna, Kinga biztosan tudna róla valamit. Az osztályban azonban senki sem tudott semmit Mihályról. Az első nap Kinga szomorkodott a távolléte miatt. Másnap megtörtnek tűnt. Mihály nem vette fel a telefont. Otthon senki sem nyitott ajtót.

Kinga csak harmadnap kapott egy sms-t: „ugorj be este”.

„Ugorj be este. Könnyű ilyet írni. Mit képzelsz magáról? – Elgondolkodott. – Előbb két napig nem ad életjelet magáról, aztán mintha mi sem történt volna, ír egy sms-t ilyen szöveggel.”

Egész délután ez járt a fejében. Menjen, vagy ne menjen Mihályhoz? Telefonált Gittának.

– Szerintem menj – hallotta a kagylóban iskolatársa hangját. – Matyi egyszer azt mondta nekem, hogy olyan ügyekben, mint a szerelem vagy a barátság, nem érdemes fennhordani az orrunkat.

– Ne már... Ő csak nem gondolja ezt?

– Talán mégis!

– De nem mindenki gondolja ezt. Például nézd...

– Kamilla esetét Mihállyal, akarta mondani, de beleharapott a nyelvébe. Gyorsan elbúcsúzott Gittától, és készülődni kezdett. Gondolatai azonban csak visszavisszatértek Kamillához és Mihályhoz. A történethez, amely már egy ideje feldúlta a nyugalmát. Nem akart farkast kiáltani. Nem most, amikor Mihály három nap hallgatás után végre jelentkezett. De nem

tudott úrrá lenni afölött, ami befészkelte magát a fejébe. Talán Mihály nagy hallgatásának éppen Kamillához volt köze?

Kinga felfrissítette az arcát tonikos lemosóval. A tükörben enyhén rózsás színűnek látta a bőrét. Ezen a napon szépen akart festeni. „Mert talán Mihály... mert talán Mihálynak... mert talán Mihálylyal...” – gondolta Kinga, de még gondolatban is félt befejezni a mondatot, amely a fejében motoszkált. Úgy hessegette ezt a gondolatot, mint a legszemtelembb legyet, és a hajkefélésre összpontosított. Vajon Mihály azért vár rá, mert valami kellemetlen dolgot akar vele közölni?

*

Amikor Mihály ajtót nyitott, Kinga egy másik embert pillantott meg maga előtt. Nagyon megváltozott az arca.

– Végre itt vagy – mondta, és anélkül, hogy hagyta volna Kingának a kabátját levenni, hajába fúrta az arcát.

– Mi történt? – kérdezte, és rájött, hogy ostoba és gyerekes volt minden kétsége, ami az utóbbi napokban gyötörte. Hogy valami nagyon fontos dolog történt. Mihály hallgatott, és Kinga haját cirógatta. Aztán végre megszólalt:

– Anya kórházban van.

– Balesete volt?

– Nem... nem erről van szó – felelte Mihály, és csöndben segítette Kingának felakasztani a kabátját.

– Kérsz teát? – kérdezte, amikor bementek a szobába.

– Nem. Mondd, mi történt?

– Teát kell főznöm – makacskodott Mihály. Mintha nem is lenne teljesen jelen, tűnt fel Kingának. Mindketten mély hallgatásba burkolózva mentek a konyhába. Mihály lassan gyújtott a teaáskanna alá. Bögréket tett az asztalra. Kinga elnézte a mozdula-

taít. Olyan lassúak voltak, mintha ez nem is Mihály, hanem egy idegen volna.

– Három napja vártam tőled valamilyen jelet. Mondd, mi történt?

– Nem tudom, mit mondhatnék neked.

– Mit nem tudsz? Mihály, könyörgök, mondd el! Tudod, hogy én... – Kinga hangja remegni kezdett. – Hogy téged...

Mihály megérintette Kinga ajkát.

– Tudom.

Újból rájuk szakadt a hallgatás.

– Csinálj nekem is teát. Citromlével a legjobb – mondta Kinga, és nagy nehezen leült a konyhai asztalhoz. – Mondd el. Mi történt anyáddal?

– Köhögött. Már hetek óta köhögött. Berekedt – most Mihály gyorsan, szakadozottan kezdett beszélni, miközben egy láthatatlan pontra szegezte a tekintetét valahol a konyhaszekrény fiókjai között. – Mindenféle lehetséges betegséggel kezelték. De nem segített. Azt hittük, hogy valamilyen vírus okozta. De kiderült, hogy rák. Gégerák. Ki fogják vágni neki. Örökre elveszíti a hangját. Soha többé nem fogom hallani, ahogy hív engem. Nem fogom hallani, ahogy dudorászik a fürdőszobában. Nem fogom őt hallani! Érted?! – az utolsó szavakat Mihály már ordította, és... Kinga legnagyobb ámulatára, sőt, a saját magára is, elsírta magát. Gyorsan hátat fordított Kingának, és remegő kézzel kiöntötte a forró vizet a bögrébe. Kinga félt odamenni hozzá. Nem akarta, hogy Mihály megtudja: látja a könnyeit.

– De élni fog? – kérdezte, habár nagyon igyekezett, hogy a kérdése inkább ténymegállapításnak hason. Hogy érezni lehessen a hangjában a magabiztosságot: minden jóra fordul. Mihály lopva megtörölte a szemét. Az asztalra tette a bögréket, és egyenesen Kingával szemben leült.

– Igen. Állítólag sokan élnek gége nélkül. Egyesek életük végéig suttognak. Mások készüléket vesznek maguknak. Ez a nyakukra helyezve a hangszálak rezgését automatikusan átalakítja olyasféle géphanggá, mint amilyen Darth Vaderé – Mihály mindezt szenvtelenül sorolta, miközben a teát kevergetve idegesen csapkodta kanálával a bögre falát.

– Mihály... fontos, hogy élni fog.

– De Kingus! Miféle élet lesz az? – robbant ki Mihály, a hangjából pedig olyan gyötrődést lehetett kihallani, hogy Kingának még a hideg is végigfutott a hátán.

– Hang nélkül? A halaknak sincsen hangjuk, mégis élnek... – nyugtatni akarta Mihályt, de semmire

sem ment vele. Mihály egyre hangosabban és egyre gyorsabban kezdett beszélni.

– Mit jössz itt nekem a halakkal... Jobban tennéd, ha megmondanád, hogy miből fogunk élni?

– De hiszen... – kezdte Kinga, miközben hirtelen tudatosodott benne, mitől is fél igazából Mihály. Mi rejtőzik a kérdése mögött. De még mielőtt bármit is tudott volna szólni, Mihály maga kezdett beszélni. Hadarni. Még gyorsabban, mint az előbb. Szinte köpködté a szavakat.

– Egy néma rádióriporter! Bemondónó hang nélkül! Rádió süketnémáknak! Hallottál már valaha is ilyesmiről? Mert én soha. Rokkantan nyugdíj? Mire megyünk vele? Miből fizetjük ki a lakást? A telefont? Korábban nem gondoltam ilyesmikre. De kihallgattam a beszélgetését az orvosi szobában a kezelőorvosával. Amikor megkérdezte tőle, hogy a férje el tudja-e tartani a családot. Kingus! Miféle férj? A francba! Nemcsak hogy férje nincsen, de még gyerektartást sem kap utánam! A hangjától megfosztva pedig nem fog pénzt keresni. Eddig viszont még harmadik műszakot is vállalt egy éjszakai betelefonálós műsorban.

– És anyád mit válaszolt neki?

– Nem tudom. Az ápolónő kitessékelt az előszobából.

– Mit csinálunk? – kérdezte Kinga rövid csöndet követően.

– *Csinálunk?* – Mihályt megdöbbenette a többes szám Kinga kérdésében.

– Mihály... én... A te problémáid az... tudod... mintha az enyéme is lennének... – válaszolta Kinga suttogva, és bátoratlanul megfogta Mihály kezét.

– El akarok menni segítséget kérni apától – zihált Mihály kurta hallgatást követően. Kinga szeme elkerekedett. Még emlékezett rá, mit mesélt Mihály az apjáról. Hogy mennyire nem akarta őt, hogy még a nevét sem kérdezte meg... Kérdőn nézett Mihályra.

– Eljössz velem holnap a rádióba? – kérdezte Mihály halkán.

– Persze – válaszolta Kinga.

Mihály ekkor nézett először a szemébe. Így maradtak néma csöndben pár pillanatig. Csak a konyhai óra számolgatta halkán a másodperceket.

*

– Honnan tudod, hogy a munkahelyén van? – kérdezte Kinga Mihályt. Kézenfogva sétáltak át a rádió parkolóján.

– Tudom, és kész – válaszolta Mihály. A világ minden kincséért sem árulta volna el, hogy azóta a bizonyos rádióbeli látogatás óta már volt itt párszor megfigyelni „azt az embert”. Szó szerint így nevezte őt gondolatban. „Az az ember”. Most mégis szüksége lett rá. Szüksége lett rá, mert „az az ember” hirtelen átváltozott az apjává. Olyan igazi apává, amilyenről mindig is álmodozott. Olyanná, akire jobban szüksége volt, mint eddig bármikor a korábbi élete során.

Leültek egy padra. Elég hideg volt, de Mihály tudta, hogy mindjárt négyet üt az óra, és az az ember kijön az épületből, odamegy a nem túl messze parkoló Opeljéhez, és elhajt vele. Homloegyenesen ellenkező irányba, mint amerre Mihály lakik.

– Mit akarsz neki mondani?

– Hogy... – kezdte Mihály, de nem fejezte be. Az az ember éppen megjelent az épülettömb kapujában. Mihály odafutott hozzá.

– Elnézést... – kezdte Mihály, és elnémult. Nem tudta, miként folytassa. Olyan szempár nézett rá, amelyet a tükörből ismert. Egyszer már összeakadt a tekintetük. Ez az ember láthatóan zavarban van. Mihály látta rajta, hiszen csak a zsebéből elővett autókulcsot nézte.

– Mit akarsz, kölyök?

A kérdés nem volt biztató, Mihály ennek ellenére folytatta:

– A fia vagyok... a te... fiad, és...

– Ide figyelj, kölyök! – a férfi hirtelen vágott Mihály szavába, és rá sem nézve kinyitotta az autó ajtaját. – Nem tudom, mit akar elérni anyád azzal, hogy

ideküldött téged, de mondd meg neki, hogy semmit sem ért el vele. A válaszom az, ami már évekket megelőzött is volt. Lehetett ő velem. Lehetett bárkivel!

Az utolsó mondat után az ajtót is erősen becsapta.

Mihály végső kétségbeesésében bekopogott az ablakon. Az az ember még csak le sem engedte az üveget, amelyen át szája mozgásáról láthatta, mit mond:

– Menj innen!

– Légy boldogtalan! – üvöltött fel Mihály. És nagy lendülettel futott vissza a padhoz, amelyen Kinga ült.

*

– Boldogulsz, fiacskám? – kérdezte anya rekedten. Sápadt volt, a szeme karikás. Szomorúnak látszott. Mintha nem is anya lenne.

– Boldogulok – felelte. Leült a kisszékre, amely az ágy mellett állt, és belefúrta az arcát anya tenyerébe.

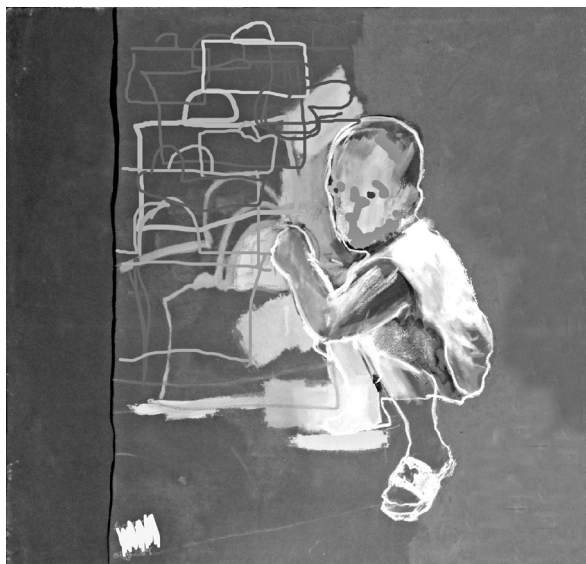
– Minden rendben lesz. Meglátod – szolt, és megsimogatta fia haját.

– Yhm. Anya... én... én...

– Mi történt? – kezdett idegeskedni az anyja. Addig nyugodt arcára kiültek a feszültség redői.

– Semmi... semmi különös – felelte Mihály. – Szeretlek – mondta neki, és eldöntötte, hogy soha, soha többé nem fog kapcsolatot keresni azzal az emberrel. A férfit, akitől a szemét és a nevét örökölte, örökre kitörölte a szívéből. Most már csak anya számított. És Kinga, aki nem kevésbé idegesen várakozott a kórház folyosóján.

Sutarski Szabolcs fordításai

Táskagyár (akril, homok, pasztell, vászon, digitális rajz)

Az egyetemes magyar irodalom értékrendszerében

Beszélgetés Cseke Péterrel

Cseke Péter irodalomtörténész, eszmetörténész, sajtótörténész, újságíró, szociográfus, szerkesztő és egyetemi tanár. Sokrétű tevékenységéért díjak, elismerések sorát kapta: a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének Pro Literatura-díját (2004), a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem nívódíját (2004), a Magyar Írószövetség Szociográfiai Szakosztályának Szabó Zoltán-díját (2005), a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem érdemoklevelét (2005), a Magyar Érdemrend tisztikeresztjét (2014). Ez év október 3-án az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány (EMIA) nagydíjával tüntették ki Székelyudvarhelyen.

A népes közönség előtt idősebb pályatársa, Kántor Lajos kiemelte: „Nyilván tudom, hogy jóval korábbról illene kezdeni a méltatást, az Erdélyi Fiatalok című, két háború közti fontos lap kutatásával és a Makkai Sándor által megfogalmazott *Nem lehet* továbbgondolatásával. Mégis *A magyar szociográfia erdélyi műhelyeivel*, ezzel a 2008-ban könyvvé érett, az egyetemi újságíró-oktatásban és mesterképzésben alaptárggyá előlépett problémacsomaggal kezdem, hiszen Cseke valójában ezzel alapozta meg korábbi tapasztalatainak tudományos értékű általánosítását, készítette el a maga szintézisét. A témával a jövőben foglalkozók számára megkerülhetetlen összefoglalás született, amelynek kiadására a pesti Magyar Napló Kiadó vállalkozott. És noha műfajilag más természetű könyv, egy 2011-es Kriterion-kiadvánnyal folytatom a számbavételt: a *Védjegyek* – alcíme, azaz tartalmi jelölése szerint *Íróportrék – ellenfényben* – egy-egy kiemelkedő erdélyi életműbe világítva be, olvasmányos is érdelemes, de szintén hasznos segédkönyv az erdélyi magyar irodalom, kultúra kutatóinak.

Innen pedig a Cseke Péter életében és munkásságában különösen termékeny 2015-ös évre ugorhatunk. *Erdélyi értékhorizontok (újabb eszmetörténeti tanulmányok)*, *Borongós ég alatt (sajtótörténeti tanulmányok 1980–2014)*, illetve egy románra fordított tanulmány- és esszékötet sorakozik egymás mellett az én Cseke-polcomon. Mellettük a 2014-re jelzett forráskiadás: Jancsó Béla levelezése, az 1914 és 1930 között született levelek, az első kötet, Cseke Péter gondozásában.”

– *Tekintve köteteid sorát, az erdélyi magyar irodalommal foglalkoztál. Az egyetemes magyar irodalom keretein belül hogyan, miben lehetne meghatározni, megfogalmazni az erdélyi magyar irodalom karakterszerveit?*

– Örvedetesnek tartom, hogy jó ideje az egyetemes magyar irodalom értékrendszerében gondolkodunk. Magyar tanárnak készülők – immár hetven körüli – nemzedékem a hatvanas évek derekán előbb tanulta az egyetemen a romániai magyar irodalom (ötvenes években kanonizált) alkotóit, mint a klasszikusnak számító nyugato-

sokat. Jancsó Elemér fél év alatt Párizsig „vitte el” Adyt, Szigeti József Móricz-előadásából csak a *Rokonokra* emlékszem. Még szerencse, hogy a Nyugat költőit Láng Gusztáv adta elő – a friss felfedezések örömeivel. És ez szó szerint értendő: éjszaka írta előadásainak első változatát, pihenés nélkül jött be órára, látszott rajta, hogy küszködik a fáradtsággal – és mégsem voltak álmosítóak a kézírásból felolvasott szövegei. Egy életre emlékezetessé tette számunkra Babits, Kosztolányi és Tóth Árpád költészetét. Na, de a kortárs magyar irodalomból semmit sem kap-

tunk. Sem a magyarországiból, sem a kisebbségi nyelvterületeken született értékekből. Olyanok voltak azok az idők. A hatvanas évek derekától változott némiképp a helyzet, amikor a Magyar Írószövetség kritikai szakosztályában Czine Mihály felvetette a „kettős felelősség” kérdését.

– *Erről a nagyon fontos mozzanatról, illetve annak vehemens romániai visszautasításáról értekezettél már nemzetközi tudományos fórumokon is...*

– Valóban. Az *Irányított irodalom (1949–1989)* és *A kisebbségi sajtónyilvánosság korlátozása Ro-*

mániában (1919–1989) című vizsgálataimat hadd egészítsem ki most egy személyes mozzanattal. A hetvenes évek derekán – pontosabban: 1974 nyarán – Nagy Károly (1934–2011) amerikai professzor cseppet be kolozsvári (Györgyfalvi úti) tömbház-lakásunkba. (Várható megjelenéséről előzetesen Kányádi Sándor értesített.) Nekik köszönhetően vehettük kézbe a New Brunswickban megjelent Ötágú Síp című irodalmi folyóirat első öt számát. (A magyar emigráció életrajzát rögzítő Borbándi Gyula összesen hatot tart számon.) Ha a lap 1975-ben meg is szűnt, az azóta eltelt idő értéktelítettebbé tette az illyési metaforát. A 2010-es Tokaji Írotábor szervezői például már a „sokágú síp” jegyében kívánták bemutatni a jelenkori magyar irodalom égtájait. Nagy Károly 1974-ben olyan – időben és térben – távolra került szerzők „társaságát” hozta közénk, akiknek a nevével addig csak a két világháború közötti erdélyi folyóiratokban találkozhattam a Korunk, a Hittel, a Független Újság, a Termés hasábjain. Örömmel fedeztem fel újra magamnak Faludy Györgyöt, Flórián Tibort, Kovács Imrét. Később, amikor a népi írókkal kezdtem foglalkozni, egy Új Látóhatár-példány is eljutott hozzám, ama nevezetes 1971-es Németh László-különszám, amelyben újra találkozhattam Kovács Imrével, Cs. Szabó Lászlóval, ismerkedhettem a Szabó Dezső-monográfiát író Gombos Gyulával. Miközben olyan új neveket is megtanultam, akikkel magyarországi és erdélyi rendezvényeken személyes kapcsolatba kerülhettem az utóbbi két és fél évtizedben. András Sándorra, Borbándi Gyulára, Czigány Lórántra, Ferdinandy Györgyre, Gömői Györgyre,

Nagy Pálra, Sárközi Mátyásra, Sente Imrére gondolok. Némely esetben ez a kapcsolat azt is eredményezte, hogy megerősödjék a Korunkhoz fűződő munkatársi viszonyuk. Könyvkiadási szinten is. Borbándi, Czigány, Gömői, Kibédi Varga Áron, Sárközi jelenlétére gondolok a Korunk-háttérű Komp-Press-kiadványokban.

Az Erdélyi Helikon indulásakor a helikoni munkaközösség Németh Lászlót kérte volt fel a két világháború közötti magyar irodalom szemlészésére; épp annak alapján, amit a pályakezdő kritikus addig az Erdélyben született irodalmi értékekről írt a budapesti Társadalomtudományban, a Napkeletben, illetve a Protestáns Szemlében. Németh 1926-ban három eredeti hangú lírikust fedezett fel, és a Társadalomtudományban megjelent mérvadó tanulmányában (*Erdély lelke a legújabb irodalomban*) bejelentette, hogy a továbbiakban elsősorban Áprily Lajos, Reményik Sándor és Tompa László költészetével szeretne behatóan foglalkozni. Vagyis azokkal, akiket már az 1921-ben megjelent – a kisebbségi helyzetben is nemzeti önazonosság-tudatot őrző, a reménytelenségben is reményt nyújtó – kötetek óta *erdélyi költőtriász* gyűjtőfogalommal jelöl az irodalmi köztudat. Németh nem tekintette magát az erdélyi irodalom fanatikusának; ellenkezőleg: nem ismert külön erdélyi irodalmat, csak magyart. Tompát például „a székely alkat költői revelálójának” tekintette, akinek sorsa és szervezete mélyen összefügg a környező világgal; annyira, hogy „a természeti erők egyikévé számíthatjuk”; „az egész élet újul meg benne, és megújul a vers.”

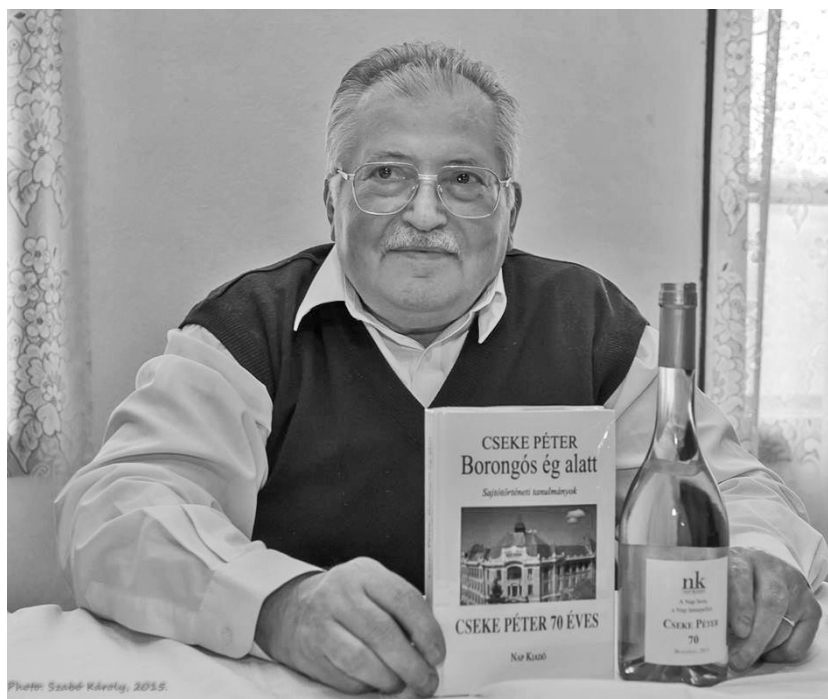
Nem véletlenül szilárdult barátságáig Kuncz Aladár és Tompa kap-

csolata. Udvarhelyi megismerkedésük után Tompa *Az új erdélyi irodalom* címmel küld kisesszét az Ellenzék irodalmi mellékletét szerkesztő Kuncz Aladárnak. Ebben tételesen kifejti: „Erdély leghívebb és legderekbabb fiai a múltban is az európai kultúra legbuzgóbb követőivé válhattak. Erdélyiek tudtak lenni s egyben európaiak.” Ezek a gondolatok kapnak aztán nagy visszhangot az Erdélyi Helikon megjelenésének második évfolyamában, miután a távozó Áprilytól Kuncz átveszi a folyóirat szerkesztését, és közzéteszi az *Erdély az én hazám* című nagy hatású programtanulmányát. Kevesen tudják manapság, hogy Tompa többek közt Goethét, Heinét, Gottfried Kellert, Nicolaus Lenaut, Nietzsche, Rilket és Schillert is igyekezett megszólaltatni – Tamásival szölvé – az udvarhelyi „csillagatlan ég alatt”. A *Világirodalmi Lexikon* harmadik kötete ugyan nem tud róla, de Kosztolányi, Tóth Árpád, Képes Géza mellett Tompa is a *Vándor éji dala* átültetői közé tartozik. Fordítása először az Ellenzék 1924. szeptember 14-i számában jelent meg. Az *Erdélyi értékhorizontok* című tanulmánykötetemben (Magyar Napló, 2015) megjelent visszatekintésemben Ilia Mihályt idézem, aki egyértelműen a Nyugat nagy nemzedékének körébe sorolja Tompát „a speciális helyzetéből következő erényekkel”. Ha nem így járunk el, akkor megmarad helyi érdekességnek, holott nem az, miként „európai sorstársai sem azok”.

Gondolom, hogy részben sikerült válaszolnom a feltett kérdésre. De azt is világosan kell látnunk, hogy az Erdélyben alkotó magyar írók korántsem voltak mind transzilvanisták. Az Erdélyi Helikon

munkaközösségének tagjai sem. De ettől még kisebbségi íróknak számítottak valamennyien. Kollégáim közül azok, akik a kisebbségi sorsot már nem bírták elviselni, a Ceaușescu-vészorszakban áttelepedtek Magyarországra, illetve nyugatabbra mentek. De ettől még nem váltak kevésbé erdélyi írókká. Vita tárgya volt jó ideig, hogy például a Communitas Könyvpályázati Kuratóriuma támogassa-e a Magyarországon és Nyugaton alkotó erdélyi írók kéziratainak kiadását. Pár éve támogatja. Ahogy a BGA vagy NKA is a kisebbségi nyelvterületen született alkotásokat, ha azok esztétikai-etikai minőségükben támogatást érdemelnek. A kérdés „mindössze” az, hogy semmilyen forrásból nem jut elegendő összeg az írói méltóságot (nem csupán a megélhetést!) szavatoló nyilvánosság (könyvterjesztés, könyvkritika) megteremtéséhez.

Nemrég két tanácskozás is zajlott az erdélyi magyar irodalom közelmúltjáról, jelenéről és jövőjéről. Az egyiket a Magyar Művészeti Akadémia szervezte meg Budapesten (2014 májusában), a másikat a Szárhegyi Írótábor vezetősége Borzonton (2014 szeptemberében). Mindkettőről bősz híradás jelent meg az interneten. „Ne feledkezzünk meg a határainkon túl létező irodalomról soha, de ne különítsük el az egésztől immár – ajánlotta Elek Tibor irodalomtörténész. – Ha szükségét látjuk, a magyar irodalom különböző kérdéseiről szólva beszéljünk például akár Erdélyben születő irodalomról vagy erdélyi származású alkotókról, de ne tegyünk úgy, mintha létezne valami önálló művészi entitással bíró erdélyi magyar irodalom, amelyben például a Sepsiszentgyörgyön vagy Nagyváradon

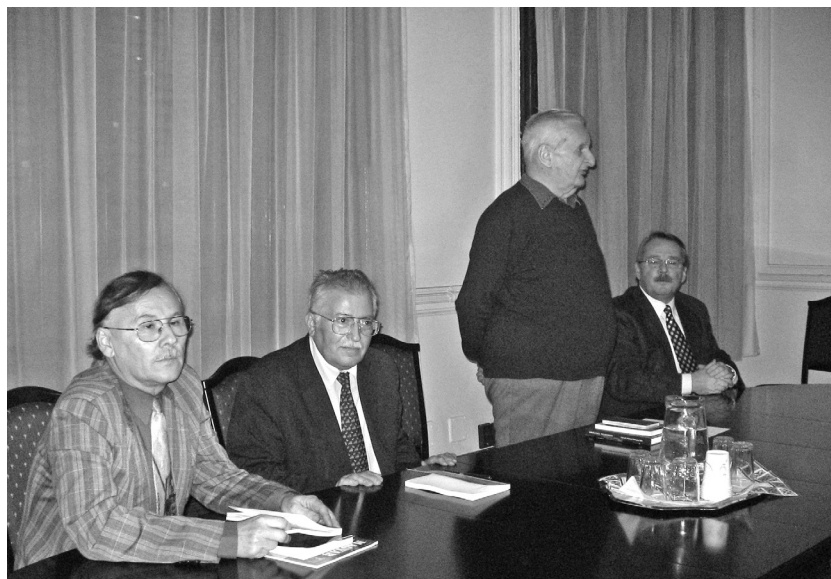
A Nap Kiadó kötetével és a Nap borával (Szabó Károly felvétele)

születő alkotásoknak valami sajátos és más és több köze lenne egymáshoz, mint a Kolozsvárott és a Pécsen születettnek.” Ki tudná eldönteni, hogy kik azok, akik még beletartoznak, és kik azok, akik már nem? Elek Tibor példaként megemlítette Bodor Ádám, Szócs Géza, Balla Zsófia, Kenéz Ferenc, Király Farkas, Nagy Koppany Zsolt, Papp Sándor Zsigmond, Iancu Laura és Csenger Levente nevét. Vannak olyan alkotók, mint Kányádi Sándor vagy Bodor Ádám, akik látványosan túlnőnek mindenféle értelemben a határokon, jóllehet, ha megkérdezzük őket, erdélyi írónak vallják magukat. Megszűnt az a hatalmi kényszer, amelyik arra készítette az erdélyi írókat, hogy különállásukat hangoztassák. Erdélyi irodalom- és eszmetörténészként persze nem tudok megfelelni arról a „vévesztéséről”, amelyet a nyolcvanas években kezdődött kivándorlás-hullám okozott, és emiatt jelentősen meggyengült a kortárs erdélyi magyar próza- és drámaírás. A lí-

rában azonban a mai erdélyi magyar alkotók legjava semmivel sem marad el a korábbi évtizedek alkotóitól. A legnagyobb gondot kétségtelenül az jelenti, amit az irodalom társadalmi súlyának csökkenése okozott az egész Kárpát-medencében.

– 1989–2000 új szakasz az erdélyi magyar sajtó történetében. Melyek ennek a főbb sajátosságai? Hogyan kezd a XXI. század?

– Az erdélyi magyar sajtónak vannak felívelő szakaszai, és vannak megtorpanásai, ütemváltásai. Ezeket egyrészt a korszakváltások határozták meg (1918, 1944, 1948, 1989), másrészt a kisebbségi magyar társadalom önszerveződésében bekövetkezett változások. A '89 utániak éppúgy megkövetelték a média újjászületését, mint az 1918-at követő évek. Mindahány korszakban elsőként a sajtó intézményrendszere épült ki – az éppen soros kihívásoknak megfelelően. Nem véletlen például, hogy '89 decemberének utolsó hetében a lapok kétharmada címet változ-

Bertha Zoltánnal, Pomogáts Bélával és Csapody Miklóssal az Illyés Archivumban 2010. november 18-án ((Stauder Mária felvétele)

tatott. Némi töprengés után a Korunk megtartotta régi címét, de az Igaz Szónál és az Utunknál dolgozó kollégák a címváltoztatás mellett döntöttek. A diáklapokat is ideszámítva huszonkilenc lap élte túl a diktatúrát, 1990 végén pedig már százhuszonnyolc címnél tartottunk. Voltak persze olyan lapkezdeményezések is, amelyek néhány szám után megszűntek. De hát ugyanígy volt ez a két világháború között is, 1948 után is. A Magyar Népi Szövetség felszámolásával a szervezet lapjai tűntek el, másokat – hogy ideológiai pórázra foghassák – felköltöztették Bukarestbe. Az '56-os magyar forradalom leverése után még a Bukarestben indított magyar lapokat is megszüntették, de 1957-ben újra indulhatott az 1940-ben megszűnt Korunk, engedélyezték az akadémiai szakfolyóirat, a Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, illetve a Napsugár megjelenését, később a Keresztény Magvető és a Református Szemle is napvilágot láthatott Kolozsvárt. Mint az élet minden területén: a „húzd meg – ereszd meg”-politika érvénye-

sült. A '68-as nyitást a '71-es és a '74-es „kulturális forradalom” rombolása követte. Minek következtében az erdélyi magyar sajtónak is a túlélésre kellett berendezkednie. '89 utolsó hetében, a szabad véleménynyilvánítás euforikus állapotában senki nem sejtette, hogy rövid időn belül újból egy fedél alatt kell élnünk a cenzúrával – nem az ideológiaival, hanem a gazdaságival. Amit a papírárak és a nyomdaköltségek emelkedése idézett elő.

A felemás rendszerváltás után mindenki úgy érezhette, hogy végre szabadon, félelemmentesen elmondhatja a maga véleményét bármiről. „A hír szent, a vélemény szabad”: ezt tanítottuk Budapesten, Bukarestben, Szegeden, Pécsen, Kolozsváron. Csakhogy nem tudatosítottuk idejekorán: a nyilvánosságunk is van minőségi kritériuma, erkölcsi-etikai mércéje. A piacgazdaság körülményei között felértékelődött ugyan az információ, miközben az újságírói tájékozódást a gazdasági cenzúra sokkal jobban akadályozza, mint a pártállambeli. A hírdömping el-

lenére maga a tájékoztatás is beszűkült, felelőtlenül felszínessé, igénytelenné vált. És ami igazán ma jelenti a nagy gondot: perifériára kerültek, háttérbe szorultak, vagy pedig teljesen kiszorultak a lényeglátásra szoktató hagyományos műfajok.

Meggyőződésem, hogy a jelenlegi mediális értékválság ellenére nem tűnik el sem a lapkultúra, sem az elektronikus sajtó, hanem eszközrendszerének radikális megváltozásával funkcionálisan is átalakul. Mindezt arra alapozom, hogy a romániai magyarság eddig háromszori kisebbségi helyzetében (1918, 1944, 1989) mindig életmegtartó hosszabbítónak bizonyult a jótékony szemlélet- és funkcióváltás, a műszaki fejlődés biztosította és a közösségi igényeket artikuláló diverzifikáció. Az új szükségleteknek megfelelően Erdélyben ma is indulnak új lapok; beszédes példaként most csak a Nőileg című magazint emelem ki. Kitalálója, főszerkesztője semmit nem árult el ez irányú terveiből, amikor nálam doktorált. Lehet, hogy ő maga is csak később döbönt rá arra: 1990 után a román fővárosban kiadott lapok rendre elsorvadtak, szerencsés esetben Erdélybe visszakerülve profilt váltottak. A száz-ezer példányszámú Családi Tükör viszont Kolozsvárra költöztetve sem maradt talpon. A papírárak drasztikus emelése s a színes nyomás költségei miatt; meglehet, a lapkultúra-menedzselés akkori teljes hiánya okán is. Az így keletkezett vákuumtérbe törtek be aztán a magyarországi divatlapok és női magazinok, amelyek elárasztották kínálataikkal az erdélyi lappiacot. Ma ingyen sem kell senkinek egyik ottani folyóirat sem. Mert nem az erdélyi lányokat és asszonyokat

szólítják meg. Ez sikerült a Nőileg fiatal szerkesztőinek, akik közül többen kommunikáció- és médiaszakot végeztek, néhányuk nem csupán alapszinten, értenek tehát a lapmenedzseléshez is.

Nemrég, amikor a hatvan, illetve ötvenöt éve indított kolozsvári meg marosvásárhelyi rádióstúdió jövőjéről töprengtünk, arra a következtetésre jutottunk, hogy a rádiózás és televíziózás is rákényszerül a stratégiai „lépésváltásra”. A fiatal rádiószerkesztők – közülük többen egykori tanítványaink – ma már számolnak azzal: meglehet, hogy a hallgatók következő generációi chip-szerű, apró kis rádióvevőkkel fognak cirkálni. Egy tanulságot máris levonhatunk. Amikor beindult a rádiózás és a televíziózás, mindenki azt hitte, hogy az írott sajtó megszűnik. De a televíziózás nem szüntette meg sem a rádiózást, sem az írott sajtót, hanem más minőségi átalakuláshoz vezetett. Az internetes sajtó megint nem szüntette meg egyiket sem, de a tendencia az, hogy visszaszorulóban van az írott sajtó.

– *Megírod, kiadod?*

– Attól függ, hogy mi fér bele még az életidőmbé. *Erdélyi magyar médiatér* címmel megtartott amerikai előadásomra készülve igyekeztem áttekinteni a kérdést. Akkor jöttem rá, hogy milyen sokat köszönhetek doktoranduszaim ilyen irányú kutatásainak. Harmincnál többen doktoráltak nálam. Mostanság inkább az foglalkoztat, hogy a kiadásra váró doktori értekezéseket megjelentessük...

– *2005-ben a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem érdemoklevelét kaptad az egyetemfejlesztéshez való hozzájárulásáért. Itt elsősorban az újságírói szakirány magyar tagozatának elindí-*

A székelyudvarhelyi Tompa László Emlékszobában 2014 májusában (Szabó Károly felvétele)

tásáról van szó. Tudjuk, hogy egy történet valamely intézményt megalapítani, aztán már külön történet folyamatosan működtetni azt.

– Ha jól értem, a kérdés nem annyira az intézményteremtésre, sokkal inkább a -fenntartásra vonatkozik. Én ezt nagyon helyeslem. Amikor beindítottuk az újságíróképzést, a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének (MÚRE) vezetésével egy olyan Magyar Sajtóház felépítésében reménykedtünk, amelyik helyet biztosíthat valamennyi kolozsvári szerkesztőségnek, magának az egyesületnek (MÚRE-nak), az újságíróképzésnek és a médiakutatásnak egyaránt. Az alapítványi pénzekből megvásárolt Rákóczi úti telekre tervezett ötszintes épületnek vé-

gül is csak a mérnöki rajza készült el. Ebből is kitetszik, hogy negyedszázad alatt nem jutottunk messzire. Kezdeti elképzeléseinket azonban nem adtuk fel.

Az oktatás kereteinek bővítése mellett 2003-tól fokozatosan a médiakutatás igényeivel is számoló szerkezet-átalakításra helyeztük a hangsúlyt. A doktori képzés beindítása rendre lehetővé tette a szakmai egyesület, a MEDEA bejegyeztetését, a ME-dok című média- és kommunikációtudományi szakfolyóirat elindítását, a tudományos konferenciák rendszeresítését, az előadások szövegeinek megjelentetését. Mindez egyre inkább „láthatóvá tette” a kutatás személyi feltételeit. Az intézményesüléshez azonban az is kellett,

Sebestyén Ilona, a Nap Kiadó igazgatója születésnapot rendezett nekem a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2015. január 30-án. A Borongós ég alatt előző nap jött ki a nyomdából.

hogy a vagyonát – részben – már visszaszerző Minerva Művelődési Egyesület vezetősége felfigyeljen tevékenységünkre, és távlati célkitűzései érdekében 2010 tavaszán otthont adjon a MEDEA-nak (is), amely így a Jókai utca 16. szám alatt hozzáláthatott a Kommunikáció- és Médiakutató Intézet megszervezéséhez.

Az intézet célul tűzte ki – egyebek mellett – egy média- és kommunikáció-tudományi szakkönyvtár megteremtését (több mint kétezeröttszáz kötettel rendelkezünk), az erdélyi, romániai magyar írott és elektronikus sajtó adatbázisának létrehozását, az ötcsatornás kommunikációs rendszer működésének vizsgálatát, korszerű médiaelméleten alapuló történetének megírását.

Mi tette elodázhatatlanná ezt a vállalkozást? Alapvetően az a hiányérzet, hogy a magyar sajtó 1790 utáni erdélyi történetéről még nincs átfogó szintézisünk. Csak részeredmények vannak. Olyanok, mint például Jakab Elektől *Az erdélyi hírlapirodalom története* (Bp., 1882) vagy Berey Gézától *A magyar újságírás Erdélyben* (Sze-

ged, 1940). A Kosáry Domokos és Németh G. Béla szerkesztette nagyszabású akadémiai traktátus, *A magyar sajtó története 1985-ben elakadt* a II/2 kötetnél (az 1705-ös kezdetektől csak 1892-ig veszi számba a tényeket). A magyarországi újságíró-oktatás számára kidolgozott – 1990 óta több kiadást megért – hasonló című főiskolai tankönyv szerzői (Kókay György, Buzinkay Géza, Murányi Gábor) eleve nem vállalkozhattak az önálló forrásfeltáráson alapuló összegezésre, főként az 1918 utáni kisebbségi magyar sajtó társadalmi és nemzeti szerepét illetően. Csak részben pótolta e hiányt Fleisz János doktori dolgozata, *Az erdélyi magyar sajtó története* (Pécs, 2005), minthogy ez a munka az 1890–1940 közötti fél évszázad adatainak rögzítését tekintette elsődleges feladatának.

Nem kétséges, hogy a továbbiakban a Kommunikáció- és Médiakutató Intézetnek kell felvállalnia az erdélyi és romániai sajtótörténeti kutatások megtervezését és megszervezését. Vizsgálunk kell a sajtónyilvánosság létrejöttének

időszakát (1790–1848), a polgári sajtónyilvánosság periódusát (1849–1920), a kisebbségi sajtó két világháború közötti időszakát, a „szocialista nyilvánosság”, valamint a posztkommunista sajtó korszakát. Maradandó választ kell adnunk arra a kérdésre, hogy milyen szerepet vállalt ez a sajtó a történelmi cezúrák elviselésében, a történelmi korszakváltások előkészítésében, a kisebbségi társadalom önszerveződéseiben, az erdélyi magyarság létkérdéseinek megjelenítésében.

Munkánk során igyekszünk együttműködni az MTA Irodalomtudományi Intézetével, a Romániai Sajtótörténeti Társasággal, a budapesti Országos Széchényi Könyvtárral, a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtárral. Ugyanakkor számítunk a bukaresti, a budapesti (ELTE), a szegedi, a pécsi egyetemek hasonló szerkezetű tanszékeinek esetenkénti támogatására is. Mindenekelőtt sajtótörténeti értékeink digitalizálásában, a világhálón való megjelenítésében.

– És a fakultás mai helyzetét hogyan tudnánk adatokba foglalni?

– A Politikatudományi és Közigazgatási Kar indulásakor, 1995-ben kétszázötven hallgatót számolt. Egy évtized sem telt el, amikor a kar választott dékánjaként ötezer-négyszázötven diáknak írtam alá a lecke-könyvét. Köztük mintegy háromszázötven magyar hallgatónak. Nyugdíjasként nem szolgálhatok friss adatokkal, de a kollégáktól úgy tudom, hogy a diáklétszám azóta csaknem a felére csökkent. Szerencsére a doktori program keretében, illetve a mesterképzésen igénybe veszik még közreműködésemet. Így még mindig részese lehetek egy – általam is kiépített – oktatási, kutatási rendszer működtetésének. Hiszen

doktoranduszaim segítségével tartjuk fenn az alapképzést, a disszertációjukat már publikált tanítványaimmal pedig a mesteri programot.

– *Milyen emlékeid vannak 1956-ról?*

– Tizenegy éves voltam akkor, és konkrétan arra emlékszem, hogy az egyik falumbeli fiú detektoros rádiót készített. Egy évvel volt idősebb, mint én. Hallgattuk az '56-os eseményeket. Abban az évben lehetett Magyarországra menni, egyik osztálytársam így jutott ki a szüleivel. Amikor hazajött, elmondta, hogy a Molotov-koktélokkal miként robbantották a tankokat. *Néma Pali némasága* címen írtam erről a Korunkban. Azt csak jóval később tudtam meg, hogy Pesten élő nagybátyám gépkocsivezetőként részese volt a felrobbantott Sztálin-szobor elszállításának.

– *1989 előtt a Securitate zaklatásai, házkutatások, vallatások. Az elkobzott kéziratokat visszaadták?*

– Nem.

– *Befejezted az akkor elkezdett munkáid?*

– Az 1986-ban bezúzásra ítélt *Erdélyi Fiatalok – dokumentumok, viták (1930–1940)* című kötetem 1989 karácsonyán került ki az elmeörség börtönéből. Azóta huszonkét kötetben adtam közre kutatásaimat. Köztük van Jancsó Béla levelezésének első kötete is, amit a következő években még három követ...

– *Székelyudvarhelyen 2015. október 3-án az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány életmű-díját vetted át. Mit jelent számodra ez a díj?*

– Különösen azért örülök ennek a díjnak, mert a szülőföldtől kaptam. A Homoródok és a Küküllők értelmiségi nemzedékeitől. Hiszen a szellemileg felnövelő Homoródok és Küküllők révén egyre in-

Előadás után, hallgatóként a 2015-ös Tokaji Írótaborban feleségemmel, Irénkével

kább Erdélyi-, majd Kárpát-medenceivé terebélyesedett számomra a szülőföld. Ennek értéktartományait szeretném áthagyományoz(tat)ni az utánunk következő nemzedékekre.

– *Min dolgozol most? Milyen terveid vannak?*

– Május elején, amikor ezt a beszélgetést elkezdtük, Páskándi Gézáról fejeztem be egy újabb tanulmányt (elhangzott Szatmárnémetiben az író halálának huszadik évfordulóján), ezt követte még két felkérésre írt tanulmány (a Válasz és az Erdélyi Fiatalok kapcsolattörténetéről, Tamási indulásáról és beérkezéséről), de a látszat el-

lenére nem írok sokat. Ezt nem is tehetném meg, mert például a *Jancsó Béla Levelezés II.* kötetének szerkesztése is – három évtized előmunkálat után – öt hónapot vett igénybe novemberig. Ezt követi a több mint száz éve született dr. Nagy Miklós agrárközgazdászról készülő emlékkönyv kéziratának leadása. Az előkészületben lévő szülőföld-szociográfiámat – amit első sorban odahaza várnak, de maga a szakma is szeretné kézbe venni – már nem is merem említeni. Szóval, nem unatkozom. Megírásra váró kézírataim ébresztenek álmaimból.

Józsa István

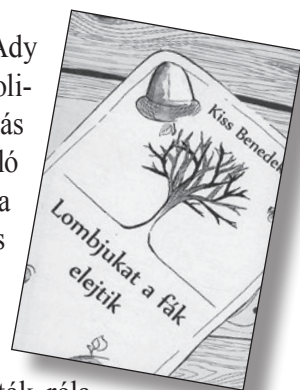
Székelyudvarhely – kolozsvári „madártávlatból” (Vetési László felvétele)

**Az életszeret
költészete** Kiss Benedek:
*Lombjukat a fák elejtik –
új versek*, Széphalom
Könyvműhely, 2015.
*Isten csavargója –
válogatott versek*,
Hitel, 2013.

Kiss Benedek költészete és fogadtatása elérte azt a szintet, amelyen már nem vonható kétségbe sem a teljesítménye, sem a népszerűsége (bár nem biztos, hogy ez a díjakban is kifejeződik). A 2010-ben *Utak keresztje* címmel ellátott gyűjteményes kötete után 2013-ban kiadtak egy gazdag válogatást is a költeményeiből, az *Isten csavargóját*. Azóta egy újabb verseskönyve is napvilágot látott az idén, sorrendben a huszonhatodik, *Lombjukat a fák elejtik* címmel. Az életmű kedvező fogadtatásának jele, hogy az idén megjelent a költő életét és művészetét ismertető s értékelő kismonográfia, Kődöböcz Gábor irodalomtörténész munkája (*Kiss Benedek – Közelképek írókról* sorozat, Magyar Művészeti Akadémia). Ennek egyik fő erénye – az élményt adó esszéirői stílus és a filológiai alaposág mellett – a szakmai alázat. Az eddigi recepció tanulságait is tartalmazó összefoglalóban a pályáiv mint fejlődés vonal rajzolódik ki a költő indulásától napjainkig.

Immár fél évszázad óta alakul az életmű, visszatérő és változó sajátosságaival. Az életkori adottságok módosultak, de a Kiss Benedekre jellemző, alkati vitalizmus alig. Változtak a társadalmi körülmények is, de a költő szilárd hite a nemzeti közösségben már a kezdet kezdetén kialakult, majd állandósult, miközben gondolati mélységében fejlődött. Következétesen ragaszkodott a nemzeti hagyományokhoz és a bennük szinte törvényszerűen meglevő demokratikus és szociális eszmékhez. Ellenáll vagy tüntető közönyt éreztet az egymást váltó, nép- és nemzetellenes politikai formációkkal szemben, legyenek akár a bolsevista diktatúra, akár a haldokló szocializmus kínjában született rablókapitalizmus kulisszái. A Kilencek költőcsoportjának tagjaként a többiekkel együtt vívott irodalompolitikai és társadalmi harcáról már sok szó esett a kritikai életben, százszor elhangzott az is, hogy kik az ő legfontosabb mesterei: a magyar folklór névtelenjei, Petőfi, Ady, József Attila, Nagy László, a korai Juhász Ferenc, Babits és Weöres Sándor, tanítványonként változó mértékben. Nekem

úgy tetszik, Kiss Benedekre Ady magyarságtudata és Babits bukolicus „pannon” tájlírása, a képalkotás módszerében pedig Nagy László hatott legerősebben. Kedélyalkata a vidám dalokat író Petőfihez és a viszonylag korai József Attila hetykeségéhez is hasonló. Mindezeket – úgy lehet, a szükségszerű eltérésekkel – már megírták róla méltatói, a már említett Kődöböcz Gábort megelőzően főként Vasy Géza, Görömbei András, Komoróczy Emőke, Csontos János és még sokan mások; mindamelllett a költő korántsem csupán barátságos fogadtatásban részesült. Lényegesnek tartom azokat az irodalomtörténeti írásokat is, amelyek a Kilencek más egyéniségeivel együtt a nemzeti irodalom egyik szép fejezetének alkotói között láttatják Kiss Benedeket, nevezetesen a „bartóki szintézis” elvének színvonalas követőjeként és a létköltészet egyéni felfogású művelőjének – itt hivatkozhatom Kabdebó Lóránt, Monostori Imre, Cs. Nagy Ibolya, Márkus Béla, Jánosi Zoltán, Papp Endre, Bertha Zoltán és mások összefoglaló, stílus- és eszmetörténeti tanulmányaira, vitacikkeire is. Akik a Kilencek ügyét több-kevesbé magukénak tartották első föllépéseik óta, azok a nemzeti irodalom és a demokratikus eszmék eszmetörténeti szempontjából érezték fontosnak a felszólalást mellettük. Idővel megszorodtak a komplexebb vizsgálódások, amelyek a nemzettársadalmi indítatásoktól a stílustörténeti és az individuum alkati jellemzéséig, lélektani vizsgálatáig is elhatolnak, s nem tartják elhanyagolhatónak az olyan kategóriák bevetését, mint például a természetlira vagy a szerelmi költészet elemzése. Pedig humánus tartalmával különösen fontosnak tartom Kiss Benedek erotikus színezetű szerelmi költészetét. Becsülhetjük Kiss Benedek szerelmi lírájának megkapó őszinteségét: az önmagát „Isten csavargójának” nevező költő a verseiben megvallott kilengéseinek-hűtlenkedéseinek ellenére is fél évszázada folyamatosan szenvedélyes ragaszkodását fejezi ki feleségéhez. Ehhez hasonlóan kitartó ihletést az öregebb költők közül Hárs Lászlónál észlelhettünk. Ám Kiss Benedeknél és párjánál nem művészházaspárról van szó: „úgy könnyebb” – vélhetnénk. Valójában semmi sem könnyű a lírában. Kiss Benedeknél a szinte állandósult, magas hőfokú érzelmi viszony asszonyával az aranylakodalom közelében megrendítő jelenség. A Kiss

Benedek korai teljesítményei óta látható életigenlés (a bergsoni „*élan vital*”) kifejeződése nem mond elent ennek. Mint ahogy ennek eszköze, a kezdetben szürrealisztikus, újabban klasszicizáló stílus egyaránt összefér ezzel az érzéssel.

Kiss Benedek költészetében – Kiss Ferencsel mondva – a „csikófiatalság” és a meglett férfikor küzdelmes évtizedei után még az el-elfelhősödő kedélyű öregkor bölcsességében is megmutatkozik az emberi lét alaptörvényeit szinte zúgolódás nélkül elfogadó létezés mély szeretete. Íme egy jellemző példa kései verseiből: „Úgy jöttem a világra én is, mint más, / hogy vígkedvű legyek, örüljek az életnek. / Ám bennem nincs béke, nincsen nyugvás, / a nyüvek egyre teremnek” (*Éltre halál, halálra élet*). Az *Isten csavargója* című válogatásban a versek téma szerinti csoportosítása is érzékelteti, hogy derűre hajló egyénisége miként húzza meg integritásának legfontosabb köreit a természetben, a szerelemben, a családban, a kétkezi és a szellemi munkában, a mesterek és a barátok szellemi galériájában s a nemzet sorskérdéseiről vele együtt gondolkodó és érző pályatársak közösségében. Az idő fogyásával, érthetően, egyre gyakrabban foglalkoztatja az élet végessége, s az egyén parányisága az egymást követő nemzedékek végeláthatatlan sorában és a határtalan kozmoszban. Verseinek alanya rendszerint a békés szemlélődés alaphelyzetében szólal meg, amikor a természet vagy a nagyváros elcsitul körülötte, s átadhatja magát a meditációnak. Őt olvasva nemcsak a főntebb felsorolt mesterei és lelki rokonai villannak föl tudatomban, hanem az *idillt* bizakodón (*Osztályrészem*) és szomorkásan (*Levéltöredék barátnémhoz*) sem nélkülöző Berzsenyi is. E klasszikusunk *Fohászkodás* című remekműve is megfoghatta Kiss Benedeket: külön is érdemes lenne módszeresen foglalkozni az istenes költeményeivel, főként újabb pályaszakaszából. Számára Isten léte nem kérdés: talányosságában is tény, evidencia. Sok verse fohász, imádság, de a panteistákéhoz hasonlóan meghitt, és szinte a profán emberiesítésig bizalmas Istennel, mint József Attila a korai költeményeiben. A *Mindenek megköszönése* éppúgy zsoltáros vers, mint a *Lombjukat a fák elejtik* című kötet legutolsó darabja, a *Fontos levélre várva*: „Istenem, üres a világ, és / én is üres vagyok – / ird teli a lelkem”. S egy további versszakban: „Már csak arra várok, / mit ró lelkembe Felséged”. A népmesék hősei beszélnek így a jó királyhoz, Istenhez vagy Jézushoz.

Magányosnak nem nevezném a költőt, vagy ha néhol ilyennek látszik is, elveszetteknek szinte soha. Még az egyedüllet óráiban is népes és vizsgáztató közösség tölti be képzeletét: a család, a történelmi magyarság és az emberiség neves és névtelen egyedeinek sokasága, a boldogulni vágyó s az életet gazdagító elődök, sorstársak, mesterek és utódok láncolata. Íme egy jellegzetes versindítása: „Szeretem az ilyen borulatot / így délután, / amikor hamut hint fejére a világ, / hamuszín fellegek lógnak / hamuszín állványzatok fölött, / s egyszerre halkan megered az eső. / Régi barlangok homályára emlékeztem, / denevér-homályra, / ahol állatbőrökön könyekre dőlve / elhevert a régi vadász” (*Látszólag munka nélkül*). Ez már *majdnem* idill, mint Radnóti számos, tragikus árnyékot vető verse. Közösségtudata, társas lény volta vágy formájában is kitetszik: „Zuhogj csak, hó, / hűsen, csodásan, / csikorog fönt a firmamentum, / kocsma fogad be, / asszony, / vagy templom – / mindegy, csak valami befogadjon, / valaki derűt, kedvet adjon” (*Ahogy megállok csikorogva*). A modern társadalom hangyaboly-nyüzgésétől távol tartja magát, de otthonában, baráti körében, könyveiben és meggyőződésében közösségi emberként éli meg emberségét. Giordano Brunóról írt ciklusa és a világon mindenütt otthonos panteizmusa eredményes kitörés a csupán a „magyar glóbuszon” otthonos „pannon költő” – újabban furcsán ironikus – besorolásából. Vertikálisan végtelen távlatú költészete ritkán távolodik el a hazától, de a világlírából is ismerünk hasonló mestereket. Borongós, elégiába illő hangulatát sok versében a tavaszvárás, a szüreti vídamság, a szerelem és a gyermekszemekben való gyönyörködés meg a szinte kimeríthetetlen tartalékokat sejtető életkedv és életerő váltja föl. Férfikorában is vállalt „naivitása” az idők végezetéig megnyerő Francis Jammesra, olykor Robert Burnsre hajaz. Kedvenc évszaka a tavasz, de az őszi bút is reményre fordítja. Akár elégiát, akár ódát vagy (mind gyakrabban) gondolati költeményt ír, a dal műfaja áll a kezéhez legjobban – ezért nem prózai soha.

Az egyéniség szembesül a történelmi korszakok szeszélyes módosulásaival, a remények és csalódások megszokott váltakozásaival. Az *Elérhetetlen föld* költői – a Kilencek – öregedő és kettejükkel megfoghatott költőcsoportja tudatosan vállalta azt,

amit az előző nemzedék „bartókiságnak” nevezett a modern hazai líra történetében. Ennek az esztétikai fogalomnak a gyökerei a Bartókkal és Kodállal kortárs, „kalevalás” József Attiláig vezethető vissza. Ez pedig annyit jelent, hogy a sok évszázados népköltészet „tisza forrásából” merít. Moralista nemzeti hagyománnyal szembesíti disszonáns korunkat, és vágyat kelt a XX. század műveltségtörténeti szakadásait áthidaló, új harmóniára. A Kilencek más tagjaihoz hasonlóan ő is megírta Bartók szellemének tisztelgő verseit, *Az Allegro barbarót* például.

Szembeszökő, hogy az önmagát „ösztlénynek” valló költő az öregkor betegségeinek és veszteségeinek súlya alatt miként válik egyre bölcsébbé, higgadtabbá, miközben megőrizte képességét az örömré,

érzékét a szépre és igényét az erkölcsi jóra. Megkapó, ahogy az idős korában rátörő betegségéből kifelé lábálva szólítja meg az Urat, mintegy szemrehányásképpen: „Nyomorítsz, hogy szeresselek, / vagy szeresselek, bár nyomorítsz? / Ekkora gordiuszi csomóval / hogy élhessen bárki is?” A sokatmondó verscím, kesernyés szójátékával: *Nem vagyok jó Jób*.

Kiss Benedek szeretni való költészete sok fájdalmat és aggodalmat is kifejez – tévedés volna őt nyájkodó költőnek besorolni. A „pannon derű” mellett a „pannon borút” is jól ismeri, s híven kifejezi. Az őt magát és övéit, nemzetét és az emberiség ártatlan sokaságát ért tragédiákat küzdelmesen éli meg. Nemcsak szeretetre és népszerűsége, hanem elismerő főhajtásra is méltó.

Alföldy Jenő

**„Több,
mint dal:
varázslás”** Sinka István: *És elfelejtették...*
Nap Kiadó, Budapest, 2014.

Vannak könyvek, melyeket a kiadó disztinvált ízlésű olvasóknak szán. Amelyek gazdag műveltséget, sokoldalú képzettséget tételeznek föl azoktól, akik kézbe veszik őket. A *Sinka István: És elfelejtették...* című könyv – amely a Nap Kiadó *Költők a költőről* sorozatának egyik láncszeme – ilyen munkának tekinthető. A kötetben nagyrészt költők nyilatkoznak költőtársukról, azt írják meg esszében, tanulmányban, amire a köznap ember nem képes, legalábbis az izzás olyan magas fokán nem, mint ők.

Igen előkelő azoknak a költőknek – illetve tudósoknak, művészeknek – a névsora, akik Sinka István súlyos életét, mélykondulásos verseit elemzik: Ágh István, Falusi Márton, Ferencz Győző, Iancu Laura, Lator László, Papp Zoltán, Szabó T. Anna, Szepesi Attila, Tamás Menyhért, Tóth Erzsébet, Tóth Éva. A kötet rendező elve egyébként az, hogy minden eszészíró öt verset választ ki a költő életművéből, és ezekhez kapcsolja saját Sinka-értelmezését.

Túlzás nélkül állítható, hogy Sinka István költeményei valóban bekerülnek a felsorolt írástudók jelrendszeribe: mindegyikük saját képmásához igazítva elemzi, értékeli, gondolja tovább a „fekete bojtár” létsorsának ősgyökei; elméletek, fogalmak, képek és toposzok halmozódnak egymásra, ezáltal olyan kilátótorony épül, amelyről nemcsak egy életmű, hanem az egész magyar irodalom panorámája látszik.

A személyes kapcsolat, a baráti szó deleje aranyozza Ágh István vallomását. Indulásakor fizikai valóságában is közel került eszményképéhez: szomszédok voltak, a tanítvány naponta föl járt a mesterhez a Keleti Károly utcában, nem versírást tanult tőle – Sinka utánozhatatlan! –, hanem életet, súlyos, fájdalmas sorsot és küldetéstudatot.

Ágh István mint elemző elsősorban Sinka elégiáival foglalkozik. Még a balladákat is „fekete elégiáknak” nevezi. Elégia a *Lovasok opál mezőkön*, elégiák az *Éna-dalok*, melyeket feleségéhez, Szin Magdolnához írt Sinka.

Falusi Márton briliáns írása a legnagyobb kihívás az olyan olvasónak, aki nem járatos a filozófia (a létértelmezés), az eszmetörténet, illetve a lélektan területén. Alig van az európai és az amerikai kultúrában olyan kulcsfogalom, amelyet ne érintene, amelyet ne kapcsolna össze a Sinka-életművel. Kedvenc gondolkodóinak, művészeinek világmagyarozatát ismerteti, idézi: Szent Ágostonra, Aquinói Szent Tamásra, Schellingre, Huizingára, Heideggerre, Horkheimerre, Adornóra, Rüdiger Safranskira, Joyce-ra, Kafkára, Borgesre, Márquezre, Henri Rousseau-ra, Gauguinre, Picassóra egyaránt hivatkozik. Falusi Márton kérdéshalmazokat állít össze, ezekkel a gondolati, nyelvi halmazokkal bizonytalansági állapotot teremt. Kérdéssé teszi a kultúra, a civilizáció, a felvilágosodás, a polgári gondolkodás mindenhatóságát. Nyom-

követés ez a javából; oda jut el, amit most már mind több és több európai gondolkodó elismer: hogy a népművészetben soha nem volt ismeretlen a szürrealizmus, az expresszionizmus, az avantgárd, az abszurd: „Picasso nem »találta ki« a kubizmust, Sinka sem a népi szürrealizmust, csak megmutatták, hogy a valóság kubista is, szürreális is...”

Itt érkezik el az olvasó a Sinka-életmű (és a kötet) alapeszméjéhez. A pusztai pásztorok, a Békés és Bihar megyei sommások, béresek, napszámosok, zselélek világmagyarázata, valóságlátása azért eredeti, azért identikus, mert ők az írásos kultúra közvetítése nélkül, mondhatni testükkel és vérükkel érintkeztek a természettel és az ember által alkotott világgal.

A Falusi-esszé utolsó, súlyos kérdésére lehetetlen válaszolni, azon csak töprengeni lehet, amíg lesz kultúra, lesz művészet Európában: „Helyreállítható-e a kulturális hagyománytörés, mely nem magyar, még csak nem is kelet-európai specifikum, hanem a nyugati civilizáció közösen elszenvedett történelmi balesete?”

Ilyen súlyú dilemmákat vet fel, ekkora magyar- és világirodalmi körülpillantásra készítet a kötet többi szerzője is. Ferencz Győző egyfelől Sinka jobboldaliságát elemzi avatottan, másfelől a költő versképzését, verselésének archaikus gyökereit vizsgálja. Iancu Laura a hitről, a hűségéről, az ige, a kinyilatkoztatás bűvös erejéről elmélkedik; Lator László a régi korokban gyökerező pogány hitvilágra figyel; Papp Zoltán vallja, hogy még a „költői mesterség” is tanulható, még a legnagyobbaknak is volt mesterük, a költőiskolák, a költőnemzedékek egymásra épülnek.

Szabó T. Anna értelmzői attitűdjéről az általa írott esszé címe mondja a legtöbbit: *Több, mint dal: varázslás*. Szép és igaz kortárs költőnőnk sűrű fogalmazása arról, hogy a szavakkal, gondokkal-gondolatokkal véghezvitt bűvészet nemcsak Sinka tudománya: „Ahogy a garabonciás Petőfi, a »nagy szél« által égit vitt József Attila vagy a Bolond Istókként a szelekkel társalgó Weöres, Sinkát is az elemek angyalai tanították meg az ihletett beszédre.”

Szepesi Attila tud a „dalok idejéről”; szerinte mindig is keletkeztek szövegek, amelyeket finomra csiszolt a dallam, az éneklés áhítata vagy hevülete, s végül olyanok lettek, mint a hegyi patakok görgette kő. Különösen őseink földjén, Keleten zúgatott színes dallamokat a szél; ott szállt magas régiókba az ének, így „Sinkának nem kellett tanulnia Keletet,

ő maga volt az...” Kár, hogy a középkor maga alá temette azt a szóbeli kultúrát, amit magunkkal hoztunk. Töredékeiben megmaradt, ezeket a cserépdarabokat illesztette össze Sinka.

Tamás Menyhért a Kárpát-medencén kívül, Bukovinában, Hadikfalván született, egyéves volt, amikor Tolnába telepítették őt és családját, de a jelet, a stigmát, a szent sebet hordozta és hordozza a homlokán, emiatt érez szellemi, lelki sorsközösséget a „fekete bojtárral”: „Sinka István az a szenvedő ember, szenvedő költő [...], aki szerzett és sorsosai sebére pilantva a megváltó sebet látja.”

Tóth Erzsébet először a szegénység szót „hintáztatja meg”, annak történetét, tartalmát elemezve írja, hogy relativizálódott a szegénység. Hangsúlyozza ugyanakkor, hogy Sinka mélynyomora embersors volt, mély, igaz és tiszta tartalmakkal teli embersors.

„*És miért a vers?*” – kérdezi azután Tóth Erzsébet.

Megválaszolhatatlanul széles horizontú ez a kérdés, hiszen egy jó költemény emléket, élményt, életet, időt és tájat rögzít, és egyúttal a lelkiismeret, a morál fundamentuma is.

Tóth Éva mindenekelőtt a versek tónusára figyel, mert a Sinka-szövegek mély kondulású versbeszéd, darabos, szaggatott, drámai történetek. S majd mindegyikben Sinka is emlékezik, akárcsak Proust. Az ő emlékképeiben néven nevezve vonulnak a sorstársak: Ács Laji, Cibere, Ág Boris, Mados Imre, Legény Tóth Mihály, Bonczos Áron, Bödi Mariska, és a pusztá fölött átbálgató hold „csudálja nagy fehér szemmel az anya, az ő fiatal anyja lábán a balladát.”

Az olvasó hozzáfűzheti: ha Sinka csak ezt az egy versét, az *Anyám balladát táncol* címűt írta volna meg, már az biztosította volna számára a halhatatlanságot. (A világirodalomra is ablakot nyitó Tóth Évától egyébként azt is megtudjuk, hogy Sinkának ez a méltán nagy hírnévre szert tett költeménye bekerült egy UNESCO által támogatott, spanyol nyelvű antológiába is.)

Negyvenkilenc Sinka-vers és tizenegy esszé egy kötetben igencsak díszes „bokréta”. Szépirodalmat ismerünk meg értekező próza által. És az irodalmi esszé legalább olyan üdítő olvasmánynak bizonyul, mint a regény, a novella, az eposz, a vers. A Nap Kiadó sorozata és ez a könyv is iránytű az igényes, képzett olvasó kezében.

Hegedűs Imre János

Transzcendencia Dsida Jenő költészetében

Kabán Annamária – Mózes
Huba: *Reflexió és önreflexió
Dsida Jenő költészetében.
Esszék, szövegtani megkö-
zelítések.* Bíbor Kiadó,
Miskolc, 2014.

A szerzőpáros a kilencvenes évektől nemcsak az erdélyi Dsida Jenő hagyatékának lelkes gondozója, hanem a költő verseinek hozzáértő elemzője, értelmezője is. Láng Gusztáv, a költő monográfusa mellett leginkább ők azok, akik rendszeresen megjelenő köteteikkel a Dsida Jenő élete és költészete iránti érdeklődést ébren tartják.

A 2014-ben megjelent kötet tizenhat tematikailag és műfajilag változatos írást tartalmaz. Az írások frapáns, jól megválasztott címe valamely Dsida-verssor címhelyzetbe emelése. A versből mint művészi szövegből kiemelt cím oly módon váratlan (*Ugye, hogy ez az Atyám háza*), érdeklődést keltő (*Költő sem vagyok, csak ember*), gondolatébresztő (*Kinek én csak az árnya vagyok*), hogy közben az átpoetizáltság különös fénybe vonja. A költői szövegből való tudatos kiemelés pedig jelentéssűrítő, -előrejelző funkcióval is ellátja, amelyen így már nem lehet könnyen túllépni: a cím ily módon poétikus felszólítás az értelemkeresésre. Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy ezzel a címadási szokással a szerzők az olvasó emlékezetébe vésnek kevésbé ismert Dsida-verssorokat. A poétikus címetek jelentéssűrítő, „kijózanító” alcímek pontosítják. Tíz esetben verselemzést ígérő verscím (*A tó tavaszi éneke*), hat esetben pedig témamegjelölő alcím (*Egy ógörög motívum és magyar változatai*) pontosít. Cím és alcím poétikus emelkedettséggel és témamegjelölő pontossággal szólítja meg a versélvező és értő igényű olvasót.

Dsida azon versei kerültek görcső alá, amelyek témája élet és elmúlás, illetve a földi és a transzcendens dimenzió egybejárása. Miközben a szerzők e költemények formai-verselési jellegzetességeit, retorikai alakzatait, motívumait vizsgálják, fény derül arra, hogy Dsida önkifejezésének jellemző poétikai kerete a bibliai parafrázis, gyakori szövegszervező elve pedig az ellentét. A *Merre száll?* című versben a *fenthez* társított *madárdal – dal – angyal* metaforasor, valamint a *lenthez* rendelt „hamuszürke árnyék”, röghöz tapadt botladozó emberi élet egyrészt mint test és lélek dichotómiájának, másrészt a költőt az ár-

nyéklétből kiragadó alkotásnak – mint a lélek kegyelmi állapotának – a jelképe jelenik meg.

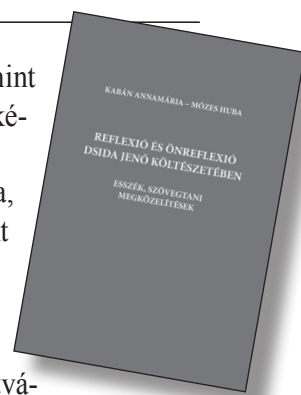
Az elemzések rávilágítanak arra, hogy a bibliai parafrázis, valamint az ellentét és párhuzam retorikai alakzata Dsida költészetében ösztartozó fogalmak, amelyek test és lélek, földi és transzcendens szétválaszthatatlan egységét hivatottak közvetíteni úgy, hogy a bibliai történetek általánosító erejű, a transzcendens felé nyitó hatását a költő sorsára vonatkozó vallomásos sorok ellenpontozzák. Az így szervezett szöveg megsejteti az egyedi mögött az általánost, az általánosban az egyszeri emberit (ennek legszebb példája a *Kánai menyegző* című vers).

A verselemzések sorát színesítik és gazdagítják azon írások, amelyek Dsida poézisének háttéreseményeit, -helyszíneit, költővé formálódásának állomásait próbálják tetten érni. Egyik írás (*Tágas és derűs délután volt*) a költői kibontakozás kolozsvári helyszíneit veszi számba úgy, ahogyan azok a versekben, levelekben, illetve kortársi visszaemlékezésekben megjelennek. Egy másik (*Lugast építettem*) Dsidának a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond társasági tagságának történetébe enged bepillantást. Az *Olyan strófákban zengjen most az ének* című esszé pedig a dsidai versforma változatosságát, valamint hangulati sokszínűségét villantja fel a versekben előforduló világirodalmi szerzők, művek, hősök neveiből kirajzolódó forrástérképen, a „nevek és címek versbeli hálójá”-ban.

Ezeknél nem kevésbé izgalmas a tücsök-motívumról, illetve a zoltárparafrázisokról szóló eszmefuttatás sem.

A kötet írásai a mai olvasóhoz igazodnak terjedelmükkel is. Többségük olyan egyperces, amelyre a *reflexió, önreflexió* mint műfajt megjelölő állítás többszörösen is igaz. Az elemzésre kiválasztott versekben változatosan reflektál maga a költő, Dsida Jenő, reflektál a versekre a Kabán–Mózes szerzőpáros, és – akárcsak Örkény egypercesei – reflektálásra szólítják fel eme írások az olvasót is. Biztos kézzel (verstani, poétikai-retorikai tájékozottsággal, irodalmi jártassággal, interpretáló gyakorlattal) vezetnek a versszövegben, villantják fel a vers formai, verselési, stilisztikai, irodalmi szempontú intertextuális beágyazottságát, verstani összefüggéseket tárnak fel, segítik/irányítják a befogadást. És nem utolsósorban: továbbgondolásra, a versben való elmélyülésre ösztönöznek.

Sájter Laura

**Egy polihisztor
szellemi
hagyatéka** Várkonyi Péter:
Várkonyi Nándor öröksége,
Széphalom Könyvműhely,
2014.

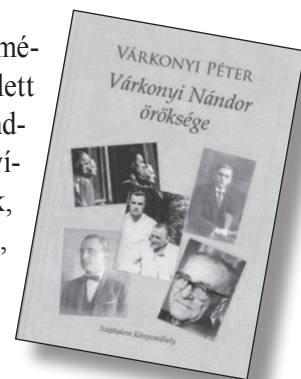
Jelen kötet összeállításával a szerző a nagy műveltségű és kiváló emberi tulajdonságokkal rendelkező pécsi irodalomtörténész, Várkonyi Nándor fiaként arra vállalkozott, hogy megteremti édesapja személyes életének és szakmai pályafutásának szellemi szintézisét. A mű különlegességét ily módon mindenekelőtt az adja, hogy nem egy szokványos életrajz, amely az életút főbb periódusainak és állomásainak pusztán felsorolásával kíván hű képet adni „hőséről”, hanem folytonos intellektuális párbeszédet alakít ki mind az olvasóval, mind pedig Várkonyi Nándor alkotó munkásságával. Ennek oka főként abban keresendő, hogy a szerző saját hivatása és világnézeti beállítódása (az emberi lét alapproblémáit a klinikai pszichiátria nézőpontjából vizsgáló tudós) okán minden esetben elmélyült alaposággal közelít azokhoz az ontológiai, történetfilozófiai, teológiai, biológiai, antropológiai, pszichológiai és szociológiai problémákhoz, amelyek a Várkonyi-életmű gondolati háttérét képezik.

A műfajilag és tematikusan egyaránt heterogén mű sokféle eltérő jellegű elemből tevődik össze: tudományos folyóiratba illő szaktanulmány, filozófiai kérdéseket boncolgató esszé, személyes emlékeket feltáró interjú-beszélgetés, aforizma-formába foglalt elmélkedések az emberi létmód alapkérdéseiről és az egyéni, személyes élet jelentéséről, értelméről. A kötet magvát az ember mint a természet egészétől specifikus tulajdonságai révén elkülönülő kozmikus lény filozófiai lényegére irányuló reflexiók alkotják. *Az elveszett Paradicsom* című Várkonyi Nándor-műre referáló, kommentár-jellegű szövegrész szervesen összekapcsolódik a tudós általános világképét elemző passzusokkal: az emberlét fizikai és biológiai feltételeit, az onto- és filogenezis folyamatát tárgyaló fejezeteket az ember világban betöltött helyére, szerepére, illetve immanens és transzcendens sorsára vonatkozó eszmefuttatások követik: „[Az ember] egyedülálló helyet foglal el a természetben, mert alkata legközelebb áll valamennyi élőlény között a természet, a kozmosz harmóniájához. Tragédiája, hogy öntudata révén »kiemelkedett« ebből, és a természet

legharmonikusabb lényéből a természet «ura» lett. [...] Uralkodója lett a földnek, meghódítja a Naprendszert, de amilyen mértékben irányítója a természeti folyamatoknak, oly mértékben veszti el kapott, természettel harmonizáló viszonyát.” A fejlődésgondolat interpretációjában C. G. Jung és Teilhard de Chardin gondolatai kiemelt jelentőséggel bírnak, mivel rávilágítanak arra, hogy kizárólag szigorú tudományos módszerek segítségével a humán lét sajátosságai nem ragadhatók meg: ehhez a metafizikai és mitikus magyarázatok éppúgy szükségesek.

A Várkonyi Nándor-életmű gazdag eszme- és tudománytörténeti háttérének bemutatásakor a szerző édesapja egyik fő művére, a *Sziriat oszlopa*ira hivatkozik: „Kétségtelen, hogy Jung pszichológiája a szerzőnek az emberi psziché struktúrájáról kialakított képében nagy szerepet játszik. Ez természetes, hiszen szervesen illeszkedik abba.” Az ember rendeltetését kutató filozófiai reflexiókban a vallás fenoménje és a hozzá kapcsolódó mitológikus és metafizikai koncepciók kitüntetett szerepet játszanak, mivel rávilágítanak az emberi létmódtól elválaszthatatlan értelemkeresés nélkülözhetetlen fontosságára az individuum és a környező világ kapcsolatában. Ily módon a legfontosabb gondolati csomópont, amely egyben a munka egészének tematikus keretét is jelenti, az ember és a világ viszonyának filozófiai értelmezése, amely egyrészt történeti, más tekintetben egzisztenciális vonatkozásokkal egészül ki. A történetiség dimenziója az említett fejlődéstörténeti aspektus mellett a modern civilizációval szükségszerűen együtt járó hanyatlási tendenciákat is felmutatja: Oswald Spengler kultúr-morfológiai elmélete a szerző gondolatmeneteinek fókuszpontjában áll.

A szerző aggódva tekint az emberiség jövőjére, mivel világosan látja a technikai civilizáció szinte korlátlan terjeszkedéséből származó veszélyeket: az ember saját akarata korlátlan érvényesítésére tör, gögje elfedi előle a természet benső értékét, és gátlástalanul pusztítja azt. E folyamat azonban egy ponton a visszajára fordul, a természet „bosszút áll” a megbontott harmóniáért: „A természet mindig «erősebb», mindig »okosabb« lesz az embernél, mert a természet nem emberszabású. A természet alaptörvénye az egyensúly, és ha ezt megbontják, a természet ezt

mindig helyreállítja.” Az emberi létállapot egzisztenciális szempontú értelmezésének legfontosabb mozzanata a *condition humaine* megszüntethetetlen és meghaladhatatlan végessége, amely a halálról való tudásban ölt explicit formát.

E témakörök áttekintésekor az olvasó egységes képet kap a szeretettel és megbecsüléssel áthatott apa-fiú kapcsolatról – amely a szerző személyes életének egyik legfontosabb alappillére, valamint Várkonyi Nándor irodalom- és kultúrtörténeti munkásságáról is, amelyen keresztül feltárulnak a XX. századi magyar szellemi élet azon fontos mozzanatai, melyek a szerző életére és világnézetére szintén döntő hatást gyakoroltak. Ezek között a legfigyelemreméltóbb a Kodolányi János és Várkonyi Nándor közti mély és őszinte barátság, amely nem pusztán az apa szakmai munkásságára gyakorolt döntő hatást, hanem olyan tehetséges kortársak szellemi fejlődésére is, mint Rajnai László, Rába György vagy Bécsy Tamás.

Összességében elmondható, hogy az olvasó, akár folyamatosan, részről részre haladva, akár egyes egységeket kiragadva tanulmányozza a könyvet, mindenképpen sokoldalú intellektuális élményben részesül,

emellett – valamennyi hivatkozott diszciplína területén nyitottá válik további ismeretek befogadására. Ez kiváltképpen érvényes az ember biológiai és pszichológiai lényegfogalmára, valamint a világegyetemben elfoglalt metafizikai pozíciójára vonatkozó fejtegetésekre. E ponton tárul fel a mű legnagyobb értéke: az ember lényegéről folytatott diskurzus keretei között eredményesen kapcsolja össze az egzakt matematikai alapokon nyugvó természettudományos ismereteket az emberiség humán kultúrateremtő tevékenységére támaszkodó szellemtudományi megközelítéssel.

A kötet gyenge pontjaként emelhető ki a szöveg nyomdai munkálatai során ejtett elírások, helyesírási és egyeztetési hibák időnként zavaró jelenléte, néhány helyen bizonyos gondolati tartalmak ismétlődése, illetve egyes tudományos problémákra vonatkozó érvelésekben a fogalmi és módszertani szabatoság hiánya. Elsősorban erre vezethetők vissza a tudományos kérdéseket taglaló fejezetekben is előforduló túlzottan elfogult és olykor pontatlan állásfoglalások. E fogyatékoságok azonban elhalványulnak a mű értékeinek fényében.

Tóth Gábor

Angyali valóság, titok-valóság

Tóth Sándor:
Följegyzések a hegyen,
Szent István Társulat, 2014.

Ha Tóth Sándor legutóbbi prózakönyvének teológiai-néprajzi-irodalmi fogantatású kötetnyitó írását olvasza az ember, abban a szellemiségben mártózik meg már a „belépés” pillanatában, amely könyve egészére meghatározóan jellemző. Hogy mi ez a szembetűnő jelenség? A hatalmas ismeretanyag, a könnyed és merész asszociatív készség, a különféle művészeti ágaknak meglepő, s mégis magától értetődő egymás mellé rendelése. Így csak az képes írni, aki maga is félig a föld felszíne fölött jár, kinek alapélménye eredendően metafizikai, aki az elme számára felfoghatatlant próbálja rendszerbe fogni, egységben láttatni. Ebben a világképben minden mindennel összeér, egymást erősíti; a legegyszerűbb tárgy is önmagán túlmutató jelentéssel bír. A külső és belső világ egymásra hangolódásának megléte elengedhetetlen feltétele a dolgok, történések rejtett szálainak felfedezésére.

A már említett kötetnyitó írás, az *Angyali valóság* Rimay Jánosnak a Balassi-fivérek, Bálintot és Ferencet megidéző epicédiumával indul, egészen konkrétan a Raphael főangyal közbenjárását kérő isteni beavatkozás soraival. (Zrinyi örökli meg és viszi tovább ezt a toposzt jó félszázaddal később a *Szigeti veszedelemben*.) Az angyal közvetítő szerepének ősforrását Tóth Sándor nem is annyira a *Bibliában* jelöli meg elsődlegesen, hanem az embernek abban az igyekezetében, hogy a kozmosz részecskéi között elhelyezze őt is, az angyalt, aki létével, küldetésével, jószolgálatával valamiféle rendet teremt a világban. Az Erdélyi Zsuzsanna által felkutatott archaikus népi imádságok alvó kincsei között szép számmal találunk olyan esti imádságokat – erre Tóth Sándor is kitér esszéjében –, amelyekben az angyal az ember mindennapjainak szakrális védelmét teremt meg.

A metafizikus érzékelés és gondolkodás a transzcendentális felé nyit utat. Ennek kapcsán beszél Tóth Sándor arról, hogy létezik olyan élet (a kevesek, a kiválasztottak élete), amely mindvégig magában őrzi

azt a gyermeki lelkületet (tisztaságot), amelyről az evangéliumokban Jézus ejt szót az Isten országának eljövetele kapcsán, s amelyről Pál apostol mint a legfőbb kegyelmi ajándékról emlékezik meg. Mozart teljesség igényű zenéjét ebben a megközelítésben interpretálja, egyenes összefüggést lát a mindvégig megőrzött gyermeki lelkület és a Végtelent ostromló zene hangjai közt. „A Mozart-évben több tanulmány látott napvilágot – írja –, amely művei tükrében közelíti meg a zeneköltő valódi arcát, amelyen észrevenni a szelíd, a Végtelen előtt gyermekké váló tekintetet.” Vizsgálódásaiban, még mindig Mozart kapcsán „dal- lam és erkölcs”, „szépség és moralitás” párhuzamáról értekezik, hogy aztán felvesse a legfontosabbat, az alázat kérdését, mint a nagy művészet legfontosabb morális pillérét. Észrevételei, megállapításai sosem maradnak az elvontság szintjén, meditációit költészetből vett példákkal, képekkel, szobrokkal illusztrálja. Ekként kerülhet Giuseppe Sammartino *Fátyolozott Krisztus* szobra és a metafizikus költészet egyik legnagyobb alakjának, Rupert Brooke-nak verse ugyanannak a gondolatiségnek a megjelenítőjévé. De az alázat mint erkölcsi imperatívusz felbukkan egy tágabb összefüggésben is, ekként: „Felejt- hetetlen számomra a misztikusoknál nem ritkán elmélkedésükbe fűzött mondat, amely szerint bármely politikai vagy más hatalom magaslatán az alázatos- ság annak a gyermeknek(!) a sebezhetősége, aki Bet- lehem jászolában fekszik, meg azé a harminchárom éves fiatalemberé, akit megfeszítettek.”

Misztikus elragad(tat)ás és alázat. Ez a két rokon érzés, vonzalom vezeti Tóth Sándor tollát, vigyen útja akár szűkebb pátriája, a Mátravidék, akár zenei, költészet, képzőművészeti élményei közelébe.

A gondosan komponált kötet külön fejezetben szól azokról az ismert személyekről, akik tanítói, meste- rei, pályatársai voltak a szerzőnek. A megidézett ala-

kok legtöbbje az Új Ember, a Vigilia szerkesztőségi szobáiból lép elő, ahol Tóth Sándor is évekig, évtize- dekig dolgozott, s dolgozik ma is. Az olvasó nem fe- lejti Kunszery Gyulát, az egyik legszebb portrét arról az emberről, aki mindig, mindenütt a keresztény értékrend szerint élt és ítélkezett. A Rákosiék börtö- nébe hurcolt költő, újságíró kínvallatója egy nem kis tehetséggel rendelkező grafikus volt. A sötét eszten- dők múltával Kunszery visszakerül a katolikus lap szerkesztőségébe, s egy napon mappájában rajzok- kal, szobája ajtajában megjelenik az ávós verőember. Egymásra ismernek. S megtörténik a csoda. Az ávós sűrű bocsánatkérésére, Kunszery csak ennyit mond: ugyan, a mi törvényünk nem kérdezi, mit vétettél el- lenem. Az ávós megsemmisülten, könnyezve hallgat, az egykori áldozat pedig dicséri a képeit.

Van még egy írás, amely a Sík Sándorra, Rónay Györgyre, Bálint Sándorra, Jáki Sándor Teodózra em- lékező portrék mellett megindított, s ez a *Gőzös*: az Apáról írt felejtethetetlen visszaemlékezés. A recenzió műfaja nemigen engedi meg a személyes hangot, mégis legszívesebben ezt mondanám: itt markoltad meg a szívemet leginkább, Tóth Sándor. Az Édes- apáról írt soroknál. Ebben a portréban, egy emlék- képbe oltva együtt van mindaz, amit a létről, a maté- riáról és a transzcendenciáról el lehet mondani: az apa, aki masinisztaként szolgál a vasúton, később templomi harangozó. Ugyanazzal a kézmozdulattal húzza a harang kötelét, amellyel a mozdonyt is moz- gasba hozta.

A *Följegyzések a hegyen* írásait a személyes hang hozza közelségbe. Ennek a személyes hangnak kö- szönheti a könyv a stílusát, olvasmányosságát. Ez a hang a szerző alkatából fakad, abból a törekvéséből, hogy a retináján és lelkületén átszűrt világból minél többet adhasson át olvasóinak.

Gy. Szabó András

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok
Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák ► www.magyarnaplo.hu

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas (1984). Kecskeméten él. Legutóbbi kötete: *Két költő* – tanulmányok Weöres Sándorról és Kálnoky Lászlóról (2014).

Arató György (1986, Budapest) történész, levéltáros, PhD-hallgató (ELTE BTK). 2011-től a Győri Egyházmegyei Levéltár megbízott munkatársa. A Magyar Herold történeti forrásközlő sorozat szerkesztője. 2014-től a Mika Sándor Egyesület elnöke. Kutatási területe az oszmánellenes védelmi vonal és a XVII–XVIII. századi magyar rendiség története.

Bíró József (Budapest, 1951) költő, performer. Legutóbbi kötete: *Top Secret* (2015).

Csenger Levente (1977, Székelyudvarhely) író. 1991 óta él Magyarországon. A PPKE magyar-kommunikáció szakán végzett 2005-ben. 2012-ben a Tokaji Íróklub díjában részesült. Legutóbbi kötete: *Egyszer majd el kell mondani* (válogatott és új novellák, 2015).

Doncsev Toso (1944, Budapest) író, műfordító, bolgarista. 1991-ben megalapította a Haemus című kétnyelvű társadalmi és kulturális folyóiratot. 2011–2014 között a Szófiai Magyar Intézet igazgatója. Bolgár állami kitüntetései: Cirill és Metód Érdemrend Első Fokozat (1990), Madarai Lovas Érdemrend Első Fokozat (2000), Paiszj Hílenarszki-díj (2003). Legutóbbi kötete: *Egy bolgár vallomásai* (elbeszélések, emlékek, esszék, 2014).

Falusi Márton (1983, Budapest) Gérecz Attila- és Junior Prima-díjas költő, szerkesztő. 2007-ben végzett az ELTE jogi karán. A Hítel szerkesztője, 2009-től a Könyves Szövetség elnöke. Legutóbbi kötete: *Albérleti fordulónap* (versek, 2013).

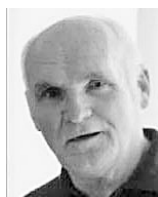
Ferdinandy György (1935, Budapest) író. 1964-től a Puerto Ricó-i Egyetem tanára. 1976-tól 1985-ig a Szabad Európa Rádió külső munkatársa. József Attila- (2000), MAOE Életmű- (2006) és Arany János-díjas (2015). 2011-ben kitüntették a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével. Legutóbbi kötete: *Alomtalánítás* (novellák, 2015).

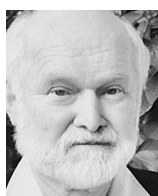
Gy. Szabó András (1953, Balassagyarmat) irodalomtörténész, előadóművész irodalmi estjeivel beutazta a Kárpát-medence magyarok lakta területeit, fellépett a bécsi, müncheni, norvégiai és svédországi magyar klubokban. 1987-től rendszeresen publikál a Vigiliában, a Hítelben és a Magyar Naplóban. Más kitüntetések mellett Czine Mihály-díjban (2013) részesült. Legutóbbi kötete: *Legenda ez is* (tanulmányok, esszék, 2014).

Hegedűs Imre János (1941, Székelyhidegkút) író, irodalomtörténész. Sepsiszentgyörgyön volt gimnáziumi tanár és szakfelügyelő, 1984-ben emigrált Ausztriába. Bécsben és Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Székelyország – szerelmes földrajz* (2015).

Ircsik Vilmos (1944, Városlőd) író, műfordító irodalmi munkásságát a Tiszta szívvel nemzedékében kezdte. Veszprémben él. Magyar Napló-nagydíjas (2000), Szabó Zoltán-díjas (2005), a Magyar Írószövetség és a HM pályázatának nívódíjában (2003, 2004, 2009), különdíjában (2005) és összevont díjában (2007, 2011) részesült. Legutóbbi kötete: *Kertek és kerítések* (2014).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. *A gyermekkor tündöklése* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. Az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. József Attila- és Babérkoszorú-díjas. Legutóbbi kötete: *Honvédek, hírszerzők, légionisták. A szabadságharc lengyel résztvevőinek életrajzi lexikona 1848–1849* (2015).

Loschitz Ferenc (1977, Pécs) költő. A Pécsi Tudományegyetem művelődésszervezés szakán végzett. Győrben él, a Molnár Vid Bertalan Művelési Központ munkatársa. Számos folyóiratban publikál, önálló kötete még nincs.

Molnár István (1978, Kiskunfélegyháza) festőművész 2003-ban végzett a Pécsi Tudományegyetem Művészeti rajz-vizuális nevelő szakán. A Kiskunfélegyházi Képző- és Iparművészek Egyesület vezetője. Számos csoportos és egyéni kiállításon szerepelt a műveivel.

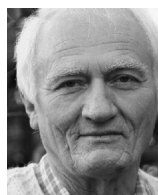
Anna Nasilowska (1958, Varsó) költő, prózaíró, irodalomkritikus, irodalomkutató. Jelenleg egyetemi tanár a Lengyel Tudományos Akadémia Irodalomkutató Intézetében, Varsóban. Az 1980-as években a lengyel kommunistaellenes földalatti sajtó újságírója. Több próza-, riport-, tanulmány- és verseskötete jelent meg (pl. *Księga początku / A kezdet könyve*, 2002; *Żywioły / Elemek*, verseskötet, 2014).

Nyilas Atilla (1965, Budapest) költő, tanár. 1989 óta publikál folyóiratokban. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Szerelme gyermek* (versek, 2010).

Oláh András (1959, Hajdúnánás) Bánkúti Miklós-díjas költő, drámaíró. A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán és a debreceni Kosuth Lajos Tudományegyetemen végzett. Jelenleg Mátészalkán él, a Partium szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A szökevény / Az utolsó játszma* (drámák, 2014).

Oláh János (1942, Nagyberki) költő, író. A Kilenckek költőcsoport tagja. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992), József Attila- (1994), Március 15-e (2007), Bethlen Gábor- (2009), Márai Sándor- (2012), Partiumi Íróttábor (2012) és Magyarország Babérkoszorú-díjas (2014). Legutóbbi kötete: *Az őrült* (regény, 2015).

Malgorzata Karolina Piekarska (1967, Varsó) próza- és újságíró, televíziós szerkesztő, elsősorban ifjúsági regényíró. A *Klasa pani Czajki (Csóka néni osztálya)* című regénye 2004 óta öt kiadást elért, külföldön is kiadták. A Lengyel Íróegyesület (SPP) varsói tagozatának elnöke.

Anna Piwowska (1963) lengyel költő, esszéista, tanár. Polonisztikai tanulmányait a Varsói Egyetemen végezte. Középszintű tanár Varsóban. Georg Trakl-díjas, 2014-ben az év legjobb ifjúsági kötetéért járó elismerést kapta hazájában. Kilenc verseskötet szerzője, 2009-ben megjelent *Farbiarka* című könyvéért a lengyel főváros díját kapta.

Sájter Laura (1962, Négyfalu) irodalomtörténész, nyelvész, tanár, a budapesti Csanádi Árpád Gimnázium és Pedagógiai Intézetben tanít magyar irodalom és nyelv, illetve művelődéstörténet tananyagokat. Kutatási területe: a szecesszió a magyar drámairodalomban, stilisztikai-retorikai alakzatok (különös tekintettel a prosopopoeia) szöveg-, stílus- és jelentésformáló ereje. Önálló kötete: *A magyar szecessziós dráma stílusa* (1999).

Konrad Sutarski (1934, Poznań) költő, közíró, politikus, jelenleg a Magyarországi Lengyeliség Múzeuma és Levéltára igazgatója, valamint a Polonia Węgierska havilap főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Ha úgy tudnánk...* (válogatott versek, 2014).

Sutarski Szabolcs (1967, Budapest) matematika-fizika szakos tanári és mentálhigiénikus szakember végzettséggel rendelkezik. Műfordító, 2010-től a Polonia Węgierska havilap munkatársa. Több könyv fordításában vett részt (pl. *Lengyel zászló Magyarországon*, 2012; *Együtt jobb!*, nemzetiségi antológia, 2014). 2012 óta esszé jellegű publicisztikával is a nyilvánosság elé lépett. Egyes írásai Konrad Sutarski *Közös fényeink* (2014) című esszékötetében is olvashatók.

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke. 1989 és 1996 között a Stádium Fialat Írók Körének alapító tagja, 2000 és 2010 között a Magyar Napló szerkesztője. Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötete: *Miféle földet* (válogatott és új versek, 2014).

Tóth Gábor (1983, Szeged) 2014 májusában szerzett a Szegedi Tudományegyetem Filozófia Doktori Iskolájában PhD fokozatot. Eddigi publikációinak nagy része Martin Heidegger Kant-interpretációja témakörében az Elpis, az Asociación Hispanismo Filosófico, illetve a Revista de Bajo Palabra című folyóiratokban jelentek meg.

Turcsány Péter (1951, Budapest – 2015, Pomáz) Kölcsey-díjas költő, író, műfordító. A PoLiSz főszerkesztője, a Kráter Műhely Egyesület könyvkiadó-vezetője. Lakóhelye, Pomáz kulturális tanácsosa, 2006-tól városi képviselője. A budapesti Wass Albert emléktér és a radnaborberek Reményik emlékház társalapítója. A Wass Albert-, a Csengey Dénes- és a Gyulai Pál-díj társalapítója. Legutóbbi kötete: *Tusa az életért* (versek, 2015).

Várnagy Márta (1961, Szeged) író, költő. A JATE jogi karán szerzett diplomát, majd a MÚOSZ Újságíró Akadémián újságírói képzést szerzett. Budapesten él. Jogászként dolgozik. Novellái, versei, esszéi 2004 óta jelennek meg folyóiratokban. Jelenleg első önálló kötetén dolgozik.

Varró Annamária (1988, Tihany) irodalomtörténész. 2012-ben végzett a PPKÉ-n kitüntetéses diplomával mint magyar nyelv és irodalom szakos bölcsész. Ugyanebben az évben ösztöndíjként felvételt nyert az Irodalomtudományi Doktori Iskolába, ahol 2015 augusztusában szerzett abszolutóriumot. Fő kutatási területe a vers- és líraelmélet, a test és a szöveg kapcsolata, valamint Pilinszky János lírája. Rendszeresen publikál kritikákat és tanulmányokat irodalmi folyóiratokban.

Vasadi Péter (1926, Budapest) József Attila-, Kossuth-, Füst Milán-, Arany János-, Stephanus- és Déry Tibor-díjas költő, író, esszéista. A Nemzet Művésze. Húsz verses- és tizenhat prózakötete jelent meg. Közgazdasági munkakörben, majd újságíróként dolgozott. 1967-től az Új Ember és a Vigilia munkatársa. Legutóbbi kötetei: *Világpor* (versek, 2012) *Sokan vagyok* (esszék, 2014).

Voigt Vilmos (1940, Szeged) folklórlista, emeritus professzor. Tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán végezte 1963-ban. 1963-tól az ELTE Folklór Tanszékének munkatársa, majd vezetője; a Magyar Szemiotikai Társaság elnöke. Számos néprajzi, folklórisztikai és szemiotikai témájú tankönyvet, tudományos monográfiát írt. Több külföldi és hazai szaklexikon szerzője és munkatársa. Legutóbbi kötetei: *A folklórisztika alapfogalmai – Szócikkek* (2014), *A szerelem kertjében* (2014), *Aquinói Szent Tamás és a mágia* (2014).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar PEN Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István- (2008) és József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötetei: Wacław Oszejca: *Az öröm szenvedése* (fordítás, Kovács Istvánnal közösen, 2012), Anna Świrszczyńska: *Barikádok építtem* (fordítás, 2014). Legújabb kötete: *Össze* (válogatott és új versek, 2015).